

709

๕4๕๑๖

ร.3

วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะและ
สถาปัตยกรรมไทย : กรณีศึกษาการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ปริญญาานิพนธ์

ของ

ชาญณรงค์ คงโกคา

- 9 เม.ย. 2541

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกศิลปศึกษา

มีนาคม 2541

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑๖/๕๑

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ศิลปศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

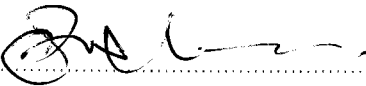
คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย)

พลังพล ๗๖:

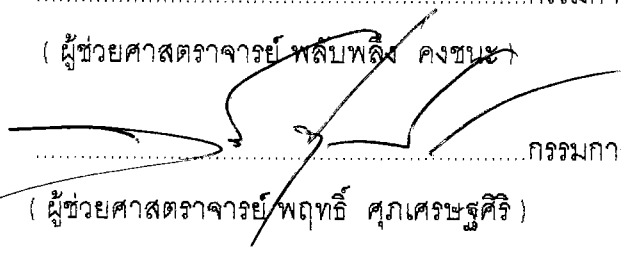
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย)

พลังพล ๗๖:

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกศิลปศึกษา ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

วันที่ 13 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2541

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนวย เย็นสบาย ประธานกรรมการ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการดำเนินการศึกษา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงษ์ศักดิ์ ศุภเศรษฐศิริ อาจารย์สุพจน์ ไตนวล และอาจารย์ฉัตรชัย อินทรโชติ ซึ่งให้แนวคิดอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สันติ เล็กสุขุม รองศาสตราจารย์พิริยะ ไกรฤกษ์ รองศาสตราจารย์มรว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ อาจารย์สุทธิลักษณ์ ไชยสุต อาจารย์จิตติมา อมรเศรษฐกุล และอาจารย์เทพมนตรี ลิมปยอยม ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบแนวความคิดหลากหลาย

ขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาให้ศิษย์ด้วยดีเสมอมา และขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อคุณวีระ โรจน์พจนรัตน์ เลขาธิการกรมศิลปากร และคุณจุมพล สอนเสริม หัวหน้าฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอโน้มระลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา พี่น้อง หลาน ๆ และเพื่อน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณพิศมัย พนาเวศน์ คุณพูนทรัพย์ รงคุปตวนิช คุณวิไล พงศ์ภักติกิจ คุณธวัชชัย พรหมณะ และคุณธวาทิตย์ ผลดี ที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเป็นอย่างดียิ่งจนกระทั่งปริญญาโทฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ชาญณรงค์ คงโกศา

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการศึกษา	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	3
ข้อตกลงเบื้องต้น	3
ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
ศิลปะและประวัติศาสตร์ศิลป์	5
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	18
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	25
การศึกษาค้นคว้า	25
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	30
การวิเคราะห์ข้อมูล	31
การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	31
ทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในบทความ การปรับเปลี่ยนอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	45
ย้อนเวลา ผ่านอดีต การปรับเปลี่ยนเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	49
ทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในบทความ ย้อนเวลา ผ่านอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	56
4 ผลการศึกษาค้นคว้า	60

บทที่	หน้า
5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	65
อภิปรายผล	65
ข้อเสนอแนะ	67
 บรรณานุกรม	 68
 ภาคผนวก	 76
ภาคผนวก ก ประวัติของพิริยะ ไกรฤกษ์	77
ภาคผนวก ข ผลงานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ...	79
ภาคผนวก ค บทความการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรม สมัยอยุธยา	 88
ภาคผนวก ง บทความย้อนเวลา ผ่านอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลา ของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	 115
ภาคผนวก จ บทความของงานวิจัย เรื่อง เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา	 141
ประวัติผู้วิจัย	150

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 การเปรียบเทียบระหว่างการกำหนดสมัยกับกำหนดสกุลช่าง	14
2 การเปรียบเทียบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ยุคที่หนึ่ง	44
3 การเปรียบเทียบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ยุคที่สอง	55

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพริยะ ไกรฤกษ์	60

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์เป็นวิชาหนึ่งของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยกำลังกาย กำลังความคิด สร้างสรรค์ด้วยวัสดุต่าง ๆ ที่ได้เลือกเป็นคุณสมบัติได้อย่างเหมาะสมตรงตามวัตถุประสงค์ เพื่อสนองความต้องการของสังคม ตามความเชื่อหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ผลงานของมนุษย์ที่สร้างขึ้นนี้อาจแสดงความรู้สึกสะท้อนความเป็นไปของมนุษย์ที่มีส่วนร่วมในสังคม อาจเป็นเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสมัยนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (รัฐ จันทร์เดช, 2533 : 3) วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์จึงเป็นวิชาที่ไม่มีข้อยุติ เพราะว่าเป็นการศึกษาเรื่องราวในอดีตให้กระจ่างยิ่งขึ้น อันเป็นจุดประสงค์ของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2528 : คำนำ)

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาความคิดในด้านการศึกษาศิลปะในระดับอุดมศึกษาเป็นอย่างมาก ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า วิชานี้เป็นศาสตร์อย่างหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับการเรียนรู้ ช่วยเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2533 : 97) โดยจัดให้เป็นวิชาบังคับและบังคับร่วม เป็นพื้นฐานที่พัฒนาการเรียนรู้ให้สูงขึ้นเรียกว่า “ความรักอย่างรู้แจ้ง” ซึ่งเป็นความรักในศิลปะที่มีรากฐานมาจากความรู้ ซึ่งได้วิเคราะห์อย่างต้องแท้ (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, ม.ป.ป. : 1)

ครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยในยุคแรกนั้นยังไม่มีระบบการศึกษาค้นคว้าของตนเอง ซึ่งในกรณีความหมายจำแนกยุคสมัยและกำหนดอายุเวลา ศิลปะได้อาศัยระบบการศึกษาค้นคว้าของสาขาประวัติศาสตร์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 75) ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาตามแนวของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่จำกัดด้วยข้อมูลและวิธีวิทยา การจำแนกประวัติศาสตร์ศิลป์ จึงต้องพึ่งกฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์โดยกำหนดอายุเวลาของศิลปะตามระยะเวลาของราชธานีหรืออาณาจักรเป็นหลัก แล้วใช้โบราณวัตถุเป็นหลักฐานสนับสนุน ดังนั้นการค้นคว้าความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่ผ่านมาจึงเป็นการค้นคว้าทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ ไม่ใช่วิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลป์ (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2533 : 97)

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2486 เมื่อโรงเรียนศิลปากรแผนกช่างของกรมศิลปากรได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีนาย CORRADO FERROCI หรือศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 3) การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์จึงมีระบบขึ้น ศาสตราจารย์ท่านนี้ได้ใช้หนังสือ “ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลปะโดยสังเขป” เป็นคู่มือการสอน โดยเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2502 หนังสือเล่มนี้กำหนดขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ไว้อย่างพอเข้าใจ (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2532 : 3) ซึ่งถือได้ว่าเป็นตำราเล่มหนึ่งในยุคแรกที่ใช้เป็นแนวการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในมหาวิทยาลัยศิลปากรสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2535 : 139) ยุคต่อมาเมื่อวงการศึกษาได้เปิดกว้างขึ้น ทำให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศมากขึ้น เมื่อกลับมาบุคคลเหล่านี้ได้เผยแพร่ความรู้ที่เล่าเรียนมา จึงทำให้ประวัติศาสตร์ศิลป์พัฒนาขึ้น เนื่องจากมีการค้นคว้าด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์

หนึ่งในจำนวนนักวิชาการรุ่นใหม่ที่มี พิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งทำการวิจัยแล้วเขียนเป็นหนังสือ “แบบศิลปะในประเทศไทย” ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2520 ผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ เป็นจุดเริ่มสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ซึ่งก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวและวิพากษ์วิจารณ์ โดยได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ซึ่งอาจถือว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ศิลป์ที่ดีที่สุดของเมืองไทยคนหนึ่ง และเป็นผู้บุกเบิกแนวทางการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในแนวใหม่ (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2537 : 36 - 38) ผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ สอดคล้องกับหลักสูตร “ศิลปะศึกษา” ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาโดยเน้นประสบการณ์เสริมสร้างด้านความรู้คิด (Cognitive) ภายใต้อการบรรยายเนื้อหาที่แม่นยำและมีการวิพากษ์วิจารณ์ สอดแทรกความคิดอย่างมีหลักเกณฑ์ (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2537 : 10) การศึกษาในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น สนใจที่จะสอบสวนข้อเท็จจริง ทำให้นักศึกษาเป็นคนมีเหตุผลและยืนอยู่บนความถูกต้องในที่สุด (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2529 : คำนำ) สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์

การที่ผลงานทางวิชาการของพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการและก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงการวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์อย่างมาก ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งนำมาศึกษาศิลปกรรมในอดีต โดยนำบทความเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาภาค 1 และภาค 2 มาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากบทความดังกล่าว พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้แสดงวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์-

ศิลป์ ในการวิจัยสถาปัตยกรรมโบราณสถานสมัยอยุธยา ค่อนข้างชัดเจน และได้นำเอกสารประเภทบันทึกการเดินทาง และสิ่งพิมพ์ เช่น แผนที่ แผนที่ มาเป็นหลักฐานเพื่อสนับสนุน

การศึกษาวិธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ โดยเลือกที่จะศึกษาเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เป็นกรณีศึกษา จะทำให้ได้ประโยชน์ในการวิจัยด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ต่อไป

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ที่ใช้ในการค้นคว้าเพื่อเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา
2. เพื่อศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาจากบทความของพิริยะ ไกรฤกษ์ ที่ได้กำหนดไว้

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. เข้าใจเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาวิจัย เพื่อเสนอให้มีการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่
2. ได้ทราบเกี่ยวกับองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งเสนอโดย พิริยะ ไกรฤกษ์
3. ได้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลป์ด้วยวิธีวิทยา ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานประวัติศาสตร์ศิลป์เรื่องอื่น ๆ อย่างมีระบบ
4. สามารถนำความรู้ที่ได้รับ ไปใช้เป็นหัวข้ออภิปรายประกอบการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในระดับอุดมศึกษา

ข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้วิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า การทำปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้จะทำการศึกษาเฉพาะวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ จากบทความเรื่อง

1. การปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (หนังสือสยามอารยะ ปีที่ 2 ฉบับที่ 9 ประจำเดือนมิถุนายน พุทธศักราช 2536 หน้า 39 - 45 ภาพประกอบ 15 ภาพ)
2. เรื่องย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (หนังสือสยามอารยะ ปีที่ 2 ฉบับที่ 12 ประจำเดือนธันวาคม พุทธศักราช 2536 หน้า 21 - 32, 69 - 72 ภาพประกอบ 14 ภาพ)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้นำเอกสาร ภาพวาด และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เป็นข้อมูลในการค้นคว้ามาศึกษาด้วย แต่เอกสารภาษาต่างประเทศที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ ผู้วิจัยไม่นำมาศึกษาโดยตรง เนื่องจากเวลาในการค้นคว้าเพื่อทำปริญญานิพนธ์มีจำกัด

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในบทความวิชาการ 2 เรื่อง ดังที่กล่าวมาแล้ว

นิยามศัพท์เฉพาะ

วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ (Art Historical Methodology) หมายถึง วิธีการค้นคว้าวิจัยของพิริยะ ไกรฤกษ์ เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้เรียบเรียงเป็นบทความเรื่อง การปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และเรื่อง ย้อนเวลาผจญอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะ และสถาปัตยกรรมไทย เรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ศิลปะ และประวัติศาสตร์ศิลป์

- 1.1 ความหมายของคำว่า “ศิลปะ”
- 1.2 ความหมายของประวัติศาสตร์ศิลป์
- 1.3 ประวัติการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 2.1 งานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ไทย
- 2.2 งานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์
- 2.3 งานวิจัยทางด้านศิลปกรรม

1. ศิลปะ และประวัติศาสตร์ศิลป์

- 1.1 ความหมายของคำว่า “ศิลปะ”

โดยทั่วไปความหมายของคำว่า “ศิลปะ” จะครอบคลุมไปเกือบทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น โดยมีสาเหตุ หรือความต้องการในการแสดงออกมาจากอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อในศาสนา ถ่ายทอดผ่านสื่อทางด้านศิลปะประเภทต่าง ๆ จนกระทั่งปรากฏออกมาเป็นผลงานศิลปะ ซึ่งตามพจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ไว้ว่า ศิลปะ (Art) หมายถึง ผลแห่งพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏในลักษณะที่เป็นสุนทรีย์ภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน ศิลปะสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภท จึงทำให้รูปแบบของศิลปะมีลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

ศิลปะมาจากคำว่า “สิปปะ” ในภาษาบาลี ซึ่งเป็นคำซึ่งมีความหมายกว้างขวางเพราะคำนิยามของประชาชน ครู และศิลปินก็แตกต่างกันไป เช่น

ศิลปะ คือการสร้างสรรค์ความงาม

ศิลปะ คือสื่อติดต่อทางแนวความคิดในรูปของภาษา

ศิลปะ คือสื่อติดต่อซึ่งกันและกัน

ศิลปะ คือการแสดงออกของความเชื่อถือของมนุษย์แต่ละสมัย(พินิจ ภาวังคะ

รัต 2516 : 16)

ศิลปะเกี่ยวข้องกับอารมณ์และความรู้สึกในทางละเอียดอ่อนและงดงาม ซึ่ง
เป็นคุณสมบัติของอารยชนและเป็นรากฐานของวัฒนธรรม (รัตนะ อุทัยผล 2523 : 4)

อารี สุทธิพันธุ์ (อารี สุทธิพันธุ์ 2534 : 57 - 58) กล่าวว่า เราอาจจะกำหนด
ความหมายของศิลปะขึ้นอีก เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันได้ ศิลปะคือรูปแบบอันสำคัญซึ่งหมาย-
ความว่าศิลปะมีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยอาจจะแตกต่างจากความหมายของศิลปะตามที่ถูก
กล่าวไว้แล้ว

ศิลปะ หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏขึ้นได้
อย่างงดงาม น่าพิงชม และเกิดอารมณ์สะเทือนใจ

ศิลปะ หมายถึง การแสดงออกอันบริสุทธิ์สูงส่งของพุทธิปัญญา

ศิลปะ หมายถึง ผลของการรื่นรมย์ยินดี ความพอใจของมนุษย์ที่เป็นรูปทรง

ศิลปะ หมายถึง การแสดงออกของความศรัทธาเชื่อถือตามสังคมนั้น ๆ

ศิลปะ หมายถึง ผลสะท้อนของสังคมในลักษณะของรูปทรง

ศิลปะ หมายถึง สื่อกลางสากลร่วมกัน คล้ายกันเป็นภาษาหนึ่งที่มีระ-
พยัญชนะ เป็นเส้นสี แสง เงา น้ำหนัก และส่วนประกอบต่าง ๆ

เหตุผลที่นิยามศิลปะว่าเป็นรูปแบบอันสำคัญที่สามารถสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่
เพราะว่าถ้าเรานิยามง่าย ๆ ก็เท่ากับเป็นการช่วยส่งเสริมให้มีความชื่นชมในศิลปะมากขึ้น และ
จากหลักฐานต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ในอดีตปรากฏว่าศิลปกรรมทุกยุคทุกสมัยมีรูปแบบอันสำคัญทั้งสิ้น
และรูปแบบอันสำคัญนี้เองได้กลายเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์
และนักวิจารณ์ศิลปะ ที่นำมาใช้เป็นแนวทางสืบสวนประวัติความเป็นมาของศิลปกรรมในยุคนั้น ๆ
ตัวอย่างเช่น รูปแบบอันสำคัญของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่มีใบหน้าเป็นรูปไข่ คล้ายสุภาพสตรี
ซึ่งมีความงดงาม ทำให้แตกต่างไปจากพระพุทธรูปสมัยลพบุรี ซึ่งมีใบหน้าเป็นรูปสี่เหลี่ยม เป็นต้น
ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การที่เรานิยาม ศิลปะ คือรูปแบบอันสำคัญ จะมีส่วนช่วยสร้างความชื่นชมใน

ศิลปะให้แก่บุคคลทั่วไปได้มาก ถ้ามองเห็นรูปแบบอันสำคัญของศิลปกรรมแต่ละยุคแต่ละสมัยแล้ว การที่จะสร้างสรรค์ศิลปกรรมสำหรับยุคใหม่ก็จะเพิ่มความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

ส่วนคำว่า “ศิลปะ หมายถึง ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นและมีเจตนาที่จะให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ (Brwinpanofsky, 1955 : 14) ความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น บัญญัติขึ้นตามความหมายของคำว่าศิลปะในโลกทัศน์ของชาวตะวันตกที่จะนำมาใช้กับการศึกษาผลงานสร้างสรรค์ในประเทศไทยได้ก็ต่อเมื่อได้ปรับความเข้าใจเสียก่อนว่า “ศิลปะ” ในความหมายเดิมของไทยนั้น หมายถึง “วิชาความรู้” (พจนานุกรม 2444 : 368) มิได้หมายความถึงผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ แต่มีความหมายว่า “กรรมอันบุคคลพึงศึกษา” ส่วนคำว่า ศิลปะที่หมายถึง “การช่าง” เป็นความหมายที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้โดยแปลมาจากความหมายของคำว่า “Art” ในภาษาอังกฤษ ส่วนความหมายของคำว่า ศิลปะที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันคือ “การแสดงออกมาให้ปรากฏขึ้นอย่างงดงาม น่าพิงชม และเกิดอารมณ์สะเทือนใจ” บัญญัติขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2472 (พจนานุกรม 2525 : 281) เพราะฉะนั้นหากเราจะจำกัดความ คำว่าศิลปะตามแนวความคิดของชาวตะวันตก การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยก็จะต้องจำกัดอยู่ในวงแคบคือหลังจาก พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา ดังนั้นเพื่อที่จะให้ครอบคลุมไปถึงผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ในวงกว้างแล้ว จึงควรนิยามวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยว่าเป็นการศึกษาผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 52)

1.2 ความหมายของประวัติศาสตร์ศิลป์

1.2.1 ความหมาย ของคำว่า “ประวัติศาสตร์ศิลป์” ประวัติศาสตร์ศิลป์ เป็นคำที่มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “History of Art” คือการศึกษาอดีตของมนุษย์จากผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นและมีเจตนาที่จะให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 51) ส่วน รัฐ จันทรเดช (รัฐ จันทรเดช, 2523 : 3) ได้ให้ความหมายว่า ประวัติศาสตร์ศิลป์ เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยกำลังกาย กำลังความคิด สร้างสรรค์ด้วยวัสดุชนิดต่าง ๆ ที่ได้เลือกเห็นคุณสมบัติอย่างเหมาะสม วัตถุประสงค์เพื่อสนองความต้องการของสังคม ตามความเชื่อหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ผลงานของมนุษย์ที่สร้างสรรค์ขึ้นอาจแสดงความรู้ลึกสะท้อนความเป็นไปของสังคมที่มนุษย์มีส่วนร่วมอยู่ อาจเป็นเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสมัยนั้น ๆ

อารี สุทธิพันธุ์ (อารี สุทธิพันธุ์, ม.ป.ป. : 4) ได้ให้ความหมายว่าเป็น วิชาเกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นด้วยกำลังกาย ความคิดสร้างสรรค์ จิตนาการ และวัตถุ

ก. ให้มีความเข้าใจและสามารถอธิบายประวัติความเป็นมาของศิลปกรรม ตลอดจนแบบอย่างที่น่าประจักษ์เด่น ๆ ของแต่ละสมัยได้

ข. ให้มีความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ความเชื่อที่ถ่ายทอดเป็นรูปแบบ ตลอดจนอธิบายวิธีการถ่ายทอด การเลือกวัสดุ และการรู้จักใช้เครื่องมือสำหรับถ่ายทอดได้

ค. ให้สามารถเชื่อมโยงรูปแบบศิลปกรรมกับสภาพสังคมซึ่งวิวัฒนาการตามแบบแผนวัฒนธรรม และอารยธรรมได้

จ. ให้สามารถบังเกิดแนวคิด เพื่อสร้างสรรค์รูปแบบชิ้นใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และความเชื่อที่ยอมรับกันในปัจจุบันได้

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กล่าวจุดมุ่งหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ว่า เพื่อที่จะให้ทราบและเข้าใจถึงความเป็นไปของกลุ่มชนและวัฒนธรรมของเขาในอดีต เพื่อนำความเข้าใจถึงสภาพความเป็นไปในปัจจุบัน และแนวทางปฏิบัติต่อไปในอนาคต (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525 : 15)

1.2.3 ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอด สร้างเสริมความเข้าใจในสิ่งที่มนุษย์สร้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและช่วยให้สามารถวิเคราะห์ผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ตามพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และความเชื่อ การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์มีประโยชน์ดังนี้

ก. การที่มนุษย์จะสร้างสรรค์สิ่งใดใหม่ได้ นอกจากจะต้องเข้าใจความเชื่อของสังคม ประวัติความเป็นมา ตลอดจนวัสดุและวิธีการแล้ว จะต้องเข้าใจสภาพสังคมตามที่คาดหมายด้วย ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ที่มุ่งให้รู้อดีต จึงเท่ากับเป็นการสร้างประสบการณ์เดิมให้เกิดขึ้นจำนวนหนึ่งก่อน แล้วผู้ศึกษาจึงจะสามารถสร้างสรรค์ต่อไปได้ สอดคล้องกับความจริงที่ว่า “การสร้างสรรค์บนความว่างเปล่าเป็นไปไม่ได้”

ข. การทำความเข้าใจรูปแบบผลงานของอดีต จะช่วยให้มองเห็นข้อบกพร่องที่ควรดัดแปลงแก้ไข ตามเงื่อนไขและสภาพสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเหตุว่าผลงานศิลปะเป็นรูปแบบแสดงเอกลักษณ์ของสังคมอย่างหนึ่ง ส่วนความคิดเห็นที่จะทำให้ครอบงำความคิดปัจจุบันนั้นอาจมีเพียงส่วนน้อย ถ้าหากว่าผู้สร้างต้องการสืบทอดรูปแบบของอดีต ก็มีเสรีภาพที่จะทำได้ในลักษณะของผู้อนุรักษ์นิยม (Conservative) และโดยความเป็นจริงแล้ว ผู้สร้างมีความคิดสร้างสรรค์เป็นสมบัติติดตัวมา ย่อมจะมีความสำคัญกว่า การสร้างสรรค์รูปแบบใด ๆ โดยไม่

คำนึงถึงสภาพสังคมขณะนั้น เท่ากับเป็นการสร้างสรรค์ที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการศึกษารูปแบบของอดีตช่วยให้มีรากฐานที่มั่นคงและเป็นประโยชน์มาก

ค. การทำความเข้าใจคุณสมบัติ และลักษณะของวัสดุที่ให้อิทธิพลต่อรูปแบบศิลปโบราณนั้นช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษา สามารถดัดแปลงวัสดุสังเคราะห์ในปัจจุบัน และนำมาสร้างสรรค์ผลงานได้มากกว่า และมีความสืบเนื่องของรูปแบบปรากฏด้วย ดังนั้นการศึกษาระวัตติศาสตร์ศิลป์จึงมีประโยชน์ยิ่ง

ความเชื่อนี้ก็จะเป็นสิ่งเร้าให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ แสวงหา สืบสวน และสอบสวน ซึ่งแน่นอนการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ มีประโยชน์มากที่สุดเพราะได้ส่งเสริมทัศนคติแห่งการสอบสวน ด้วยเหตุและผล (อารี สุทธิพันธุ์, 2513 : 5 - 6) ส่วนพิริยะ ไกรฤกษ์ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 56) ให้เหตุผลต่อการศึกษาระวัตติศาสตร์ศิลป์ว่า

ก. เพื่อเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ข. ทำความรู้อย่างที่เราเป็นใคร โดยเรียนรู้พฤติกรรมในอดีต ทั้งที่เป็นความสำเร็จและความผิดพลาด ตลอดจนความต้องการ ความหวัง และขอบเขตความสามารถ

ค. สอนให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล

ง. สร้างสติปัญญาให้แก่ตนเอง

ผลจากการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์สามารถนำไปทดสอบการศึกษานานาชาติข้างเคียง อาทิ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ก. ประวัติศาสตร์ ผลของการศึกษาระวัตติศาสตร์ศิลป์มีข้อขัดแย้งกับการกำหนดชื่อและตำแหน่งโบราณสถานที่สุดท้ายตามที่กล่าวไว้ในจารึกหลักที่ 1 ดังเช่น จารึกกล่าวถึงพระอัฐสุราชที่ยืนอยู่กลางอรัญญิก ซึ่งเข้าใจว่าเป็นพระอัฐสุราชที่วัดตะพานหิน แต่จากการศึกษาระวัตติศาสตร์ศิลป์เห็นว่า รูปแบบของพระพุทธรูปองค์นี้ไม่น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2533 : 8) นอกจากนั้นแล้ว ยังไม่ปรากฏหลักฐานอื่นว่ามีการสร้างพระอัฐสุราช ดังนั้นจึงทำให้สงสัยว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ศิลานจารึกหลักที่ 1 อาจจะไม่ได้อ้างอิงขึ้นในปี พ.ศ. 1835 ดังที่ได้กล่าวถึงในจารึก

ข. โบราณคดี จากรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่จันทเสน ของนายเบนเนท บรอนสัน และยอร์ช เอฟ เดลส์ ที่ระบุว่าหิ้งข้างที่ด้านหนึ่งมีการตกแต่งด้วยรูปม้า

2 ตัว และสัญลักษณ์ของพระราชธา และอีกด้านหนึ่งเป็นรูปหงส์ซึ่งมีหางเป็นลายพันธุ์พุกษา ซึ่งกำหนดอายุเวลาด้วยวิธีหาคาร์บอน 14 จากชั้นดินที่พบหิ้งงาได้อายุประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 1 - 2 ได้รับการยืนยันจากผลการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งกำหนดอายุของหิ้งงาข้างนี้อยู่ในระยะเวลาดังกล่าว เพราะลวดลายพันธุ์พุกษาของหิ้งนี้เปรียบเทียบกับลายพันธุ์พุกษาที่เป็นที่นิยมกันที่อมราวดี (ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1 - 2) (Krairiksh 1987)

ค. วิทยาศาสตร์ การกำหนดอายุศิลปโบราณวัตถุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์อาจผิดพลาดได้ เช่น การกำหนดอายุโดยใช้ผลการทดสอบการผุกร่อนของสนิมนั้น อาจจะได้ผลไม่ตรงกับการกำหนดอายุตามวิธีการของประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งสามารถจะกำหนดอายุได้แน่นอนกว่า โดยเฉพาะศิลปะซึ่งสร้างขึ้นในช่วงห้าร้อยปีนี้ เพราะวิธีการวิทยาศาสตร์จะคาดคะเนอายุเวลาเมื่อลบหรือบวกประมาณ 100 ปี ช่วงเวลา 100 ปีที่เมื่อลดหรือเพิ่มนี้เป็นช่วงเวลาที่กว้างมากจนแทบจะไม่มีประโยชน์ในการศึกษา เพราะการกำหนดอายุศิลปวัตถุอย่างกว้าง ๆ นั้น ทำให้การศึกษาคลายเคลื่อนได้ ส่วนประวัติศาสตร์ศิลป์นั้นสามารถกำหนดอายุได้แคบกว่ามาก จึงมีความแน่นอนกว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์

1.3 ประวัติการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย

ประวัติการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยนั้น พริยะ ไกรฤกษ์ (พริยะ ไกรฤกษ์, 2530 : 407 หน้า) ได้ทำวิจัย “การวิเคราะห์การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยในอดีตและปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ต่อไปในอนาคต” กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้

ทัศนคติของไทยต่องานช่างและโบราณวัตถุสถาน ในโลกทัศน์ของไทยก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2394

ระยะนี้โลกทัศน์เดิมของไทยนั้นแทบจะไม่มี ความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของช่างในอดีตแต่อย่างใด สังคมได้ใช้งานช่างเพื่อประโยชน์อื่น ๆ เช่น การสร้างจิตศรัทธาให้พระศาสนา เจริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ชักชวนให้ระลึกถึงประสบการณ์ส่วนตัว สร้างบรรยากาศให้เหมือนจริงในการสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมและบันทึกเป็นจดหมายเหตุในการบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุสถาน

การศึกษาโบราณวัตถุสถานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2394 - 2453

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำนั้นเป็นความหมายพยายามที่จะสร้างแนวทางการศึกษาศิลปโบราณวัตถุสถานที่เป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งในรัชสมัยพระองค์ท่านยังมิได้มีการจัดเป็นระบบดังเช่นปัจจุบัน แต่การที่พระองค์ทรงวิเคราะห์ประวัติโบราณวัตถุสถานโดยใช้

- ก. การศึกษาลักษณะของการช่าง
- ข. การศึกษาจากจารีตประเพณี
- ค. การสันนิษฐานโดยพิจารณาจากสิ่งแวดล้อม
- จ. ศึกษาการขุดค้น

วิธีการดังกล่าวอาจจัดเป็นการศึกษาวิชาโบราณคดี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นโดยทั่วไปแล้วการวินิจฉัยประวัติโบราณวัตถุสถาน ใช้หลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

- ก. การวินิจฉัยโดยพิจารณาจากสิ่งแวดล้อม
- ข. การวินิจฉัยลักษณะเฉพาะของการช่าง
- ค. การวินิจฉัยโดยใช้อัตตวิสัยเป็นหลัก

ง. การวินิจฉัยจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จารึก จดหมายเหตุ ตำนาน และพงศาวดาร เป็นหลักในการค้นคว้าและกำหนดอายุเวลา

การค้นคว้าตามแนวประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาประวัติโบราณวัตถุสถานและประวัติชุมชนสถาน โดยมีจุดประสงค์ที่จะเผยแพร่ความรู้ และเกียรติประวัติของชาติเพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชาติ ในปี พ.ศ.2450 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเพื่อตรวจสอบเรื่องโบราณต่าง ๆ ในช่วงนี้การวินิจฉัยประวัติโบราณวัตถุสถานขึ้นอยู่กับอัตตวิสัยและประสบการณ์ของผู้เขียน แต่ก็พยายามที่จะสร้างระบบวิธีการศึกษาโดยใช้แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ได้แก่ การกำหนดยุคสมัยและอายุเวลาของโบราณวัตถุสถานจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์

การศึกษาศิลปโบราณวัตถุสถานระหว่างพ.ศ. 2453 - 2468 ซึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปโบราณวัตถุสถาน ซึ่งผลงานการค้นคว้าส่วนใหญ่ใช้แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ และการค้นคว้าตามแนวทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ได้แก่ การกำหนดอายุเวลา โดยวิเคราะห์เนื้อหาของรูป เทียบเคียงลักษณะเฉพาะของรูปแบบ วิวัฒนาการของรูปแบบจึงเริ่มขึ้นในช่วงปลายรัชกาลนี้

การศึกษาโบราณคดีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2468 - 2475

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการก่อตั้งแผนกโบราณคดีของราชบัณฑิตยสภาในปี พ.ศ.2469 และได้ศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปโบราณวัตถุสถานตามแนวทางโบราณคดีขึ้นเป็นครั้งแรกจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่หมู่บ้านพงตึก จังหวัดราชบุรี (กาญจนบุรีในปัจจุบัน) ในรัชสมัยนี้การค้นคว้าตามแนวทางประวัติศาสตร์ยังคงเป็นหลักสำคัญในการวิเคราะห์ศิลปโบราณวัตถุสถาน ดังเช่น สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, 2469** และ **ยอร์ช เซเดส์, โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร, 2479**

นิพนธ์ ทวีกาญจน์ ได้กล่าวเสริมดังนี้ เป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ที่ประเทศไทยใช้วิธีการศึกษาตามแนวทางของสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ ตั้งแต่ทรงเขียนตำนานพุทธเจดีย์ ปี พ.ศ. 2469 เป็นต้นมา และในปี พ.ศ. 2471 ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ก็ใช้วิธีเดียวกันนี้เผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ใน Les Collection Archaeologiques du Musee National de Bangkok วิธีการศึกษาดังกล่าวคือ การจำแนกศิลปะโดยใช้กฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์กำหนดระยะเวลา และใช้อาณาจักรกำหนดชื่อ แล้วใช้โบราณวัตถุเป็นเครื่องสนับสนุน แต่หลักของวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์นั้นมุ่งที่ข้อมูลอันได้แก่ ศิลปวัตถุเป็นหลักและใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องทดสอบ วิธีการดังกล่าวปรากฏเป็นครั้งแรก จากการค้นคว้าโบราณวัตถุสถานของไทยโดยชาวฝรั่งเศส 2 คน ได้แก่ นายแอล ฟรุเนอโร ในหนังสือ Le Siam Ancien ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2438 และ พ.ศ. 2451 และพันตรีลูเน่ เด ลา ยองเคียน ในบทความเรื่อง Le Domain Archaeologique de Siam ในวารสาร Bulletin de la commission Archaeologique de L Indo - chine ซึ่งใช้วิธีจำแนกศิลปโบราณวัตถุที่พบในประเทศไทยเป็นหมวดหมู่ อาศัยรูปแบบที่ใกล้เคียงกันเป็นหลัก โดยศึกษาการใช้อิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการขึ้นลงของราชอาณาจักร ดังนั้นผลงานของสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ จึงเป็นการค้นคว้าทางด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ศิลป์

ความเข้าใจที่ถูกต้องนี้ ความจริงเริ่มกระจ่างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เมื่อมีการวิจัยประวัติศาสตร์ศิลป์ในมหาวิทยาลัยศิลปากร และระดับอุดมศึกษาอื่น ๆ เช่น สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยทักษิณ โดยแยกวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ออกจากวิชาโบราณคดี สำหรับวิชาโบราณคดีประกอบด้วยโบราณคดี

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ทำให้ความสับสนเกี่ยวกับวิธีศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะลดน้อยลง

การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยใช้แบบอย่างศิลปะเป็นหลักนั้น ศึกษาอย่างจริงจังครั้งแรกในประเทศไทย โดยนายเลอ เมย์ ซึ่งเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง A Concise History of Buddhism in Siam เสนอต่อมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ใช้ทฤษฎีตามแนวของ พันตรี ลูเน่ เดอ ลา ยองเคียน โดยจำแนกความแตกต่างทางรูปแบบศิลปะเป็นหลัก และใช้คำว่า “ศิลปะสกุลช่าง” แทนคำว่า สมัย เช่น สกุลช่างอินเดีย, สกุลช่างมอญ-อินเดีย, สกุลช่างฮินดู-ชวา, สกุลช่างเขมร, สกุลช่างมอญ-เขมร, สกุลช่างไทย (เชียงใหม่), สกุลช่างไทย (สุโขทัย), สกุลช่างเขมร-ไทย (อุทอง), สกุลช่างไทย (อยุธยา) นำเสียดายว่า เลอ เมย์ ไม่กล้าเสนอแนวคิดของตนนี้โดยอิสระแต่ได้นำเอาการจำแนกสกุลช่างนี้ ไปผนวกกับการจำแนกยุคสมัยศิลปะที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ กำหนดไว้ ทำให้การศึกษาวินิจฉัยประวัติศาสตร์ศิลปะที่มีแนวทางถูกต้องชะงักงันไปอีก การนำเอา สมัย และสกุลช่าง มาผนวกกันนี้ ทำให้การจำแนกแบบศิลปะที่ใช้เป็นมาตรฐานกันอยู่ในปัจจุบันแตกต่างกันดังเทียบให้เห็นดังนี้

ตาราง 1 การเปรียบเทียบระหว่างการกำหนดสมัยกับการกำหนดสกุลช่าง

วัดอรุณเก่าพบในประเทศไทย	
สมัย	สกุลช่าง
สมัยทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 หรือ 12 - 16)	ประติมากรรมอรุณเก่า (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 - 11)
เทวรูปอรุณเก่า (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 14)	สกุลช่างทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 16)
สมัยศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 18)	สกุลช่างศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 18)
สมัยลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 - 18)	สกุลช่างลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 19)
สมัยเชียงแสน (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 - 11)	สกุลช่างล้านนา หรือ เชียงแสน (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 - 25)

ตาราง 1 (ต่อ)

วัดฐานเก่าพบในประเทศไทย	
สมัย	สกุลช่าง
สมัยสุโขทัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 - 19)	สกุลช่างสุโขทัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 - 20)
สมัยอู่ทอง (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 - 20)	
สมัยอยุธยา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 - 11)	สกุลช่างอยุธยา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 24)
สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24 - 25)	สกุลช่างธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 - ปัจจุบัน)

ที่มา : จากหนังสือ 3 มิติ ทัศนทางศิลปะและศิลป์ศึกษาหน้า 99

คำว่า “สมัย” หมายถึงระยะเวลา ส่วนคำว่า “สกุลช่าง” หมายถึงแบบอย่างศิลปะ ในฐานะที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เป็นนักประวัติศาสตร์ จำแนกแบบอย่างศิลปะโดยถือหลักเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านเพื่อกำหนดระยะเวลา แต่หลักของประวัติศาสตร์ศิลป์นั้น ขึ้นอยู่กับการสืบต่อและการเปลี่ยนแปลงในการให้อิทธิพลซึ่งกันและกันของแบบศิลปะ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยตัวเอง เป็นวิธีการจำแนกบนพื้นฐานของแบบศิลปะเอง การนำเอาแบบศิลปะไปเชื่อมกับระยะเวลาและอาณาจักรที่ยังไม่ปรากฏชัดเจน จึงไม่ต้องด้วยเหตุผลที่ควรยึดถือได้

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้เสนอการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ ในหนังสือแบบอย่างศิลปะในประเทศไทย (พ.ศ. 2520) โดยถือรูปแบบของศิลปะ และแหล่งที่มาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกโดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากการขาดแคลนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ความยุ่งเหยิง ความแตกต่างของแบบศิลปะ จำเป็นต้องจัดตั้งระบบ การจำแนกแบบศิลปะที่แน่ชัด ในขณะที่เดียวกันก็ควรจะต้องยึดหยุ่นพอที่จะจำกัดข้อแตกต่าง ภายในกลุ่มที่จำแนกนี้ พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้จำแนกรูปแบบศิลปะในประเทศไทยในสมัยประวัติศาสตร์ออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ มอญ เขมร ไทย และศิลปะของกลุ่มชนภาคใต้ของไทย ซึ่งแต่ละกลุ่มมีบุคลิกลักษณะ ประเพณี และวัฒนธรรม

ธรรมของตนเอง การเสนอแนวทางนี้ มุ่งที่จะให้แยกแบบของศิลปะออกจากสมัยทางประวัติศาสตร์

เพื่อการรักษารูปแบบของประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย พริยะ ไกรฤกษ์ ได้แบ่งระยะเวลาการศึกษาออกเป็น 3 ช่วง จากเอกสาร การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย โดยสังเขป (โรเนียว 32 หน้า) มีข้อสรุปที่น่าสนใจดังนี้

ก. ระหว่างปี พ.ศ. 2452 - 2469 อยู่ในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาที่ยังไม่มีการจำแนกยุคสมัยของโบราณวัตถุสถานที่พบในประเทศไทย ในยุคนี้นิยมใช้คำว่า “ศิลปะ” แล้วแต่มีความหมายถึงความชำนาญ อันได้แก่ การช่างฝีมือ งานที่ปัจจุบันเรียกว่าจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ยังคงเรียกรวมกันว่า “โบราณวัตถุสถาน”

ข. ระหว่างปี พ.ศ. 2468 - 2520 ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชกาลปัจจุบัน เป็นช่วงระยะเวลาการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ตามแนวทางของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ะยะนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากมาย เช่น การก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในปี พ.ศ. 2469 ได้มีการแยกงานช่างไทยออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ โบราณวัตถุ คือสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาโบราณคดี กับศิลปวัตถุ อันเป็นฝีมือของช่างไทย และการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน จำเป็นต้องแยกโบราณวัตถุจึงแยกออกเป็นสมัยต่าง ๆ คือ สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสนรุ่นเก่า สมัยสุโขทัย สมัยเชียงแสนรุ่นหลัง สมัยอู่ทอง สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์

ในปี พ.ศ. 2486 ยกฐานะโรงเรียนศิลปากรเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร คำว่า “ศิลปะ” มีความหมายเช่นเดียวกับทางตะวันตก มีคณะวิชาชื่อ คณะจิตรกรรมและประติมากรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2498 จึงก่อตั้งคณะโบราณคดี และมีการกำหนดโบราณวัตถุว่าเป็นของโบราณที่เคลื่อนที่ไปได้ ส่วนโบราณสถาน ได้แก่ สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง โดยทั่วไปถ้าสิ่งใดมีอายุเกิน 100 ปี จัดเป็นของโบราณ ถ้าอายุต่ำกว่านั้น แต่เป็นของดีงาม จัดเป็นศิลปวัตถุ ดังเห็นได้จากการศึกษาโบราณคดีแบ่งออกเป็น 4 หมวด คือ

1. หมวดศึกษาโบราณคดีตามยุคสมัย
2. หมวดศึกษาโบราณคดีตามศิลปะแขนงต่าง ๆ
3. หมวดนำชม.
4. หมวดศิลปนิยม

ค. ระหว่างปี พ.ศ. 2520 ถึง ปัจจุบัน เป็นช่วงระยะเวลาที่มีการแสวงหา ระบบการค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยในแนวทางของวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ของ เลอ เมย์ การเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุด คือ ข้อเสนอของ พิริยะ ไกรฤกษ์ ว่า ควรยกเลิกการ จำแนกยุคสมัยตามแนวทางประวัติศาสตร์เป็นหลักในหนังสือเรื่อง แบบศิลปะในประเทศไทย, 2520 และ The Eternal Image. 2522 โดยหันมาจำแนกแบบพื้นฐานของแบบศิลปะเอง ตามหลัก วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ที่แท้จริง (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2533 : 97 - 101)

ส่วนการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยนั้น ได้ กำหนดไว้ในหลักสูตรศิลปะและศิลปะศึกษา ในระดับต่าง ๆ มานานแล้ว แม้ว่าเนื้อหาวิชาและวิธี สอนจะยังไม่มีความชัดเจน เช่น ในปัจจุบัน แต่ก็เชื่อว่าได้คลี่คลายมาโดยลำดับ กำจร สุนพงษ์ ศรี ได้อธิบายว่า เริ่มเห็นเค้าอยู่บ้างตั้งแต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้วางแนวทางวิชา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยไว้อย่างกลาง ๆ โดยปะปนสอดแทรกวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะศิลปะละเล้ากับวิชาทั้งสอง ครั้นเมื่อมีการก่อตั้งสถาบันศิลปะ เช่น โรงเรียนเพาะช่าง เมื่อ พ.ศ. 2456 โรงเรียนประเพณีศิลปกรรม เมื่อ พ.ศ. 2477 ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2480 ได้เปลี่ยนชื่อ เป็นโรงเรียนศิลปากรแผนกช่าง และยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากรในปี พ.ศ. 2486 กับ สถาบันศิลปะอีกแห่งหนึ่ง คือ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2530 : 12) ดังนั้นในปี พ.ศ. 2477 วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ที่เป็นทั้งของไทยและตะวันตก คงจะเริ่มขึ้น แต่ระบุว่าเมื่อใดนั้นยังระบุชัดเจนไม่ได้ เท่าที่ศึกษาหลักสูตรโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456 พบว่า ไม่มีการสอนวิชานี้โดยเอกเทศ สันนิษฐานว่าอาจสอดแทรกอยู่ในวิชาต่าง ๆ ส่วนทางโรงเรียนประเพณีศิลปกรรมและโรงเรียนศิลปากรแผนกช่างนั้น หลักสูตรไม่ได้บ่งชี้ชัดเจน ปรากฏกระทั่งมีการสถาปนามหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้น วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ จึงเริ่มมีการ ศึกษาอย่างมีระบบ เป็นวิชาระดับรองทํานองวิชาโท ในคณะจิตรกรรม และประติมากรรมก่อน โดยมี ผู้สอนอยู่ 2 คน คือ ศิลป พีระศรี กับ เขียน ยิ้มศิริ ผู้เป็นศิษย์ สำหรับเอกสารชิ้นสำคัญ คือ “ยะ แบร์ เอทาลีน์ ออฟ ฮิสทรี แอนด์ สไตน์ ออฟ อาร์ต” โดย ศิลป พีระศรี พิมพ์ในปี พ.ศ. 2511 และต่อมาในปี พ.ศ. 2512 ได้พิมพ์ออกมาเป็นภาษาไทย แปลโดย เขียน ยิ้มศิริ ชื่อ “ประวัติศาสตร์ และแบบอย่างศิลปะ” เนื้อหาครอบคลุมแบบอย่างศิลปะตะวันตก และตะวันออกอย่างสังเขป หนังสือเล่มนี้ช่วยให้เกิดแนวการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ในสถาบันออกไป อย่างกว้างขวาง ซึ่งต่อมาได้แยกสาขาออกไปเป็นประวัติศาสตร์ศิลป์ตะวันตก ประวัติศาสตร์-

ศิลป์ตะวันออก และประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยโดยเฉพาะ (นิพนธ์ ทวีกาญจน์, 2532 : 13 - 14)

วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ได้แยกตัวเองเป็นเอกเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2517 เมื่อคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ปรับปรุงหลักสูตรใหม่ โดยเพิ่มสาขาวิชาประวัติศาสตร์ในกลุ่มมนุษยวิทยาขึ้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้ายังยึดแนวทางแบบเดิม ต่อมาเมื่อสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ได้เปิดสอนวิชาศิลปะและศิลปะศึกษาขึ้น และมีการก่อตั้งสถาบันวิจัย เช่น สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยทักษิณ ทำให้มีการแยกวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ออกจากวิชาโบราณคดีอย่างเด็ดขาด นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา (พิริยะ ไกรฤกษ์, ม.ป.ป.)

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่ไม่มีผู้ศึกษาแต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 วิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ไทย

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522

ศึกษาแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยได้ประโยชน์จากการศึกษางานวิจัยนี้ คือ เข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาทางประวัติศาสตร์ และวิธีวิทยาในการวิจัยเรื่องราวในอดีต นอกจากนี้ยังได้เพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์ ซึ่ง นาฏวิภา ชลิตานนท์ แบ่งออกเป็น

- ก. การเขียนประวัติศาสตร์แบบจารึก
- ข. การเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนาน
- ค. การเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร

ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปประยุกต์เพื่อศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารมาศึกษาเปรียบเทียบกับข้อมูลอื่น ๆ เพื่อเสนอให้มีการกำหนดสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่

อนึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ ต่อมาได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ นาฏวิภา ชลิตานนท์.
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524

2.2 วิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์

พิริยะ ไกรฤกษ์, รศ. รายงานการวิจัยการวิเคราะห์การศึกษา
ประวัติ-ศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ในอดีต และปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางการ
ศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ต่อไปในอนาคต. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2530

การศึกษาแยกออกเป็นยุค โดยแบ่งเป็นบทดังนี้

ปฐมบท แดงวัดอุประสงคิในการทำกรวิจัย

บทที่ 1 คนไทยก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ไม่สนใจประวัติโบราณวัตถุสถาน

บทที่ 2 การศึกษาประวัติโบราณวัตถุสถานเกิดขึ้นเมื่อพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระทัยกับการสืบประวัติโบราณวัตถุสถานและสืบ
เนื่องในรัชกาลต่อมา

บทที่ 3 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมี
ชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์โบราณวัตถุสถาน

บทที่ 4 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มี
การก่อตั้งแผนกโบราณคดีของราชบัณฑิตสภา เมื่อ ปี พ.ศ. 2469 และได้ศึกษาประวัติศาสตร์
ศิลป์โบราณวัตถุสถานตามแนวทางโบราณคดีเป็นครั้งแรก

บทที่ 5 รัฐบาลได้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2476 ต่อมา
จอมพลแปลกพิบูลสงคราม ยกฐานะโรงเรียนของกรมศิลปากรแผนกช่างขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย
ศิลปากร ทำให้การค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลป์โบราณวัตถุสถานพัฒนาขึ้น

บทที่ 6 ยุคนี้เป็นงานเผยแพร่ความรู้ตามแนวประวัติศาสตร์ แต่
ขณะเดียวกันชาวต่างชาติจะทำการค้นคว้าในลักษณะที่มีการตีความหมายใหม่ วิเคราะห์ข้อมูล
ใหม่โดยใช้ระเบียบวิธีการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์

บทที่ 7 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร แบ่งแยกวิชา
โบราณคดีออกเป็นหมวดโบราณคดี และหมวดประวัติศาสตร์ ซึ่งรวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์
ศิลป์โบราณสถานวัตถุสถาน

บทที่ 8 ปี พ.ศ. 2517 คณะโบราณคดีได้แยกวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ออกจากแผนกวิชาโบราณคดี โดยจัดหลักสูตรให้เป็นวิชาเอก

บทที่ 9 งานค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลป์โบราณวัตถุสถานในประเทศไทย มีเป้าหมายที่จะศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต โดยมีศิลปโบราณวัตถุสถานเป็นข้อมูลและใช้ระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์

บทที่ 10 สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย

ผู้วิจัยนำรายงานการวิจัยนี้มาศึกษาอย่างละเอียด ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจแนวคิดของพิริยะ ไกรฤกษ์ ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ซึ่งเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้พิริยะ ไกรฤกษ์ เสนอบทความวิชาการหลายเรื่อง รวมทั้งเรื่องการปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา และเรื่องย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษา การศึกษารายงานการวิจัยของพิริยะ ไกรฤกษ์ จะทำให้การวิเคราะห์วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปสถาปัตยกรรมไทยชัดเจนยิ่งขึ้น

2.3 วิจัยทางด้านศิลปกรรม

โกสุม สายใจ. จิตรกรรมศรีอยุธยาเชิงความงาม (รายงานการวิจัย). ภาควิชาศิลปะ คณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2539.

จิตรกรรมสมัยอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 1893 - 2310 โดยศึกษาคุณค่าและรูปแบบของความงาม ตลอดจนอิทธิพลหรือปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการสร้างสรรคความงามขึ้นและบทบาทของจิตรกรรมในสังคม โดยวิเคราะห์จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ตำรา และสำรวจงานจิตรกรรมในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดใกล้เคียงที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นพื้นฐานเพื่อความเข้าใจศิลปะในสมัยอยุธยา และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาภาคสนาม เช่น การสำรวจ เรื่องของจิตรกรรมไทยที่กรุชั้นล่างของพระปรางค์ราชบูรณะเกี่ยวข้องกับรูปแบบอิทธิพลของลังกามีต่อจิตรกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลม และทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระ-นครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัย, 2535.

ศึกษารูปแบบ และวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมระฆังกลมในเขตเกาะเมือง และปริมณฑลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรอยุธยา ที่สืบเนื่อง

มาเป็นเวลา 417 ปี โดยการค้นคว้าจากเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนาม ศึกษาสถาปัตยกรรมระฆังกลมจำนวน 145 องค์ ซึ่งจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มสถาปัตยกรรมระฆังกลมบนชุดมาลัยเถา และกลุ่มสถาปัตยกรรมระฆังกลมฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม สถาปัตยกรรมทั้ง 2 กลุ่มได้วิวัฒนาการสืบเนื่องต่อมา โดยเฉพาะในช่วงที่อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์เผยแผ่ในอยุธยามากขึ้น สถาปัตยกรรมสำคัญในฐานะสถาปัตยกรรมแกนหลักของพระพุทธศาสนา เมื่ออิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ลดลง สถาปัตยกรรมบาทจากประธานไปสร้างเป็นสถาปัตยกรรม และมีรูปทรงหลากหลายที่เกิดจากความนิยมของผู้สร้างมากขึ้น การศึกษาสถาปัตยกรรมนั้น นอกจากจะทำให้ทราบบทบาทหน้าที่และความสำคัญของสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัยแล้ว ยังทำให้เห็นถึงความผันแปรที่เกิดจากงานฝีมือ และสุนทรียภาพของช่างระดับชาวบ้าน ผู้วิจัยนำมาศึกษาถึงวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมอยุธยา เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการกำหนดยุคสมัยของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา รวมทั้งเพื่อจะได้เข้าใจวิถีชีวิตของพริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งทำการเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมระฆังกลมเพื่อเสนอให้ปรับเปลี่ยนการกำหนดยุคสมัยของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่

/ ตริังใจ นุรณสมภพ. รายงานการวิจัย การศึกษาสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25...

อิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยศึกษาเฉพาะอาคารสำคัญ เช่น พระราชวัง วัด และป้อมต่าง ๆ เน้นการศึกษาพระราชวังนารายณ์ราชินีเวศน์ โดยศึกษารูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมของประเทศในแถบตะวันตก และรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยายุคต้นจนถึงยุคปลาย แล้วทำการศึกษเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมในประเทศฝรั่งเศสอย่างละเอียด ซึ่งสรุปได้ว่าสถาปัตยกรรมตะวันตก มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่พระราชวังที่ลพบุรี ได้แก่ ผังเมือง ผังบริเวณที่มีการแบ่งเขตตามหน้าที่ใช้สอยอย่างชัดเจน รูปแบบอาคารและรายละเอียด เป็นต้น ผู้วิจัยนำมาศึกษาเพื่อเข้าใจถึงวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมไทย และเป็นประโยชน์ในการลงภาคสนามเพื่อศึกษาประตูพระราชวังนารายณ์ราชินีเวศน์ซึ่งพริยะ ไกรฤกษ์ อ้างว่าคล้ายกับประตูเมืองโกลคอนดา (Colconda) ในประเทศอินเดีย ซึ่งสร้างโดยช่างชาวอิหร่าน

เยาวภา ลีละบุตร. อิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2150 - 2250 (ค.ศ. 1607 - 1707). กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25...

ศึกษารูปแบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมอยุธยาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 และอิทธิพลซึ่งได้รับมาจากแหล่งวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา โดยศึกษาจากโบราณสถานที่อยู่อยุธยาและลพบุรี ผลจากการศึกษาพบว่าร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมครั้งใหญ่ ซึ่งงานวิจัยนี้กล่าวว่า มีผู้เรียกศิลปะในช่วงเวลาดังกล่าวว่า ศิลปะสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้เนื่องจากศิลปะ และสถาปัตยกรรมในรัชสมัยนี้ได้พัฒนาเป็นรูปแบบผสมผสานจนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แม้ว่างานวิจัยนี้จะไม่ได้ให้รายละเอียดเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ ตรึงใจ นุรณสมภพ. รายงานการวิจัย การศึกษาสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25... แต่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเพื่อเป็นพื้นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะในสมัยอยุธยา

ศิริพงษ์ ศรีदारา. สถาปัตยกรรมสกุลช่างวังหน้า สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ : ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.

สถาปัตยกรรมสกุลช่างวังหน้า ศึกษาจากสถาปัตยกรรมของวัด ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสร้าง และโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ ได้แก่

- ก. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
- ข. วัดชนะสงคราม
- ค. วัดปทุมคงคา
- ง. วัดสุวรรณดาราราม
- จ. พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
- ฉ. หอพระมณเฑียรธรรม

โดยศึกษาทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ผู้วิจัยนำมาศึกษาเพื่อเป็นพื้นความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษานี้พบว่า สถาปัตยกรรมของวังหน้ายังคงได้รับอิทธิพลศิลปะของอยุธยา ซึ่งยังปรากฏในงานสถาปัตยกรรม และเป็นรูปแบบที่นิยมสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นแบบประเพณีแต่เดิมมา

/สันติ เล็กสุขุม. งานวิจัยเรื่องเจดีย์เพิ่มมม เจดีย์ย่อมมสมัยอยุธยา.

กรุงเทพฯ : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539

ศึกษารูปแบบและวิวัฒนาการของเจดีย์เพิ่มมม เจดีย์ย่อมมของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา โดยสามารถจำแนกแนวทางวิวัฒนาการของเจดีย์ที่นำมาศึกษาได้ 3 สาย ได้แก่

สายวิวัฒนาการที่หนึ่ง : เจดีย์เพิ่มมมและเจดีย์ย่อมม (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึง ปลายพุทธศตวรรษที่ 22) ซึ่งแยกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เจดีย์ศรีสุริโยทัย, เจดีย์พุทธโธสวรรย, เจดีย์ประธานวัดญาณเสน

กลุ่มสอง เจดีย์ภูเขาทอง, เจดีย์วัดใหม่ประทุมพล

กลุ่มสาม เจดีย์วัดไชยวัฒนาราม, เจดีย์วัดชุมพลนิกายาราม

สายวิวัฒนาการที่สอง : เจดีย์ย่อมม (กลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24) ซึ่งได้แก่ เจดีย์ทรงเครื่อง, เจดีย์หมายเลข 13 วัดพุทธโธสวรรย, เจดีย์รายวัดเขียน, เจดีย์วัดเชิงท่า, เจดีย์หมายเลข 7 วัดภูเขาทอง และเจดีย์หมายเลข 13 ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองลพบุรี

สายวิวัฒนาการที่สาม : เจดีย์ย่อมม (ครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 23 ถึง พุทธศตวรรษที่ 24) ได้แก่ เจดีย์ย่อมมไม้สิบสอง วัดพญาแมน เป็นต้น

ผู้วิจัยนำมาศึกษาถึงวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมของเจดีย์สมัยอยุธยา เพื่อเข้าใจถึงรูปแบบของเจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิธีวิทยาประวัติศาสตร์ศิลป์ในเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

อินทรา ยมนา.ค. โครงการวิจัยสถาปัตยกรรมไทย. มปป. : มูลนิธิจิม-ทอมสัน, มปป.

โครงการนี้เป็นการรวบรวมรายชื่อสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในรูปแบบของตาราง ซึ่งระบุปีพุทธศักราช และรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ ซึ่งโปรดให้ก่อสร้างพุทธสถานหรือโปรดเกล้าให้บูรณะปฏิสังขรณ์ โดยเรียงลำดับพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (ร.1 - 9) การศึกษานี้อำนวยความสะดวกให้นักวิชาการที่ต้องการทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในยุคต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งถูกอ้างอิงถึงในหนังสือตำนาน

พุทธเจดีย์สยาม และในบทความเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา
และเรื่องย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวีธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ที่เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis) โดยมุ่งเน้นที่จะทราบโครงสร้างเนื้อหา และรายละเอียดต่าง ๆ จากเอกสาร (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2535 : 31) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างทั้งกลุ่ม (วิญญา วิศาลภรณ์, 2531 : 108) โดยนำบทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ของ พิริยะ ไกรฤกษ์ซึ่งได้เลือกสรรตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน 2 เรื่อง มาทำการศึกษา ได้แก่

ก. เรื่องการปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา (ภาคหนึ่ง) (อ้างในภาคผนวก ค.) บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในลักษณะใหม่ เพื่อพิจารณาใช้แทนอายุเวลาที่ได้มีการกำหนดไว้แล้วโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในพระนิพนธ์เรื่อง ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2469 พิริยะ ไกรฤกษ์ มีข้อท้วงติงว่า

1. ประเด็นแรกเป็นการตั้งข้อสันนิษฐานที่ตายตัวว่า
 - ก. โบราณสถานทั้งหลายยังคงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไปจากวันที่สร้างขึ้นในอดีต
 - ข. ยังเชื่อว่าโบราณสถานเหล่านั้นมีชื่อตรงกับพุทธสถานที่ได้กล่าวไว้แล้วในพงศาวดาร
2. ข้อมูลที่นำมาใช้ เช่น พระราชพงศาวดาร ได้รับการยึดถือว่าถูกต้อง โดยไม่ได้พิสูจน์เปรียบเทียบให้ตรงเท่ากับแหล่งที่มาอื่น ๆ จากต่างประเทศ
3. ความบกพร่องของระเบียบวิธีการศึกษาในยุคนั้น
 - ดังนั้น พิริยะ ไกรฤกษ์ จึงได้ทำการค้นคว้าโบราณสถานต่าง ๆ ได้แก่ วัดพุทธไสยาสน์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระราม เป็นกรณีศึกษา สำหรับรายละเอียด

เกี่ยวกับเนื้อหา การใช้หลักฐานต่าง ๆ มาสนับสนุน ตลอดจนวิธีวิทยาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ผู้วิจัย จะพรรณนาวิเคราะห์ในตอนที่ต่อไป

ข. เรื่องย้อนเวลาผาอติต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง)(อ้างในภาคผนวก ง)

บทความนี้ต่อเนื่องจากบทความเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง) จึงมีจุดมุ่งหมายเดิมคือ ต้องการที่จะเสนอการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในลักษณะใหม่ แต่ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงข้อบกพร่องของระเบียบวิธีการศึกษาขั้นต้น คือ

1. การศึกษาในยุคนั้นอาศัยการเปรียบเทียบโบราณสถานที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันกับพุทธสถานที่มีการกล่าวถึงในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่ได้ทำการวิเคราะห์ว่า โบราณสถานที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นของเดิมหรือสร้างขึ้นใหม่
2. การนำหลักฐานข้อมูลมาใช้ มิได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงของพระราชพงศาวดาร หรือนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลของชาวต่างชาติ

ดังนั้น พิริยะ ไกรฤกษ์ จึงทำการค้นคว้า โดยศึกษาพระสุปฏิปัณเฑาะว์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถี ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระเจดีย์ใหญ่วัดชัยมงคล เป็นกรณีศึกษา สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหา การใช้หลักฐานต่าง ๆ มาสนับสนุน ตลอดจนวิธีวิทยาของ พิริยะ ไกรฤกษ์ ผู้วิจัยจะพรรณนาวิเคราะห์ในตอนที่ต่อไป

2. วิธีดำเนินการค้นคว้า

ผู้วิจัยดำเนินการค้นคว้าเพื่อวิเคราะห์วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ที่พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เพื่อศึกษา ดังนี้

2.1 ศึกษาบทความที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 เรื่อง ให้เข้าใจอย่างชัดเจนโดยศึกษาเนื้อหาของบทความ ประเด็นปัญหา จุดมุ่งหมาย เอกสารที่ใช้ในการศึกษา ที่สำคัญที่สุดคือศึกษาวิธีวิทยาที่ปรากฏในบทความทั้งสองเรื่องดังกล่าว

2.2 ศึกษาเอกสาร ภาพเขียนและสิ่งพิมพ์ ที่พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาอ้างอิง ทั้งนี้เพื่อดูวิธีการศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์อ้างอิงเอกสาร ภาพเขียนและสิ่งพิมพ์ ได้แก่ เอกสารทางประวัติศาสตร์ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด การบันทึกของวันวลิต พระราชพงศาวดารพม่า การบันทึกของทูตชาวลังกา การบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ด ภาพเขียนสีน้ำมันกรุงศรีอยุธยา (Iudea) โดยจิตรกรชาวต่างชาติ ภาพ

กรุงศรีอยุธยาจำลอง สีน้า โดยนายโยฮัน วินนุน ภาพเขียนของนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ แผนผังสยามหรืออยุธยาโดยบาทหลวงครุตอแลง เป็นต้น โดยแยกศึกษาเป็น

2.2.1. ศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลข้างต้น ได้แก่

2.2.1.1 **ศึกษาเอกสารชั้นต้น** (Primary Sources) เฉพาะเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น

Nicolas Gervaise. **The Natural and Political History of the Kingdom of Siam.** translated by John Villiers, (Bangkok:White lotus,1989) Jeremias van Vliet, "Description of the Kingdom of Siam," Translated by L.F. Van Ravenswaay. The Journal of Siam Society. Vol VII (1960)

Jeremias van Vliet. **The short story of the Kingdom of Siam.** translated by Leonard Audava (Bangkok : The Siam Society,1975)

Engelbert Kaempfer. **A Description of the Kingdom If Siam.** (Bangkok : White Orchid Press, 1987)

The Ship of Sulaiman. translated by John O'kane, (London : Routtedge & Kegan Paul, 1972)

Guy Tachard. **Arelation of the Vogage to Siam : Performed by six Jesuits sent by the French King, to the Indies and Chaina in the Year 1685.** (Bangkok : white orchid Press, 1981)

P.E. Pieris, "An Account of King Kirti Sri's Embassy to Siam in 1672 saka (17.50 A.D.)" **Journal of the Royal Aasiatie society**,Ceylon Branch.Vol. XVIII, no. 54 (1907).

ศึกษาจากภาพเขียนในอดีตของเกาะอยุธยา

ศึกษาจากแผนที่ในอดีตของอยุธยา

ศึกษาจากแผนผังและแผนผังปัจจุบัน

ศึกษาจากภาพถ่ายโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศึกษาจากภาพถ่ายในอดีต ของโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรี-

อยุธยา

2.2.1.2 ศึกษาข้อมูลชั้นรอง (Secondary Sources)

- ตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระราชพงศาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516.
- ตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. ตำนานพุทธเจติยस्थาม.
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.
- ตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระราชพงศาวดารฉบับ
พระราชหัตถเลขา เล่ม 2. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516.
- ศิลปากร, กรม. พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ
(เจิม), ประชุมพงศาวดารเล่ม 38. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำชูสุสภา, 2512.
- ศิลปากร, กรม. พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ
(เจิม), ประชุมพงศาวดารเล่ม 39. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำชูสุสภา, 2512.
- ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ, ประชุม
พงศาวดารเล่ม 1. พระนคร : องค์การค้ำชูของสุสภา, 2506.
- ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม 1 จำพวก
ความเรียง. พระนคร : โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.
- ศิลปากร, กรม. คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง. พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459.
- ศิลปากร, กรม. คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย,
2457.
- ศิลปากร, กรม. “จดหมายเหตุ”, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 8.
พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2460.
- ศิลปากร, กรม. พงศาวดารกรุงสยาม. พระนคร : ก้าวหน้า,
2507.
- ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับ
พระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). กรุงเทพฯ : องค์การค้ำชูของสุสภา, 2533.
- ศิลปากร, กรม. พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรี-
อยุธยาพร้อมทั้งรูปถ่ายและแผนผัง. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2511.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธ-
การวงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2535.

พระวันรัตนวัดพระเชตุพน, สมเด็จฯ. สังคดียวงศ์. พระยาปริยัติ-
ธรรมา (แพ ตาลลักษมณ) แปล. พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จฯพระ
พุทธมาจารย์ (วนฐิติญาณมหาเถร), 2521.

เทพ สุขรัตน์. วัดภูเขาทอง, พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งรูปถ่ายและแผนผัง. พระนคร : กรมศิลปากร, 2511.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ศิลปะในประเทศไทย. พระนคร : คณะ
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2506.

สุนทร ชุตินทรานนท์. เมียนมา - สยามยุทธ ในเมียนมา-ยาสะวิน,
เอเชียปริทัศน์, ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม), 2535.

2.3 ศึกษาจากภาคสนาม

เดินทางไปศึกษาโบราณสถานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์
อ้างอิงในบทความทั้ง 2 เรื่อง ตรวจสอบโบราณสถานระหว่างปี พ.ศ.2539 - 2540 ได้แก่ วัดพุทธโร-
สวรรณย์ วัดพระราม วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ พระเจดีย์สามองค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์
พระเจดีย์ภูเขาทอง พระเจดีย์ใหญ่วัดชัยมงคล

2.4 การสัมภาษณ์

ได้ทำการสัมภาษณ์ พิริยะ ไกรฤกษ์ และนักวิชาการผู้ซึ่งเขียนบทความ
แสดงทัศนะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่อบทความวิชาการของพิริยะ ไกรฤกษ์ที่นำมาเป็นกลุ่ม
ตัวอย่างทั้ง 2 เรื่อง เพื่อนำมาประกอบกรวิเคราะห์ศึกษาวิธีวิทยาของ พิริยะ ไกรฤกษ์ โดยใช้
วิธีสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) (วาทีณี บุญชะลิกษ์, 2531 : 95) ได้แก่
เทพมนตรี ลิมปพยอม, สุริยวุฒ สุขสวัสดิ์ และสันติ เล็กสุขุม

2.5 การรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้คือ ศึกษาจากเอกสารขั้นต้น ศึกษาจากภาค
สนาม และการสัมภาษณ์ นำมาเรียบเรียงและวิเคราะห์เขียนปริญญานิพนธ์ โดยการเสนอราย
งานแบบพรรณนาวิเคราะห์

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ ได้แก่

ก. หอสมุดแห่งชาติ

ข. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยมหิดล, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค. ห้องสมุดเอกชน ได้แก่

1. ห้องสมุดสยามสมาคม
2. ห้องสมุดส่วนตัวของรองศาสตราจารย์ ดร. พริยะ ไกรฤกษ์

จ. สถานที่จริง ได้แก่ โบราณสถาน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาดังที่กล่าวไว้ในบทความทั้ง 2 เรื่อง

ฉ. การสัมภาษณ์ พริยะ ไกรฤกษ์ และนักวิชาการที่เขียนบทความวิชาการแสดงปฏิกิริยาต่อบทความวิชาการของ พริยะ ไกรฤกษ์ ตลอดจนนักวิชาการท่านอื่น ๆ ด้วย

3. การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเกณฑ์ในการศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ผู้วิจัยยึดหลักซึ่งประมวลมาจากวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์มีขั้นตอนดังนี้

- ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหา
- ขั้นที่ 2 การค้นคว้ารวบรวมหลักฐาน
- ขั้นที่ 3 การประเมินค่าของหลักฐาน
- ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล
- ขั้นที่ 5 การสังเคราะห์ข้อมูล
- ขั้นที่ 6 การเรียบเรียง (ประเมินผล,สรุป) (เวินา เอี่ยมประไพ : 2535, 12 - 47)

การนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 แสดงการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนของวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพริยะ ไกรฤกษ์ เรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา(ภาคหนึ่ง)

ตอนที่ 2 ผู้วิจัยเสนอบทความของนักวิชาการที่มีต่อกลุ่มตัวอย่างที่ 1 แสดงทัศนะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย

ตอนที่ 3 แสดงการวิเคราะห์ข้อมูล ตามขั้นตอนของวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ของพริยะ ไกรฤกษ์ เรื่องย้อนเวลา ผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง)

ตอนที่ 4 ผู้วิจัยเสนอบทความของนักวิชาการที่มีต่อกลุ่มตัวอย่างที่ 2 แสดงทัศนคติที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้หลักการทางวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งมีเนื้อหาเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1

ศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ 1 เรื่องการปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง)

ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหา

ประเด็นของปัญหา พริยะ ไกรฤกษ์ เสนอให้มีการพิจารณากำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่เพื่อนำมาพิจารณาใช้แทนการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งใช้กำหนดไว้ โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งพริยะ ไกรฤกษ์ให้เหตุผลสรุปได้ว่า การกำหนดอายุเวลาดังกล่าวกระทำเมื่อ 67 ปี ผ่านมาแล้ว ในปัจจุบันมีหลักฐานใหม่ซึ่งสามารถนำมาตรวจสอบอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาเพิ่มขึ้น ทั้งหลักฐานที่เป็นบันทึกการเดินทาง ภาพเขียน แผนที่ และแผนผัง ซึ่งบันทึกไว้โดยชาวต่างชาติ

ขั้นที่ 2 และ ขั้นที่ 3 การค้นคว้ารวบรวมหลักฐานและการนำมาใช้และประเมินค่าของหลักฐาน

พริยะ ไกรฤกษ์ ทำการศึกษาค้นคว้าโดยศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ฝ่ายไทย ได้แก่ พงศาวดารฉบับต่าง ๆ และศึกษาหลักฐานจากชาวต่างประเทศ ได้แก่ ภาพเขียนกรุงศรีอยุธยา แผนที่และเอกสารบันทึกต่าง ๆ โดยผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลดังกล่าวได้ดังนี้

ประเภทหลักฐานทางเอกสาร

2.1 ข้อมูลประเภทเอกสารชั้นต้น

2.1.1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

Jacques de Coutre. Vida : Johan Verberckmoes and Eddy Stols (ed), Aziatische Omaweryingen, Het Leven Van Jancques de coutre, en Brugs diamaanthandelaar 1591-1627. (Berchem Ameers, EPO, 1988) แปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย Dr.Philippe Annez ยังไม่เคยตีพิมพ์

ฟิริยะ ไกรฤกษ์ นำรายงานของจ๊าก เดอ คูร์ ซึ่งเดินทางมาที่อยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2139 ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มาศึกษาเกี่ยวกับวัดมหาธาตุ

2.1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

Guy Tachard. *A Relation of the Voyage to Siam : Performed by six Jesuits sent by the French King, to the Indies and China in the year 1685.* (Bangkok : white Orchid Press, 1981) บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางมาอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2228 ทรงรับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกเกี่ยวกับการเดินทางมายังอยุธยา และพรรณานานเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งทางด้านการศึกษา การเมือง การค้า และวัฒนธรรมของชาวอยุธยา

ฟิริยะ ไกรฤกษ์ นำเอกสารนี้มาศึกษาเกี่ยวกับวัดพระราม Prince Damrong Rajanubhab. *Monuments of the Buddha in Siam.* Trans Sulak Sivaraksa and A.B. Griswold (Bangkok: The Siam Society, 1973.) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ชื่อ ตำนานพุทธเจดีย์สยาม

ฟิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้คำนำจากหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเขียนโดย อเล็กซานเดอร์ บี กริสวอลด์ มาอ้างเพื่อแสดงว่า สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ได้ทรงถือว่าการกำหนดอายุศิลปะสถาปัตยกรรมของพระองค์เป็นข้อยุติ และกริสวอลด์ มีความเห็นว่า วิธีที่จะถวายเป็นความเคารพเพื่อระลึกถึงพระองค์ ควรจะสืบต่อผลงานที่ทรงกระทำไว้ โดยการแก้ไขปรับปรุงข้อสมมุติฐานเมื่อมีความจำเป็น ตลอดจนค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ เพิ่ม ซึ่งฟิริยะ เห็นด้วย

Jeremias van Vliet. "Description of the Kingdom id Siam", translated by L.F.van Ravenswaay. *The Journal If Siam Society*, 1910. เป็นบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับอยุธยา โดยนายวัน วลีต ชาวฮอลันดา ซึ่งเดินทางมาประจำที่อยุธยาในฐานะผู้อำนวยการบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ระหว่าง พ.ศ. 2176 - 2184 ในช่วงเวลาดังกล่าว เขาได้ส่งรายงานให้กับผู้อำนวยการใหญ่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่อินโดนีเซีย

ฟิริยะ ไกรฤกษ์ นำเอกสารนี้มาสนับสนุนว่าคนไทยไม่สนใจเรื่องราวเกี่ยวกับอดีต มีบันทึกน้อยมาก ทั้งนี้เพื่อแสดงเหตุผลว่าเอกสารไทยมีน้อย และอาจเชื่อถือไม่ได้

Jeremias Van Vliet. *The Short Story of the King of Siam.* translated by Leonard Andaya, (Bangkok : The Siam Society, 1975) เป็นบันทึกพรรณานาน

ประวัติศาสตร์โดยย่อของอยุธยา โดย นายวัน วลีต ชาวฮอลันดา ซึ่งเดินทางมาประจำที่อยุธยา ในฐานะผู้อำนวยการบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ระหว่าง พ.ศ. 2176 และพำนักอยู่จนถึงปี พ.ศ. 2184 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำเอกสารนี้มาศึกษาเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับวัดสำคัญของอยุธยา ได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดเอน และวัดเจ้าพระยาไทย (วัดใหญ่ชัยมงคล)

Nicolas Gervaise. **The Natural and Political History of The Kingdom of Siam.** translated by John villiers, (Bangkok : White Lotus,1989) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมาพำนักที่อยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 2226 - 2230 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกเกี่ยวกับธรรมชาติและเรื่องราวของอาณาจักรสยาม

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำบันทึกนี้มาใช้อ้างอิงเกี่ยวกับวัดพุทธไสสวรรคย์

P.E. Pieris, "An Account of King Kirli Sri's Embassy to Siam in 1672 Saka (1750 A.D.)", **Journal of the Royal Asiatic Society**, Ceylon Branch, 1903.) บันทึกของราชทูตชาวลังกา ซึ่งเดินทางมาสืบศาสนาที่อยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2293 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำบันทึกนี้ใช้อ้างอิงเกี่ยวกับวัดพุทธไสสวรรคย์ และวัดมหาธาตุ

2.2 ข้อมูลประเภทเอกสารชั้นรอง

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลหลักฐานทางเอกสาร สิ่งพิมพ์ แผนที่และรูปภาพ ซึ่งอยู่ในลักษณะรูปแบบของการเสนอในบทความนี้ได้แก่

คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง

เนื้อเรื่อง กล่าวถึงเรื่องราวสมัยสมเด็จพระนเรศวร ทรงกอบกู้เอกราชจากพม่า เรื่อยมาจนถึงสมัยเสียกรุงให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำเอกสารนี้มาสนับสนุนความเห็นที่ว่า วัดพุทธไสสวรรคย์เป็นวัดที่สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลเป็นที่ระลึกแก่พระมหาลีของพระองค์ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23

คำให้การชาวกรุงเก่า

เนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ภาค

ภาคที่ 1 ว่าด้วยเรื่องราวพงศาวดารเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ก่อนสมัยอยุธยาและสมัยอยุธยาตั้งแต่ พระเจ้าอู่ทองถึงสมัยพระเจ้าเอกทัศ

ภาคที่ 2 เกี่ยวกับตำนานและธรรมเนียมต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยาลำดับกษัตริย์ รายชื่อหัวเมือง ขุนนาง พระราชวัง วัด ป้อม รวมทั้ง พระราชประเพณี ส่วยอากร เป็นต้น

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เป็นข้อมูลเปรียบเทียบว่า คำให้การนี้กล่าวว่าวัดพุทไธสวรรย์สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งไม่สอดคล้องกับพงศาวดารอยุธยา นอกจากนี้ คำให้การชาวกรุงเก่ายังบอกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดให้สร้างพระอารามใหญ่ถึง 7 พระอาราม

จุลยุทธการวงศ์

พงศาวดารฉบับนี้เป็นพงศาวดารประเภทสังเขปมีชื่อเต็มว่า จุลยุทธการวงศ์ผูกสอง ซึ่งสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน นิพนธ์เป็นภาษาบาลี สันนิษฐานว่าคงจะแต่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีข้อความข้างต้นกล่าวถึงบรรพบุรุษของพระเจ้าอู่ทองและข้อความท้ายกล่าวถึงเหตุการณ์พ.ศ. 1999 ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระอินทราชา ต้นฉบับปัจจุบันเหลือเพียงใบลานผูกเดียว

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาใช้ตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และใช้ศึกษาร่วมกับเอกสารอื่นๆ

คำรองราชานุกาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. **ตำนานพระพุทธรเจดีย์สยาม**

กล่าวถึงมูลเหตุเกิดพุทธรเจดีย์ ประวัติพุทธรเจดีย์ สมัยแรกพระพุทธรศาสนาเป็นประธานของประเทศ (สมัยพระเจ้าอโศก)มูลเหตุการเกิดพระพุทธรูป พุทธรเจดีย์ สมัยคุปตะ พุทธรเจดีย์มหายาน พุทธรเจดีย์ในนานาประเทศ พุทธรศาสนาในประเทศไทย และ พุทธรเจดีย์ในสยามประเทศ ตั้งแต่ยุคทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์

เนื้อเรื่อง เกี่ยวกับ การกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาโดยแบ่งออกเป็น 4 ยุค ได้แก่

ยุคที่หนึ่ง เริ่มจากรัชสมัย สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1891-2031)

ยุคที่สอง เริ่มจากรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึง
รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2006-2171)

ยุคที่สาม เริ่มจากรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึง
รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. 2172-2276)

ยุคที่สี่ เริ่มจากรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศถึง
ปีที่เสียกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2276-2310)

พริยะ ไกรฤกษ์ ใช้หนังสือเล่มนี้ ตรวจสอบการกำหนดอายุ
เวลาของโบราณสถานอยุธยา ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้กำหนดไว้เมื่อ 67 ปีที่แล้ว

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับย่อ

พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระราช-
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสังเขป นิพนธ์โดยกรมพระปรมาธิบดีอินทพร เมื่อพ.ศ. 2393 โดย
พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดเป็นประเภทพงศาวดารฉบับสังเขป
ซึ่งย่อมาจากพระราชพงศาวดารกรุงสยามมีข้อความข้างต้น กล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่สร้างกรุงศรี
อยุธยา พ.ศ.1893 ส่วนข้อความข้างท้าย กล่าวถึงเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาในพ.ศ. 2310

พริยะ ไกรฤกษ์ ใช้พงศาวดารนี้ตรวจสอบการกำหนดอายุ
เวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และใช้ศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม หรือฉบับบริติชมิวเซียม

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ เข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้า
ฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเป็นผู้ชำระเรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. 2350 ต่อมาศาสตราจารย์จร สุพานิช
เป็นผู้พบที่บริติชมิวเซียม ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2501 ความขั้่นต้นในพงศาวดารกล่าวถึงเหตุ
การณ์ตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา และเหตุการณ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่แรกสถาปนาเป็น
ราชธานี ข้อความท้าย บันทึกเหตุการณ์ถึงปี พ.ศ. 2327 ซึ่งเป็นต้นสมัยรัตนโกสินทร์ (ตรงกับรัช-
กาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

พริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบ การกำหนด
อายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้
ชำระเมื่อ พ.ศ. 2338 โดยมีข้อความข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1893 ซึ่งเป็นปีที่
สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ข้อความตอนท้ายกล่าวถึงเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยา

เมื่อ พ.ศ. 2310 พงศาวดารฉบับนี้มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจำลอง จ.ศ. 1157 อาจเนื่องจากเข้าใจว่าเป็นฉบับที่ย่อมาจากฉบับบริติชมิวเซียม

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)

พงศาวดารฉบับนี้ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง นายจิตร บุตรพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เป็นผู้พบ แล้วมอบให้หอสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. 2451 ความขึ้นต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 ถึงความตอนท้าย กล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2270 ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายพระ แต่สันนิษฐานว่าชำระขึ้นใหม่จากฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน พงศาวดารฉบับนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ทำการตรวจสอบ และมีความเห็นว่าคลาดเคลื่อนมากจนเกินไป

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน หรือฉบับหมอบรัดเล

สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2340 โดยข้อความข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 และข้อความท้ายกล่าวถึงเหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

คำนำของพงศาวดาร กล่าวว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้รวบรวมหนังสือเก่าแล้วนำมาแต่งใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2223 โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนต้นตั้งแต่ พ.ศ. 1867 (ซึ่งเป็นปีก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี) และข้อความตอนท้ายของพระราชพงศาวดาร กล่าวถึงเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2077 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชพงศาวดารนี้จัดอยู่ในประเภทพงศาวดารความสังเขป สันนิษฐานว่าคงมีหลายเล่มสมุดไทย ปัจจุบันพบเพียงส่วนเดียว

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

พงศาวดารนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงร่วมกันชำระ และแก้ไขพระราชพงศาวดารฉบับนี้ เมื่อ พ.ศ. 2398 ซึ่งมีความข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 ความท้ายกล่าวถึงเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2352 ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

สังคิตยวงศ์

พงศาวดารฉบับนี้มีชื่อว่า พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับภาษามคธ สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน นิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. 2332 ต่อมาพระยาบวรียติธรรมธาดา แปลเป็นภาษาไทย มีข้อความข้างต้นบรรยายถึงความเสื่อมของพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจากการทำสงครามระหว่างเมืองหงสาวดี อังวะ และพุกาม รวมทั้งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 1893 ข้อความตอนท้ายกล่าวถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และศึกษาร่วมกับเอกสารอื่น ๆ

“อธิบายเหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา”ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

เนื้อเรื่อง คำอธิบายเหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาโดยสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาซึ่งตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2457

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำพระนิพนธ์ตอนหนึ่งมาอ้าง เพื่อแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ทรงเชื่อหนังสือที่แต่งไว้ในสมัยโบราณ ว่าบางทีกล่าวถึงเหตุการณ์เป็นปฏิหารย์เกินกว่าจะเชื่อได้ในเวลานี้ จำเป็นต้องตัดสินตามแต่จะเลือกเชื่อ และเรื่องที่ทรงเรียบเรียงต้องใช้การสันนิษฐานด้วยพระองค์อยู่มาก

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำหนังสือเล่มนี้อ้างอิงในการเสนอให้ปรับเปลี่ยนอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ประเภทหลักฐานแผนที่แผ่นฝัง และภาพเขียน

แผ่นฝังของกรุงสยาม ราชธานีของอาณาจักรชื่อเดียวกัน

เป็นแผ่นฝังที่วิศวกรชาวฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2230 ซึ่งตรงกับรัช

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำแผ่นฝังนี้มาใช้อ้างอิงเกี่ยวกับวัดพุทไธ-
สวรรัยปรากฏอยู่ในแผ่นฝังดังกล่าว

ภาพกรุงศรีอยุธยา (Iudea)

เป็นภาพเขียนสีน้ำมัน เขียนโดยจิตรกรชาวดัตช์ ปี พ.ศ. 2193

ซึ่งเป็นภาพของเกาะกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำภาพเขียนนี้มาใช้อ้างอิงเกี่ยวกับวัดมหาธาตุ
ที่ปรากฏรูปแบบของพระปรางค์วัดมหาธาตุในสมัยนั้น

ภาพกรุงศรีอยุธยาจำลอง

เป็นภาพเขียนสีน้ำ เขียนภาพเกาะกรุงศรีอยุธยา เขียนโดย
โยฮัน วิงบุน ในปี พ.ศ. 2208 ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำภาพเขียนนี้มาใช้อ้างอิงเกี่ยวกับรูปลักษณะ
ของวัดมหาธาตุ ประกอบด้วยอาคาร และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในสมัยนั้น

แผ่นฝังของวัดพุทไธสวรรย์ อยุธยา

เป็นแผ่นฝังของวัดพุทไธสวรรย์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัด
ทำโดยกรมศิลปากร

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาเป็นหลักฐานใช้อ้างอิงเกี่ยวกับความ
เปลี่ยนแปลงของลักษณะองค์ประกอบขององค์พระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์ของปัจจุบัน ซึ่งต่างไป
จากอดีต

แผ่นฝังของวัดมหาธาตุลพบุรี

แผ่นฝังของวัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี จัดทำโดยกรมศิลปากร

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นข้อมูลหลักฐานอ้างอิงในการ
เปรียบเทียบกับแผ่นฝังของวัดพุทไธสวรรย์ที่กรมศิลปากรทำขึ้นว่ามีรูปแบบสมัยเดียวกัน

ภาพถ่าย วัดพุทไธสวรรย์

เป็นภาพถ่ายทอดอากาศ วัดพุทไธสวรรย์ ถ่ายโดย Luca

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้ในการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพปัจจุบัน ต่างไปจากลักษณะสภาพของพระปรางค์ในอดีต

ภาพถ่าย วัดมหาธาตุ

เป็นภาพถ่ายวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน ปี พ.ศ. 2450 ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นหลักฐานรูปแบบปรางค์ห้ายอดของวัดมหาธาตุที่ปรากฏก่อนที่จะโค่นลงมาในช่วงระยะเวลาต่อมา

แผนผัง วัดมหาธาตุ อยุธยา

เป็นแผนผังวัดมหาธาตุ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดทำโดยกรมศิลปากร เป็นรูปแบบปรากฏในปัจจุบัน

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นสภาพสมบูรณ์ของวัดมหาธาตุ โดยเทียบกับบันทึกของคณะทูตชาวลังกา ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

แผนที่สยาม หรืออยุธยา ราชธานีของอาณาจักรสยาม

เป็นแผนที่ที่เขียนขึ้นโดย บาทหลวงครูดอแลง ซึ่งเป็นตัวแทนสำนักวาติกันที่ประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2229

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นหลักฐานในเรื่องของวัดราชบูรณะ นั้นไม่ปรากฏอยู่ในแผนที่ในขณะนั้น

แผนผังของวัดพระราม

เป็นแผนผังของวัดพระราม เขียนขึ้นตามคำบรรยายของ บาทหลวงตาซาร์ด พ.ศ. 2228

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นหลักฐาน วัดพระรามว่ามีลักษณะเป็นห้ายอด

ภาพวัดพระราม

เป็นภาพวัดพระราม ตามคำบรรยายของบาทหลวงตาซาร์ด พ.ศ. 2228

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้อ้างอิงถึงลักษณะรูปแบบของพระปรางค์วัดพระราม พร้อมองค์ประกอบแบบสถูปเรียงรายประดับเป็นรูปแบบลักษณะเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน

แผนผังวัดพระราม

เป็นรูปแผนผังของวัดพระราม จัดทำโดยกรมศิลปากรที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้ในการเปรียบเทียบกับรูปแบบลักษณะของพระปรางค์ที่ปรากฏในแผนผังวัดพระราม ตามคำบรรยายของบาทหลวงตาซาร์ด โดยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำข้อมูลหลักฐานทางเอกสาร ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชทานภาพใช้ในการอ้างอิงตัวโบราณสถานโดยกำหนดการสร้างที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ซึ่งกล่าวถึงกษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงสร้างวัดและอาคารเกี่ยวข้องทางพุทธศาสนาในอยุธยา มาตรวจสอบและวิเคราะห์เกี่ยวกับบรรดาสถาปัตยกรรมอยุธยาเหล่านั้น พร้อมทั้งศึกษาค้นคว้าข้อมูลหลักฐานเพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ๆ นำมาเทียบเคียงสภาพของโบราณสถานที่เหลืออยู่และนำมาเปรียบเทียบกับเอกสารพงศาวดารโดยผู้วิจัยสามารถเสนอประเด็นข้อมูลเปรียบเทียบได้ดังนี้

4.1 วัดพุทธไสสวรรคย์

4.1.1 ตำนานพุทธเจดีย์สยามกำหนดผู้สร้างวัดพุทธไสสวรรคย์คือ พระเจ้าอยู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดี) พ.ศ. 2183 โดยอ้างจากพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) (กรมศิลปากร : 2512, 3) แต่พิริยะ ไกรฤกษ์นำหลักฐานเอกสารจากบันทึกของวันวลิต นำมาเปรียบเทียบกับพงศาวดารดังกล่าวที่ว่า ทำวอู่ทองได้โปรดฯ ให้สร้างวัดขึ้น 3 แห่ง ได้แก่ วัดมหาธาตุ, วัดราชบูรณะและวัดเดือน ซึ่งเป็นวัดที่สำคัญที่สุดในราชอาณาจักร (Jeremias Van Vliet : 1975,73) แต่ในบันทึกของวันวลิตไม่กล่าวถึงวัดพุทธไสสวรรคย์

4.1.2 วิธีการศึกษาของ พิริยะ ไกรฤกษ์นั้น นำเอาแผนผังของกรุงสยามราชธานีของราชอาณาจักรชื่อเดียวกันจัดทำโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส ปี พ.ศ. 2230 มาเปรียบเทียบกับให้เห็นว่าวัดพุทธไสสวรรคย์ปรากฏอยู่ พิริยะสรุปว่าวัดพุทธไสสวรรคย์สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยเปรียบเทียบแผนผังวัดมหาธาตุลพบุรีกับวัดพุทธไสสวรรคย์ว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก โดยให้เหตุผลต่อที่ว่า สร้างเพื่ออุทิศกุศลให้กับพระมเหสีที่สิ้นพระชนม์ไป ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของนิโกลาส แชรแวงส์ซึ่งพำนักอยู่ในอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ.2226 - 2230 ที่ว่าวัดพุทธไสสวรรคย์สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์แก่พระราชินีที่เพิ่งสิ้นพระชนม์เช่นกัน (Nicolas Gvrvaize : 1989, 166)

4.2 วัดมหาธาตุ

พิริยะ ไกรฤกษ์ กล่าวถึงการกำหนดอายุเวลาของวัดมหาธาตุซึ่งในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ระบุว่า สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (กรมศิลปากร : 2537, 12) (พ.ศ. 1931 - 1938) อันเป็นข้อมูลเดิมที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกำหนดไว้เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรมอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ 20 แต่ พิริยะ ไกรฤกษ์ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานที่ค้นคว้าใหม่ โดยอ้างหลักฐานจากวันวลิต เขียนเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยามว่าสร้างขึ้นโดยพระเจ้าอู่ทอง และมีวัดสำคัญ 4 แห่งได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดเดือน และวัดเจ้าพระยาไทย ปัจจุบันคือวัดใหญ่ชัยมงคล (Jeremias van Vliet : 1910, 73) จึงเห็นได้ว่า ผู้สร้างวัดมหาธาตุ คือพระเจ้าอู่ทอง มิใช่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 นอกจากนี้ พิริยะยังได้นำหลักฐานของ จัก เดด คู้ทร (Jacques de Coutre) ซึ่งเดินทางมาที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2139 ที่มีรายงานกล่าวถึงลักษณะของปราสาทวัดมหาธาตุ ซึ่งมีรายละเอียดประกอบส่วนต่าง ๆ โดยได้นำปฏิมากรรมต่าง ๆ จากเมืองพระนครที่กัมพูชามาประดับโดยรอบพระระเบียงคตของวัดมหาธาตุ (กรมศิลปากร : 2512, 73) ในรายงานของวันวลิต “ในประวัติโดยย่อ” กล่าวถึงรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองว่าในปี พ.ศ. 2174 พระปราสาททองของวัดมหาธาตุได้หักโค่นลงมาและโปรดให้มีการสร้างใหม่ (Jeremias van Vliet: 1975, 95) พระปราสาทองค์ที่สร้างนี้ให้เพิ่มความสูงขึ้นจากเดิม จาก 1 เส้น 2 วา เป็น 1 เส้น 5 วา (กรมศิลปากร : 2512, 115 - 116) และได้นำเอาหลักฐานศิลปกรรมซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักฐานชั้นต้น คือภาพจิตรกรรมกรุงศรีอยุธยา (Iudea) (รูปที่ 5 ภาคผนวก ค.) ปี พ.ศ. 2193 มาเปรียบเทียบรูปลักษณะซึ่งขณะนั้นปราสาทมีเพียงองค์เดียว ล้อมรอบด้วยระเบียงคต เป็นต้น ซึ่งมีข้อความตรงกับกำนันทีกของ จัก เดด คู้ทร ซึ่งได้บรรยายไว้เมื่อ พ.ศ. 2139 ต่อจากนั้นได้นำเอาหลักฐานทางศิลปกรรมได้แก่ แผนที่ จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2208 โดย โยฮัน วิงบุน (รูปที่ 6 ภาคผนวก ค.) ได้แสดงให้เห็นว่าอยู่ในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ซึ่งปรากฏว่ามีการก่อสร้างเพิ่มเติม โดยมีเจดีย์ขึ้นอีก 4 องค์ ซึ่งอยู่ในแต่ละมุมของระเบียงคต และสร้างอาคารอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นอีก โดยมีหลักฐานรายละเอียดคำบรรยายเกี่ยวกับวัดมหาธาตุของคณะทูตชาวลังกาซึ่งเดินทางมาถึงอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2293 (P.E. Pieris: 1903, 25 - 26) ในถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บันทีกไว้ว่า ได้มีการสร้างพระปราสาทหุ้มทอง 8 องค์ ขึ้นรอบนอกระเบียงคต (รูปที่ 7 ภาคผนวก ค.) เท่านั้น ต่อจากนั้นได้อ้างต่อไปอีกว่า ที่ปรากฏบนฐานชั้นล่างมีเจดีย์สององค์ล้อมรอบองค์ปราสาทในแต่ละด้าน และมุขทิศทั้งสี่ด้านของปราสาทประธาน ซึ่งรองรับพระปราสาทขนาด

ย่อมสิ่งองค์เป็นปรากฏ์ห้ายอด (รูปที่ 8 ภาคผนวก ค) นี้คงเป็นส่วนที่ต่อเติมสร้างขึ้นในช่วงบูรณะซ่อมแซมในช่วงพ.ศ. 2293 - 2310 กล่าวได้ว่าเป็นระยะของ 16 ปีสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา ก่อนการเสียกรุงให้แก่พม่า

ดังนั้น ซากปรักหักพังของวัดมหาธาตุที่เห็นอยู่ปัจจุบัน พิริยะ ไกรฤกษ์ จึงสันนิษฐานว่า มีอายุเวลาอยู่ในช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 23 - 24

4.3 วัดราชบูรณะ

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำเสนอข้อสมมุติฐานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือ ตำนานพุทธเจดีย์สยามซึ่งได้กำหนดอายุเวลาว่า วัดราชบูรณะ สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (กรมศิลป์ากร : 2537, 15) (เจ้าสามพระยา พ.ศ. 1967 - 1991) โดยที่ใช้หลักฐานจากพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ โดยใช้ในข้อมูลเปรียบเทียบกับเรื่องราวของวัดราชบูรณะในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ แล้วสรุปว่า วัดราชบูรณะ และวัดราชบุณเป็นวัดเดียวกัน แต่พิริยะ ได้ใช้วิธีวิเคราะห์ที่แตกต่างไปจากวิธีการเดิม โดยกำหนดว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2148 - 2154) โดยใช้หลักฐานทางเอกสารจาก “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ซึ่งหลักฐานชั้นต้น ได้แก่ ภาพเขียนสีน้ำมันของกรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. 2193 (luded) เป็นแผนที่ ปี พ.ศ. 2208 โดย โยฮัน ริงบูน (Vingboons) และในแผนที่ของครูดอแล (Courtaulin) ชื่อ “สยามหรืออยุธยาราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2229 (รูปที่ 11 ภาคผนวก ค.) และการวางผังเมืองอยุธยาของวิศวกรชาวฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2230 (รูปที่ 1 ภาคผนวก ค.) ส่วนแต่ไม่ปรากฏวัดราชบูรณะในแผนผังเช่นเดียวกัน

ดังนั้น คำให้การของชาวกรุงเก่า ที่กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2276 - 2301) โปรดให้สร้างวัดราชบูรณะ อันเป็นลักษณะที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ บนตำแหน่งของวัดที่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงสร้างไว้แต่เดิม ด้วยเหตุนี้วัดราชบูรณะจึงเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาซึ่งอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 - 23)

4.4 วัดพระราม

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำเอาข้อมูลหลักฐานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่กำหนดอายุเวลาของวัดพระราม ในตำนานพระพุทธรูปเจดีย์สยามว่า สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031) วิเคราะห์ว่า ได้มาจากหลักฐานพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีรายละเอียดที่ว่า “ส่วนในบริเวณซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิง

พระศพของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดฯให้สร้างพระธาตุขึ้น และเรียกว่า “วัดพระราม” (กรมศิลปากร : 2512, 15 - 16) ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานชั้นรอง พริยะ ไกรฤกษ์จึงได้นำเสนอวิธีการศึกษาวิเคราะห์ใหม่โดยการนำข้อมูลหลักฐานที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงการกำหนดอายุเวลาของวัดพระรามใหม่ดังนี้

นำหลักฐานชั้นต้นวิเคราะห์คือ ภาพเขียนสีน้ำมันของ ludea ปี พ.ศ. 2193 (รูปที่ 5 ภาคผนวก ค.) ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนี้มีแผนที่ของมายอิง นุน พ.ศ. 2208 (รูปที่ 6 ภาคผนวก ค) และผังเมืองกรุงศรีอยุธยาของวิศวกรชาวฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2230 (รูปที่ 1 ภาคผนวก ค) ต่างก็แสดงให้เห็นว่ามีตำแหน่งที่ตั้งของวัดพระราม และได้นำหลักฐานชั้นต้นอันเป็นหลักฐานทางเอกสารด้านประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ซึ่งได้แก่ หลักฐานบันทึกการเดินทางซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับวัดพระรามไว้อย่างยืดยาวในเอกสารชื่อ การเดินทางไปสยาม ปี พ.ศ. 2228 ของบาทหลวงตาซาร์ด (Tachard) ซึ่งระบุสถานที่สร้างวัดพระรามไว้ว่า มีระยะประมาณ 100 ก้าว (ย่าง) ไปทางใต้ของพระราชวัง (Guy Tachard : 1981, 181 - 183) และบรรยายถึงรายละเอียด ลักษณะรูปแบบของปราสาทองค์ประธาน ปราสาท และเจดีย์ ประกอบต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีข้อความว่า “เราไม่เคยเห็นสิ่งก่อสร้างที่รักษาความสมมาตรได้ดีกว่าพระอารามแห่งนี้มาก่อน ในประเทศฝรั่งเศสไม่มีแน่ ไม่ว่าจะป็นรูปทรงของสิ่งก่อสร้าง หรือเครื่องประดับตกแต่ง” (Guy Tachard: 1981, 183 - 184) มหาเจดีย์ที่บาทหลวงตาซาร์ดบรรยายไว้นี้มีภาพประกอบ (รูปที่ 13 ภาคผนวก ค.) ให้เห็นเป็นหลักฐานทางศิลปกรรม ว่า สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2208 ถึง 2228 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และได้นำเอกสารชั้นรอง ประกอบการวิเคราะห์ นำเอาพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวรายละเอียดไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้โปรดให้บูรณะวัดพระรามใน พ.ศ. 2284 ใช้เวลามากกว่า 1 ปี (กรมศิลปากร : 2459, 28) ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงต่างไปจากรูปแบบที่บาทหลวงตาซาร์ดกล่าวถึง และวัดพระรามที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งส่วนที่คงสภาพเดิมเหมือนสมัยที่สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคือ เจดีย์มุมทั้งสี่ของฐานชั้นสาม ดังนั้นจากการวิเคราะห์ดังกล่าว พริยะ ไกรฤกษ์ จึงสรุปว่า วัดพระรามที่ปรากฏในปัจจุบันนี้เป็นผลมาจากการบูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2284 - 2285 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ขั้นที่ 5 การสังเคราะห์ข้อมูล

ตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม ที่สมเด็จพระมหาพรยาตารังษานูปาภได้ทรงกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยาที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน โดยแบ่งอายุเวลาของสถาปัตยกรรมออกเป็น 4 ยุค ด้วยกัน แต่ในบทความเรื่อง “การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถา-

ปัตยกรรมสมัยอยุธยา” ได้กำหนดอายุเวลาเฉพาะยุคที่หนึ่งเท่านั้น โดยผู้วิจัยนำเสนอการสังเคราะห์ข้อมูลของพิธีะ ไกรฤกษ์ ในลักษณะการเทียบอายุเวลาจากการวิเคราะห์ที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

ตาราง 2 การเปรียบเทียบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา(ยุคที่หนึ่ง)

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม	พิธีะ ไกรฤกษ์
<p>ยุคที่หนึ่ง เริ่มจาก พ.ศ. 1893 ถึง 2031 (สมัยพระเจ้าอู่ทอง ถึง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ)</p> <p>โดยกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ดังนี้</p> <p>1. วัดพุทธไสสวรรคย์ โดยกำหนดว่าพระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) ทรงสร้างในปี พ.ศ. 1894-1912 (พุทธศตวรรษที่ 20)</p> <p>2. วัดมหาธาตุ กำหนดอายุเวลาว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ.ศ. 1913 - 1931) และรัชสมัยสมเด็จพระรามาเสว (รัชสมัยที่ 2 พ.ศ. 1931 - 1938 อยู่ในพุทธศตวรรษที่ 20)</p>	<p>กำหนดอายุเวลาจากโบราณสถานตามที่ปรากฏอยู่ในตำนานพุทธเจดีย์ยุคที่หนึ่ง แต่พิธีะ ไกรฤกษ์ยังไม่ได้จัดจำแนกยุค เพียงแค่เสนอความเห็นว่าเป็นว่า</p> <p>1. วัดพุทธไสสวรรคย์ กำหนดว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างขึ้น ปี พ.ศ. 2223 โดยโปรดฯให้สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศล และเป็นที่ระลึกแก่พระมเหสีของพระองค์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้ว (พุทธศตวรรษที่ 23)</p> <p>2. วัดมหาธาตุ กำหนดอายุเวลาว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง แต่มีการบูรณะเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาหลายสมัยจนมาถึง 16 ปีสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา คือ หลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช</p> <p>ดังนั้นวัดพระมหาธาตุที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ จัดได้ว่า มีอายุเวลาอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 23</p>

ตาราง 2 (ต่อ)

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม	พิริยะ ไกรฤกษ์
<p>3. วัดราชบูรณะ</p> <p>กำหนดอายุเวลาสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา พ.ศ. 1967 - 1991) (พุทธศตวรรษที่ 20)</p> <p>4. วัดพระราม</p> <p>กำหนดอายุเวลา สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) (พุทธศตวรรษที่ 20)</p>	<p>3. วัดราชบูรณะ</p> <p>กำหนดอายุเวลาว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - 2154) และบูรณะในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2276 - 2301) (พุทธศตวรรษที่ 23 - 24)</p> <p>4. วัดพระราม</p> <p>กำหนดอายุเวลา ว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2208-2228) (พุทธศตวรรษที่ 20)</p>

ขั้นที่ 6 การสรุป

พิริยะ ไกรฤกษ์ กล่าวสรุปเกี่ยวกับการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ที่กล่าวไว้ในตำนานพระพุทธรูปเจดีย์สยามที่ (พ.ศ. 1893 - 2039) ซึ่งได้แก่ วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระราม ถูกจัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 นั้นมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

ดังนั้น เมื่อทำการวิเคราะห์ชิ้นใหม่ โดยการนำหลักฐานต่าง ๆ มาศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ค้นคว้ามาได้ เมื่อนำมาตรวจสอบกับข้อมูลหลักฐานเดิม และนำผลที่ได้จากหลักฐานใหม่มาสังเคราะห์แล้วจึงได้ผลสรุปที่ว่าสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในยุคที่หนึ่งนั้น การกำหนดอายุเวลาควรจัดอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 - 24

ตอนที่ 2

ทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในบทความเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยกล่าวให้ทราบได้ดังนี้

1. ทัศนะของ ม.ร.ว. สิริวิวุฒิ สุขสวัสดิ์ แสดงความเห็นต่อบทความดังกล่าวคือ

1.1 การใช้ข้อมูล พิริยะ ไกรฤกษ์ จะให้ความสำคัญกับหลักฐาน ข้อมูลด้านภาพเขียนของชาวต่างประเทศมากไป โดยยกตัวอย่าง ภาพกรุงศรีอยุธยา (Iudea) เป็น จิตรกรรมสีน้ำมัน เขียนโดยชาวดัตช์ ภาพเขียนดังกล่าว โดยใช้ดูพินิจ สังเกตดูให้ดีแล้วพบว่า เบื้องหลังเกาะเมืองอยุธยามีรูปภูเขา (รูปที่ 5 ภาคผนวก ค.) ซึ่งอยุธยาเป็นที่ราบ การที่มีภูเขา อยู่เบื้องหลังจึงผิดไปจากความเป็นจริง ม.ร.ว.สุริยวุฒิ จึงใช้ตรรกที่ว่า ภาพเขียนของฝรั่งผิด ความเป็นจริงขนาดนี้แล้ว ดังนั้นเอกสารต่าง ๆ ของฝรั่งก็น่าจะผิดพลาดได้เช่นกัน (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2540 : สัมภาษณ์)

1.2 วิจารณ์ วิธีการศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ว่า กำหนดตั้งสมมุติฐาน ของตนเองไว้ล่วงหน้าก่อน แล้วจึงหาหลักฐานข้อมูลมาสนับสนุนเพื่อให้ได้คำตอบตามที่ตั้งสมมุติ ฐานเอาไว้ โดยจะตัดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องหรือขัดแย้งออก

2. ทักษะของไมเคิล โรท์ แสดงความเห็นต่อบทความดังกล่าวคือ

2.1 การใช้ข้อมูลของ พิริยะ ไกรฤกษ์ จะใช้ข้อมูลหลักฐานจากการ บันทึกลงและภาพเขียนของฝรั่ง มาลบล้างหลักฐานในด้านานพุทธเจดีย์สยามของสมเด็จพระ ราชดำรงราชานุภาพ ซึ่งแม้ว่าด้านานและพระราชพงศาวดารสยามต่างมีปัญหามาก แต่พิริยะ ไกร ฤกษ์ ควรระลึกว่าหลักฐานฝรั่งก็มีปัญหาเช่นกัน ฝรั่งมักรายงานแบบตรงไปตรงมา แต่ฝรั่งไม่ สนใจรายละเอียด ฝรั่งสนใจแต่สินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และวิธีการปกครอง แต่ไม่ค่อยดู รายละเอียดของสถาปัตยกรรม จะเอาอะไรกับรูปภาพกรุงศรีอยุธยาของฝรั่งซึ่งอาจจะเขียนขึ้นที่ ยุโรปตามคำบอกเล่าของคนที่มาเยือนแล้วกลับไป ฝรั่งได้เขียนภาพกรุงศรีอยุธยาคงจะไม่สนใจ ว่าวัดไหนมีสถาปัตยกรรม ใดเป็นประธาน วัดไหนมีปราสาทเป็นประธาน หรือวัดไหนมีหนึ่งยอดหรือสามยอด หรือห้ายอด ฉะนั้นหลักฐานเก่าเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสยามของฝรั่งต้องใช้อย่างระมัดระวังแต่ ไมเคิล โรท์ ก็ยอมรับว่าหลักฐานของฝรั่งที่พิริยะเสนอมานั้น บางชิ้นน่าจะมีประโยชน์มาก

3. ทักษะของเทพมนตรี ลิมปพยอม ที่มีต่อบทความของ พิริยะ ไกร ฤกษ์ ดังกล่าวคือ

3.1 ข้อมูลที่เขียนไว้ในพระราชพงศาวดารนั้น ส่วนใหญ่เขียนขึ้นใน สมัยรัตนโกสินทร์แทบทั้งนั้นโดยพยายามเขียนเปลี่ยนแปลงอายุเวลาให้ไปตรงกับบันทึกของฝรั่ง พยายามเขียนประวัติศาสตร์ให้ตรงกับปฏิทินโดยไม่มีหลักฐานยืนยันจากประเทศอื่น ๆ ที่บันทึก ไว้ในอดีตนั้น ข้อมูลไม่มีการทดสอบจะเปิดดูตามพงศาวดารและเอาโบราณสถานมากำหนด อายุเวลาว่าเป็นสมัยนั้น ๆ โดยไม่ตรวจสอบหลักฐานแบบวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ โดย

การไปดูที่ตัวงานศิลปะและรูปแบบของอาคารนั้น นอกจากนี้ยังไม่ได้ใช้หลักฐานฝรั่งที่เข้ามาอยู่ที่อยุธยามาทดสอบกับหลักฐานของไทย ซึ่งหลักฐานจากการบันทึกของฝรั่งอันเป็นการบันทึกเหตุการณ์จากการบอกเล่าต่าง ๆ ของคนไทยในสมัยนั้น เช่น บันทึกของวันวลิตซึ่งเป็นชาวฮอลันดา ซึ่งถือว่าเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ไทยเป็นฉบับแรก เขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งวันวลิตเองมารับราชการในเมืองอยุธยาสมัยนั้นได้รับพระราชทานยศในตำแหน่งออกพระ ซึ่งได้บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยนั้นจากการบอกเล่าของคนไทยในสมัยนั้นด้วย จึงถือได้ว่าเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญ โดยจุดประสงค์ต้องการรายงานความเป็นจริงเกี่ยวกับประเทศสยามให้กับเจ้านายที่เมืองปัตตาเวียที่ประเทศอินโดนีเซีย เทพมนตรี ลิมปพยอม สรุปว่า หลักฐานของวันวลิตจึงมีความน่าเชื่อถือได้และมีความใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยามากกว่าพระราชพงศาวดารของไทยดังที่กล่าวมาแล้ว

3.2 วิธีการศึกษาของ พิริยะ ไกรฤกษ์ ศึกษาข้อมูลจากพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระเจ้าทรงราชานุญาตทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ทรงสันนิษฐานในการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา นั้นไม่มีผู้มาตรวจสอบหลักฐานอ้างอิงจากพงศาวดารที่ได้กำหนดอายุเวลาของโบราณสถานในอยุธยา ดังกล่าว จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะนั้น หยุดนิ่งไม่มีการพัฒนาการของการค้นหาข้อมูลตรวจสอบหลักฐานในอดีต พิริยะ ไกรฤกษ์ จึงทำการตรวจสอบกับข้อมูลหลักฐานใหม่ที่ค้นหาเพิ่มเติมมากขึ้น เพื่อเป็นหลักฐานนำไปสู่ขบวนการของประวัติศาสตร์ศิลปะ เพื่อที่ได้กำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยาที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (เทพมนตรี ลิมปพยอม, 2540 : สัมภาษณ์)

ทัศนะของผู้วิจัยต่อการศึกษาบทความของ พิริยะ ไกรฤกษ์ สามารถสรุปได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การใช้ข้อมูลของพิริยะ ไกรฤกษ์นอกจากที่ ม.ร.ว. สิริยวุฒิสุขสวัสดิ์ เกี่ยวกับเรื่องภาพเขียนสีน้ำมัน (ludaea) ภาพกรุงศรีอยุธยาปี พ.ศ. 2193 ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าความเป็นจริงของสัดส่วนภาพที่แสดงถึงอาคาร เช่น วงหลวงของอยุธยามีที่ตั้งซึ่งผิดตำแหน่งจากความเป็นจริง ลักษณะของป้อมเพชรที่ปรากฏในภาพคล้ายกับป้อมมุสลิม เช่น ป้อมหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา และภูมิทัศน์ใกล้เคียง เช่นบริเวณฝั่งวัดใหม่บางกะจะไม่มีบรรดาเรือนแพ ดังที่ปรากฏอยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่า ดังนั้นภาพเขียนดังกล่าวอาจเขียนขึ้นจากคำบอกเล่า จึงถือว่าเป็นเอกสารชั้นรอง แต่อย่างไรก็ตามถือว่าข้อมูลจากภาพเขียนนั้น ยังมีร่องรอยในการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับของหลักฐานอาคารต่าง ๆ ได้อยู่บ้าง นอกจากหลักฐานต่าง-

ประเทศที่พิริยะ ไกรฤกษ์ นำเสนอยู้ง้างแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีเอกสารที่ได้จากการบันทึกโดยชาวต่างประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมสมัยกัน เช่น บันทึกของชาวจีน, โปรตุเกส, สเปน ซึ่งยังไม่ได้นำมาใช้

ประเด็นที่ 2 ตามทัศนะของเทพมนตรี ลิมปผยอม เกี่ยวกับวิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ เช่น การใช้ศิลปวัตถุเป็นตัวตั้งในการศึกษาและใช้หลักฐานใหม่มาตรวจสอบการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาในวงการประวัติศาสตร์ศิลป์ แต่ขณะเดียวกันผู้วิจัยมีทัศนะเพิ่มเติมว่าการกำหนดอายุของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ 67 ปีล่วงมาแล้วนั้น มีข้อจำกัดด้วยข้อมูลที่มีจำกัด และวิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์แบบวิทยาศาสตร์ เพิ่งจะเริ่มใช้ในปัจจุบัน ดังนั้นการกำหนดอายุสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา จึงถือว่าการเริ่มต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาสืบเนื่องต่อมา เช่นเดียวกับงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาวิชาประวัติศาสตร์ ในศตวรรษต่อไปแม้ว่าในเวลาหนึ่งงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ จะถูกตรวจสอบด้วยวิธีวิทยาที่ทันสมัยกว่าอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หรือจากนักประวัติศาสตร์ศิลป์ซึ่งมีความรู้ภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ซึ่งได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับหลักฐานการบันทึกของฝรั่ง ผู้วิจัยมีความเห็นด้วยว่าบันทึกของวันวลิตเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญ และมีคุณค่าในการนำมาศึกษาประกอบการวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุ ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะของไมเคิล ไรท์ ที่ว่าฝรั่งสนใจแต่เรื่องการค้า และการปกครองไม่ค่อยดูรายละเอียดของสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่า บันทึกบางตอนของวันวลิตเป็นเอกสารชั้นรอง โดยเฉพาะเหตุการณ์ในรัชกาลของพระมหากษัตริย์อยุธยาพระองค์ต่าง ๆ ก่อนหน้ารัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผู้วิจัยจึงเสนอว่า ควรจะมีการตรวจสอบบันทึกของวันวลิตด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง และการลงความเห็นว่าเป็นบันทึกของวันวลิตนั้นถือว่าเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ไทยฉบับแรก ควรจะได้ทำการตรวจสอบก่อน ทั้งนี้เพราะมีหลักฐาน เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้พระราชทานจดหมายเหตุประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรสยามแก่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส (เดอซัวซีร์ : 2516, 459) ซึ่งไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นบันทึกที่เขียนก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกฉบับชื่อ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ไมเคิล วิกเคอร์ สันนิษฐานว่าคงจะแต่งขึ้นก่อนรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031) (ปกกรณ์ ทรงม่วง : 2539, 4)

ประเด็นที่ 3 วิธีการศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำเสนอวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น คือ สามารถพิสูจน์และตรวจสอบหลักฐานในอดีต โดยการนำเสนอข้อมูลหลักฐานใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ เพื่อนำมาสนับสนุนข้อสมมุติฐาน ทำให้เกิดผลต่อการพัฒนาวิธีคิดค้นหา สืบค้นข้อมูลหลักฐานใหม่ ๆ อยู่เสมอ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการตรวจสอบข้อมูลหลักฐานในอดีตได้อย่างน่าสนใจ

ประเด็นที่ 4 แนวคิดของพิริยะ ไกรฤกษ์ ที่กำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา โดยไม่ยึดติดกับอาณาจักรหรือเมืองหลวง เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ทั้งนี้เนื่องจากอาณาจักรเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง ซึ่งต่างจากงานศิลปะ ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวในอดีตไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ศิลป์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดอาณาจักรหรือเมืองหลวงเป็นตัวกำหนดระยะเวลา จะทำให้เห็นภาพนั้น ๆ ไม่ชัดเจนและละเอียดเรื่องราวในบริเวณอื่นที่ไม่ได้เป็นเมืองหลวง (พลับพลึง คงชนะ, 2540 : สัมภาษณ์)

ตอนที่ 3

กลุ่มตัวอย่างที่ 2 เรื่อง ย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง) (ดูในภาคผนวก ง)

ผู้วิจัยศึกษาด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์หน้า 31 - 42 โดยกล่าวสรุปถึง ประเด็นสำคัญตามลำดับชั้นดังนี้

ชั้นที่ 1 การกำหนดปัญหา

พิริยะ ไกรฤกษ์ กำหนดปัญหาว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาภาพนั้น ได้จำแนกโบราณสถานอยุธยาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน โดยกำหนดอายุเวลาไว้ในยุคที่สอง ซึ่งเริ่มจากรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปีที่ทรงเสวยราช พ.ศ. 2006 จนถึง พ.ศ. 2171 ตรงกับปีสิ้นสุดรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและได้จำแนกโบราณสถานไว้ในตำนานพุทธเจดีย์สยาม โดยกำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมยุคนี้เป็นรูปแบบทรงลังกา เป็นสมัยนิยมสร้างมากกว่าปราสาท ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบสุโขทัย อันได้แก่ พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ กำหนดว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เป็นผู้สร้างพระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นแบบอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่ 2 ซึ่งที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แต่พิริยะ ไกรฤกษ์ ศึกษาจากข้อมูลเดิมแล้วกำหนดปัญหาว่า สถาปัตยกรรมอยุธยาในยุคที่สองตามการแบ่งในตำนานพุทธเจดีย์สยาม ควร

เป็นแบบอย่างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในยุคที่สาม และรูปแบบของเจดีย์ในยุคนี้ไม่มีรูปแบบทรงลังกา

ขั้นที่ 2 และ ขั้นที่ 3 การค้นคว้ารวบรวมหลักฐานและการประเมินค่าของหลักฐาน

พิริยะ ไกรฤกษ์ ทำการศึกษาค้นคว้าโดยศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทย อันได้แก่ พงศาวดารฉบับต่าง ๆ และศึกษาหลักฐานจากชาวต่างประเทศ อันได้แก่ ภาพเขียนกรุงศรีอยุธยา, แผนที่ และเอกสารบันทึกต่าง ๆ โดยผู้วิจัย นำเสนอหลักฐานดังกล่าวได้ดังนี้

ประเภทหลักฐานทางเอกสาร

2.1 ข้อมูลประเภทเอกสาร

2.1.1 เอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เอกสารฉบับเดียวกับที่ใช้อ้างอิงในบทความเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง)

2.1.2 เอกสารขั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เอกสารขั้นต้น เหมือนกับที่ใช้อ้างอิง ในบทความเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง) แต่ใช้เอกสารขั้นต้นเพิ่มเติมในการอ้างอิงในบทความเรื่อง ย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง) มีดังนี้

Prince Damrong Rajanubhab, **Monuments of the Buddha in Siam**. Translated by Sulak Sivaraksa and A.B. Griswold. (Bangkok : The Siam Society, 1973) เนื้อเรื่องเกี่ยวกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมพุทธเจดีย์ในสมัยต่าง ๆ และที่เกี่ยวข้องกับทรงเจดีย์พุทธหัตถ์ ทรงมีความเห็นว่าทำตามแบบอย่างพระเจ้าพุทธศุภคามิณีมหาราชาชนช้างขณะพระยาเอฬารทมิฬในลังกาทวีป

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาอ้างความเห็นของนาย เอบี กริสวอลด์ เกี่ยวกับพระเจดีย์ดังกล่าวว่า คือสถูปวันเวฬุที่อนนราชนปุระ และนำมาตรวจสอบกับการกำหนดอายุพระเจดีย์พุทธหัตถ์

Francis H Giles, "A Critical Analysis of Van Vliet's Historical Account of Siam in the 17 th Century," **Selected Articles from the Siam Society Journal Volume VII:Relationship with Portugal, Holland, and the**

Vatican. (Bangkok : The Siam Society, 1959) Francis H Giles หรือ พระยาอินทราภรณ์ตรี เขียนบทความเพื่อเป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการทำยุทธหัตถีและการแสดงข้อวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของสยาม ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 - 23

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เป็นข้อมูลนำเสนอถึงความแตกต่างของข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงสถานที่ทำยุทธหัตถีระหว่าง พงศาวดารพม่า, พงศาวดารไทยและบันทึกของวันวลิต

The Ship of Suleiman, translated by John O Kane, (London: Routledge & Kegan Paul, 1972) บันทึกโดยอาลักษณ์ของคณะทูตอิหร่าน ซึ่งเดินทางมาถึงอยุธยาในปี พ.ศ. 2231 ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกดังกล่าวได้พูดถึงสภาพทั่วไปของอยุธยา และชุมชนชาวอิหร่าน

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เป็นข้อมูลอ้างการสร้างวังและอาคารอยุธยาในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยชาวอิหร่านนำเป็นข้อมูลอ้างอิงในการสร้างเจดีย์ทรงกลมของเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล

2.1.3 เอกสารชั้นรอง

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลหลักฐานทางเอกสาร สิ่งพิมพ์ แผนผังและรูปภาพ ซึ่งอยู่ในลักษณะรูปแบบของการเสนอ ได้แก่ เอกสารที่กล่าวไว้ในบทความเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง) โดยใช้อ้างอิงในหลักฐานเดียวกัน แต่ส่วนในบทความย้อนเวลาผ่าอดีตการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง) ได้เพิ่มเติมมากขึ้นได้แก่

พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งรูปและแผนผัง

เทพ สุรัตน์ ได้เขียนเกี่ยวกับเจดีย์ภูเขาทองไว้ในหนังสือเล่มนี้

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้อ้างอิงถึงคำให้การของผู้ที่เป็นเชลยพม่า กล่าวถึงการสร้างเจดีย์ภูเขาทอง

เมียนมา - สยามยุทธในเมียนมา - ยาสะวิน

สุนทร ชุตินทรานนท์ เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของพงศาวดารพม่าที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์พม่าสมัยกรุงศรีอยุธยา

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เป็นข้อมูลกล่าวสรุปเกี่ยวกับการนำศพของพระมหาอุปราชาชกกลับกรุงหงสาวดี ซึ่งใช้เกี่ยวข้องกับเจดีย์ภูเขาทองที่อยุธยา

ศิลปะในประเทศไทย

มจ.สุภัทรวดีศ ดิศกุล ทรงนิพนธ์ เกี่ยวกับการประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย กล่าวถึงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โบราณสถานของไทย เกี่ยวกับความเป็นมาและรูปแบบศิลปะไทยแต่ละสมัย

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงข้อความในหนังสือดังกล่าว เกี่ยวกับวัดใหญ่ชัยมงคลที่ได้จำแนกไว้เป็นสถาปัตยกรรมอยุธยาในยุคที่ 2

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐาน

พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้วิธีการเปรียบเทียบข้อมูลหลักฐานจากเอกสารฝ่ายไทย กับ เอกสารหลักฐานของชาวต่างประเทศ ซึ่งมีทั้งหลักฐานการบันทึกเหตุการณ์สำคัญของชาวต่างประเทศที่ได้มาพำนักในกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น และการบันทึกโดยการเขียนรูปของตำแหน่งของสถาปัตยกรรมในช่วงระยะเวลานั้น ๆ ตลอดจนรูปทรงของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในช่วงที่ชาวต่างประเทศมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในสมัยเดียวกัน ดังประเด็นของการนำเสนอได้ดังนี้

4.1 พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์

ตำนานพุทธเจดีย์สยามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพสรุปว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2035) สร้างพระมหาสถูปสององค์ องค์ที่สามสร้างหลังจากสวรรคตแล้ว พ.ศ. 2072 ในวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้น ซึ่ง พิริยะ ไกรฤกษ์ เปรียบเทียบกับหลักฐานภาพจิตรกรรมสีน้ำมันกรุงศรีอยุธยา (Iudea) ของชาวดัตช์ ปี พ.ศ. 2193 (รูปที่ 2 ภาคผนวก ง) และ ภาพจิตรกรรมสีน้ำในแผนที่ของนายโยฮัน วจินุน ปีพ.ศ. 2208 (รูปที่ 3 ภาคผนวก ง) นั้นว่างไม่มีรูปพระมหาสถูปสามองค์ปรากฏอยู่ในหลักฐานทั้งสองเลย และอ้างเปรียบเทียบกับหลักฐานที่เก่าที่สุดของพระมหาสถูปได้แก่ แผนผังของพระบรมมหาราชวังของสยาม เขียนขึ้นโดยนายแพทย์แกมปีเฟอร์ ที่มาเยือนกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2233 (รูปที่ 4 ภาคผนวก ง) ที่แสดงให้เห็นว่า เจดีย์องค์หลังของพระวิหารมโหฬารใหญ่สามหลังสลบด้วย พระเจดีย์ทรงปราสาทมิใช่เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา เหมือนกับที่ปรากฏให้เห็นรูปแบบทุกวันนี้ ซึ่งสถูปเหล่านี้น่าจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - 2231) และรูปแบบพระมหาสถูปที่ปรากฏแผนผังทางสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันในวัดพระศรีสรรเพชญ์ (รูปที่ 5 ภาคผนวก ง) จัด

ทำโดยกรมศิลปากร คงจะมีการรื้อสิ่งก่อสร้างเดิมทั้งหมดและสร้างเป็นพระมหา-สถูปสามองค์ และค้นด้วยมณฑปพระพุทธรูปสามองค์ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยพิริยะ ไกรฤกษ์ ให้เหตุผลที่ว่าอาจเป็นการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่โดยสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ส่วนเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ในหลักฐานของพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ รวบรวม พ.ศ. 2223 ได้กล่าวว่า “พระพุทธรูปปฏิมากรนั้นหล่อขึ้นหลังจากสร้างพระวิหารเสร็จแล้วหนึ่งปี” ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำหลักฐานข้อมูล 2 แห่งของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในเวลาใกล้เคียงกันกับช่วงเวลาที่ระบุในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มีความแตกต่างกัน โดยนำมาเปรียบเทียบได้ความว่า นายนิโคลัส แซแวง เดินทางมากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2226 และบาทหลวงตาซาร์ด ในพ.ศ. 2228 ต่างได้บันทึกที่มีความตรงกันว่า “ พระพุทธรูปปฏิมากรพระสรรเพชญ์ได้หล่อขึ้น ณ ตำแหน่งที่พระองค์ประดิษฐานอยู่ ซึ่งพระวิหารสร้างหลังจากพระพุทธรูปนั้นสร้างเสร็จแล้ว”

4.2 พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

จากหลักฐานของพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ได้กล่าวว่า พระมหาอุปราชายกกองทัพมาตั้งชุมนุมพลที่ ตำบลพังตรุ และชนช้างกับสมเด็จพระนเรศวรที่ริมหนองสาหร่ายนั้น แต่ที่หนองสาหร่ายจังหวัดสุพรรณบุรี มีซากเจดีย์ปรักหักพังกองอยู่ โดยในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงดำริฐานฐานภาพทรงสันนิษฐานว่าเป็นสถูปทรงลังกาเช่นเดียวกับเจดีย์ของพระเจ้าทศสุคามินีที่ลังกาทวีป

ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์เปรียบเทียบกับหลักฐานของประวัติศาสตร์พม่า และคำให้การของวันวลิต ตลอดจนภาพเจดีย์ภูเขาทอง (รูปที่ 7 ภาคผนวก ง) ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือ เรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยามในปี พุทธศักราช 2233 ซึ่งนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ ได้เขียนคำบรรยายใต้ภาพด้วย ซึ่งมีข้อความสอดคล้องกัน คือ ประวัติศาสตร์พม่าได้ยืนยันว่าการสู้รบครั้งนี้เกิดขึ้นบริเวณนอกกำแพงกรุงศรีอยุธยา แต่ประวัติศาสตร์ โดยกล่าวว่าเกิดขึ้นที่ ตำบลพังตรุ ในเขตเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งห่างจากกรุงศรีอยุธยาหลายไมล์ ส่วนวันวลิตผู้ซึ่งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา 39 ปี ภายหลังจากยุทธหัตถีครั้งนั้น ได้ระบุในรายงานว่าการต่อสู้เกิดขึ้นใกล้กับซากปรักหักพังของวัดแห่งหนึ่งห่างจากกรุงศรีอยุธยาเพียงครึ่งไมล์ ซึ่งคำให้การของวันวลิตนั้นสอดคล้องกับหลักฐานในประวัติศาสตร์ของพม่า และรูปภาพเจดีย์ภูเขาทองของหมอแกมบ์ เฟอร์ได้เขียนว่า “พระเจดีย์ภูเขาทองใกล้กับกรุงศรีอยุธยา สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ชาวสยามมีชัยชนะต่อชาวหงสาวดี และได้รับอิสระภาพกลับคืนมา” จะเห็นได้ว่าข้อมูลหลักฐาน

ที่กล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่าพระเจดีย์ภูเขาทองคืออนุสรณ์สถานของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงกอบกู้เอกราชให้แก่ชาวสยาม

จากรูปแบบของเจดีย์ภูเขาทองที่หมอบแกมพ์เฟอร์ได้เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2233 มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับเจดีย์ภูเขาทองในปัจจุบัน แต่ส่วนขององค์ระฆังนั้นจะเป็นทรงกลม และแทนฐานรูปแบบนั้น พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้อ้างว่าคงสร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2183 กับ พ.ศ. 2233 คือในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์หรือสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งข้อเท็จจริงตรงกับพงศาวดารเหนือ โดยอ้างเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทำการบูรณะขึ้นใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2183 - 2199 โดยที่แต่งทูตเอาเครื่องบูชาไปถวายพระมาลีเจดีย์ที่หงสาวดีนั้น ซึ่งพระเจ้าปราสาททองต้องการข้อมูลเพิ่มเติมที่จะนำบูรณะพระเจดีย์ภูเขาทอง ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเริ่มสร้างขึ้นแต่ได้ทิ้งร้างไป เพราะพระองค์อาจจะทราบว่า สมเด็จพระนเรศวรมีพระราชดำริที่จะสร้างเลียนแบบพระมหาเจดีย์ของพระเจ้าบุเรงนองที่หงสาวดี (รูปที่ 10 ภาคผนวก ง)

จากการเปรียบเทียบภาพเขียน (รูปที่ 7 ภาคผนวก ง) ของนายแพทย์แกมพ์เฟอร์กับเจดีย์ภูเขาทองในปัจจุบัน (รูปที่ 8 ภาคผนวก ง) จะเห็นว่ามีเปลี่ยนแปลงหลังจากปีพ.ศ. 2223 ที่การริ้วเพิ่มมุมตรงกลางของฐานชั้นล่างและทำบันไดขึ้นใหม่ ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงเป็นเจดีย์เพิ่มมุมไม้สิบสองมีซุ้มทิศ ส่วนองค์ระฆังซึ่งในภาพของหมอบแกมพ์เฟอร์เป็นทรงระฆัง ก็ได้ดัดแปลงเป็นเหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสอง เพื่อที่จะรับกับฐานโดยการเปลี่ยนแปลงนั้นอ้างจากการบันทึกตามหนังสือ จดหมายเหตุไทร ที่เกิดจากการบูรณะพระเจดีย์ภูเขาทองในปี พ.ศ. 2288

4.3 พระเจดีย์ใหญ่วัดชัยมงคล

ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กำหนดไว้ว่าวัดใหญ่ชัยมงคลเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ยุคที่สอง โดยอ้างหลักฐานจากพงศาวดารพันจันทนумаต (เจิม) โดยอ้างวัดป่าแก้ว คือ วัดเจ้าพญาไทย โดยอาศัยการอนุมานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และอ้างต่อที่ว่า “สร้างพระเจดีย์ใหญ่ที่วัดเจ้าพญาไทยให้เป็นคู่กับภูเขาทอง ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีสร้างไว้เมื่อชนะไทยและเจดีย์นั้น พระนเรศวรขนานนามว่าเจดีย์ชัยมงคล และคนเรียกกันถึงปัจจุบัน คือ วัดใหญ่ชัยมงคล” ซึ่งไม่ปรากฏมีหลักฐานในพงศาวดารฉบับอื่นกล่าวถึง และยังให้รายละเอียดว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างพระเจดีย์สมเด็จพระศพพระมหาอุปราชาไว้ที่ตำบลพังตรู

ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้มีความแตกต่างว่า วัดป่าแก้วกับวัดเจ้าพญาไทย เป็นคนละวัด โดยได้เสนอหลักฐานเปรียบเทียบกับหลักฐานการบันทึกของนาย จ้าก

เดอ คู้ทอร์ ได้บันทึกในปี พ.ศ. 2138 ซึ่งเป็นเวลาภายหลังจากทำยุทธหัตถีสามปีว่าพระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์ที่เมืงทวาย โดยทรงทาบแผลที่ถูกพระแสงทวนแทงที่พระศอก ซึ่งสอดคล้องกับพงศาวดารพม่าฉบับอุกาลา ซึ่งแสดงความขัดแย้ง เกี่ยวกับการสร้างเจดีย์สวมศพพระมหาอุปราชาที่ตำบลพังตรู แต่ได้อ้างรายงานของวันวลิตที่ว่าวัดใหญ่ชัยมงคลเป็นวัดเดียวกับวัดเจ้าพญาไทย และใช้เทียบกับแผนที่ของชาวดัชท์ที่ภาพกรุงศรีอยุธยา (รูปที่ 11 ภาคผนวก ง) แสดงว่าวัดเจ้าพระยาไทยอยู่ในตำแหน่งเดียวกับวัดใหญ่ชัยมงคลในปัจจุบัน นอกจากนั้นพิริยะ ไกรฤกษ์ ยังใช้หลักฐานจากบันทึกของอากัษณ์ทูตอิหร่าน สรุปว่าสิ่งก่อสร้างของพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับวัดและตำหนักนั้นส่วนใหญ่ชาวอิหร่านเป็นผู้สร้าง และอ้างถึงเทคนิคการสร้างโดมเจดีย์ทรงกลมภายในกลวงนั้นเป็นเทคนิคการก่อสร้างแบบชาวอิหร่าน โดยสรุปได้ว่าวัดใหญ่ชัยมงคลนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2199 - 2209

ขั้นที่ 5 การสังเคราะห์ข้อมูล

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ได้กำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน โดยวัด โบราณสถานเหล่านั้น ให้อยู่ในยุคที่สองนั้น แต่บทความเรื่อง ย้อนเวลาผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา นี้ พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กำหนดอายุเวลาของโบราณสถานเหล่านั้น ได้โดยผู้วิจัยนำเสนอการสังเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ตาราง 3 การเปรียบเทียบการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมอยุธยา ยุคที่ สอง

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม	พิริยะ ไกรฤกษ์
<p>ยุคที่ สอง เริ่มจาก พ.ศ. 1893 ถึง 2031 (รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ)</p> <p>โดยกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ได้ดังนี้</p> <p>1. พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ระบุว่าสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2035 - 2072) อยู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21</p>	<p>กำหนดโบราณสถานตามที่ปรากฏในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม แต่พิริยะ ไกรฤกษ์ ยังไม่จัดแบ่งยุค โดยกำหนดผู้สร้างไว้ดังนี้</p> <p>1. พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ระบุว่าสร้างในช่วง พ.ศ. 2285 - 2287) อยู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23</p>

ตาราง 3 (ต่อ)	
ตำนานพุทธเจดีย์สยาม	พิริยะ ไกรฤกษ์
2. พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยกำหนดว่าสร้างที่ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี	2. พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กำหนดว่าสร้างที่เจดีย์ภูเขาทองอยุธยา
3. พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล สร้างในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ระหว่างปี พ.ศ. 2199 - 2209 อยู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 -23	3. พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล สร้างในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ระหว่างปี พ.ศ. 2172 - 2276 อยู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 -23

ชั้นที่ 6 การสรุปและเรียบเรียง

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้สรุปว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนิพนธ์ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ได้ยกพระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นมาว่าเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ในยุคที่สอง (พ.ศ. 2006 - 2171) และตั้งสมมุติฐานว่าในยุคที่สองนี้นิยมสร้างสถูปทรงลังกาแทนปราสาท แต่สรุปได้จากการค้นคว้าหลักฐานจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในพงศาวดารฝ่ายไทยและการบันทึกของชาวต่างประเทศ จึงกล่าวได้ว่า พระมหาสถูปสามองค์นี้สร้างในช่วงปี พ.ศ. 2285 - 2287 และเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมอยุธยาในยุคที่ 4 (พ.ศ. 2276 - 2310)

พระเจดีย์เฉลิมชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิริยะ ไกรฤกษ์อ้างกรมพระยาดำรงฯ ตำนานได้ค้นพบนั้น เป็นการอนุมานขึ้นมาจากพงศาวดาร มิใช่องค์จริงที่มีหลักฐานร่วมสมัยยืนยัน ส่วนที่ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกำหนดให้เป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมยุคที่สองนั้น จากการที่ พิริยะ ไกรฤกษ์ นำข้อมูลเสนอคัดค้านนั้น ด้วยเหตุผลของข้อมูลต่าง ๆ สรุปสร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2199 - 2209 ซึ่งเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่สาม (พ.ศ. 2172 - 2276) ทั้งสิ้น

ตอนที่ 4

ทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ในบทความเรื่อง “ย้อนเวลา ฝ่าอดีตการปรับเปลี่ยนเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา” ทัศนะของสันติ เล็กสุขุม จากหนังสือ ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 หน้า 120 - 122

1. การใช้ข้อมูลวิศึกษา

พิริยะ ไกรฤกษ์ การนำหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์คือบันทึกของ นายแพทย์แกมพ์เฟอร์ที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2233 ระบุเรื่องเล่าเกี่ยวกับสาเหตุ ที่สร้างเจดีย์วัดภูเขาทอง โดยใช้ภาพวาดลายเส้นเจดีย์วัดภูเขาทอง จากบันทึกของหมอ แกมพ์เฟอร์ซึ่งเป็นผู้วาดเอง โดยถือว่าภาพวาดดังกล่าวเป็นข้อมูลขั้นต้นทางด้านประวัติศาสตร์- ศิลป์ (ดูจากภาคผนวก ง) ซึ่งให้ความเชื่อถือโดยไม่คำนึงถึงเงื่อนไขข้อจำกัดของงาน ฝรั่งเป็นผู้วาดด้วยทัศนคติของฝรั่ง ไม่เข้าใจทั้งด้านรูปแบบหรือสัดส่วนของเจดีย์ไทยจึงมีความผิดพลาด ทางด้านสัดส่วนและพิริยะ ไกรฤกษ์ยังให้ความสำคัญเรื่องมุขทิศของเจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งใช้เป็น ข้อสรุปว่าเจดีย์ภูเขาทองเมื่อสร้างเสร็จแล้วไม่มีมุขทิศซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172 - 2199) เพราะพิริยะ ไกรฤกษ์ นำไปเทียบกับวัดไชยวัฒนาราม โดยอ้างเอกสารฝ่ายไทย เรื่องการสร้างวัดไชยวัฒนารามว่า สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองด้วยเช่นกัน ต่อมา การที่เจดีย์ภูเขาทองมีมุขทิศเพิ่มขึ้น พิริยะ ไกรฤกษ์ใช้เอกสารฝ่ายไทยอ้างเหตุการณ์บูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดภูเขาทองในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ใน พ.ศ. 2288 สันติ เล็กสุขุมมีความ ว่า การที่พิริยะ ไกรฤกษ์ ลงความว่า ผู้วิจัยยังมีความเห็นเกี่ยวกับพงศาวดารพม่าที่พิริยะ ไกร- ฤกษ์นำมาเสนอเพื่อตรวจสอบกับพงศาวดารไทย เช่น พงศาวดารพม่าฉบับอุกالا ก็เป็น พงศาวดาร ซึ่งรวบรวมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 (Tun Aung J. : 2537. บรรยาย) ดังนั้นคุณค่าของ พงศาวดารพม่าจึงอาจไม่แตกต่างไปจากพงศาวดารไทย เจดีย์ภูเขาทองกับเจดีย์วัดไชยวัฒนา รามซึ่งต่างก็ไม่มมุขทิศน่าจะสร้างในสมัยเดียวกัน เป็นการด่วนสรุป

2. วิธีการศึกษา

2.1 สันติ เล็กสุขุม มีความเห็นว่า วิธีศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ให้ความสำคัญแต่เฉพาะข้อมูลเอกสารมากกว่าการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรม แต่สันติ เล็กสุขุม อ้างโดยงานรายงานวิจัยเรื่อง เจดีย์เพิ่มมุข เจดีย์ย่อมุมสมัยอยุธยา พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2529 ซึ่งระบุนายเจดีย์องค์อื่น ๆ ในกลุ่มรูปแบบที่มีมุขทิศ เช่น เจดีย์ที่วัดสวนหลวงสราธรรม (เจดีย์ศรี- สิริโยทัย) เจดีย์วัดคานแสน เจดีย์รายหมายเลข 4/1 วัดพุทธโสธร (ดูจากภาคผนวก ง) ซึ่งงาน วิจัยของสันติ เล็กสุขุม มีผลตรงข้ามกับผลการศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ โดยให้ความสำคัญแก่ งานวิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์ต่าง ๆ ในกลุ่มรูปแบบเดียวกัน เพื่อตรวจสอบลำดับวิวัฒนาการรูปแบบได้โดยสรุปว่า มุขทิศเป็นส่วนสำคัญของเจดีย์กลุ่มรูปแบบข้างต้น นิยมกันในช่วงก่อนรัชกาล ของพระเจ้าปราสาททองจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

2.2 วิธีการศึกษารูปแบบศิลปะตรวจสอบกำหนดอายุเวลาการสร้างและการปฏิสังขรณ์นั้น สันติ เล็กสุขุม เสนอว่า ปัจจุบันสามารถดูได้ถึงหลักฐานที่เป็นร่องรอยการสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยการวิเคราะห์โบราณสถานด้านรูปแบบโดยรวม โดยแยกส่วนตรวจสอบแนวอิฐเดิมและแนวอิฐที่เพิ่ม ขึ้นปูนฉาบเดิม ขึ้นปูนฉาบทับในคราวบูรณะปฏิสังขรณ์ ในส่วนก่ออิฐหรือศิลาแลงที่เป็นส่วนของโครงสร้างหลัก และหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ลวดลายปูนปั้น (สันติ เล็กสุขุม, 2536 : 120 - 122)

จากทัศนะของนักวิชาการที่แสดงในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยกล่าวแสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า

ประเด็นที่ 1 เนื่องจากแนวความคิดการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการกำหนดอายุเวลาและรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่ พิริยะ ไกรฤกษ์ต่างไปจากการกำหนดอายุเวลาและรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมอยุธยาที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้กำหนดไว้แต่เดิม โดยที่พิริยะได้สรุปว่า สถาปัตยกรรมอยุธยาตอนต้น กลับกลายเป็นศิลปกรรมด้านสถาปัตยกรรมอยุธยาตอนปลาย ข้อเสนอของพิริยะ ไกรฤกษ์นั้น สันติ เล็กสุขุมมีความเห็นว่า ทำให้เกิดผลกระทบเป็นลูกโซ่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วิธีการศึกษาของสันติ เล็กสุขุม โดยให้ความสำคัญแก่งานวิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์ต่าง ๆ ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อตรวจสอบวิวัฒนาการของรูปแบบเจดีย์มีประเด็นที่น่าสนใจเช่นกัน ดังนั้น ข้อเสนอทั้งของพิริยะ ไกรฤกษ์ และสันติ เล็กสุขุม ควรจะได้มีการตรวจสอบโดยนักวิชาการ สำหรับวิธีศึกษาของนักวิชาการ

ทั้งสองท่านผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าวิธีนี้มีประโยชน์และมีความสำคัญพอๆ กัน ดังนั้นการศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์โดยเฉพาะศิลปะในประเทศไทยแล้ว ควรนำวิธีการทั้งสองดังกล่าวมาผสมผสานโดยจะถือต่อการตรวจสอบข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้ศึกษาต่อไปนั้นสืบค้นหลักฐานข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ มีมาตรฐานของความน่าเชื่อถือในระดับสูง

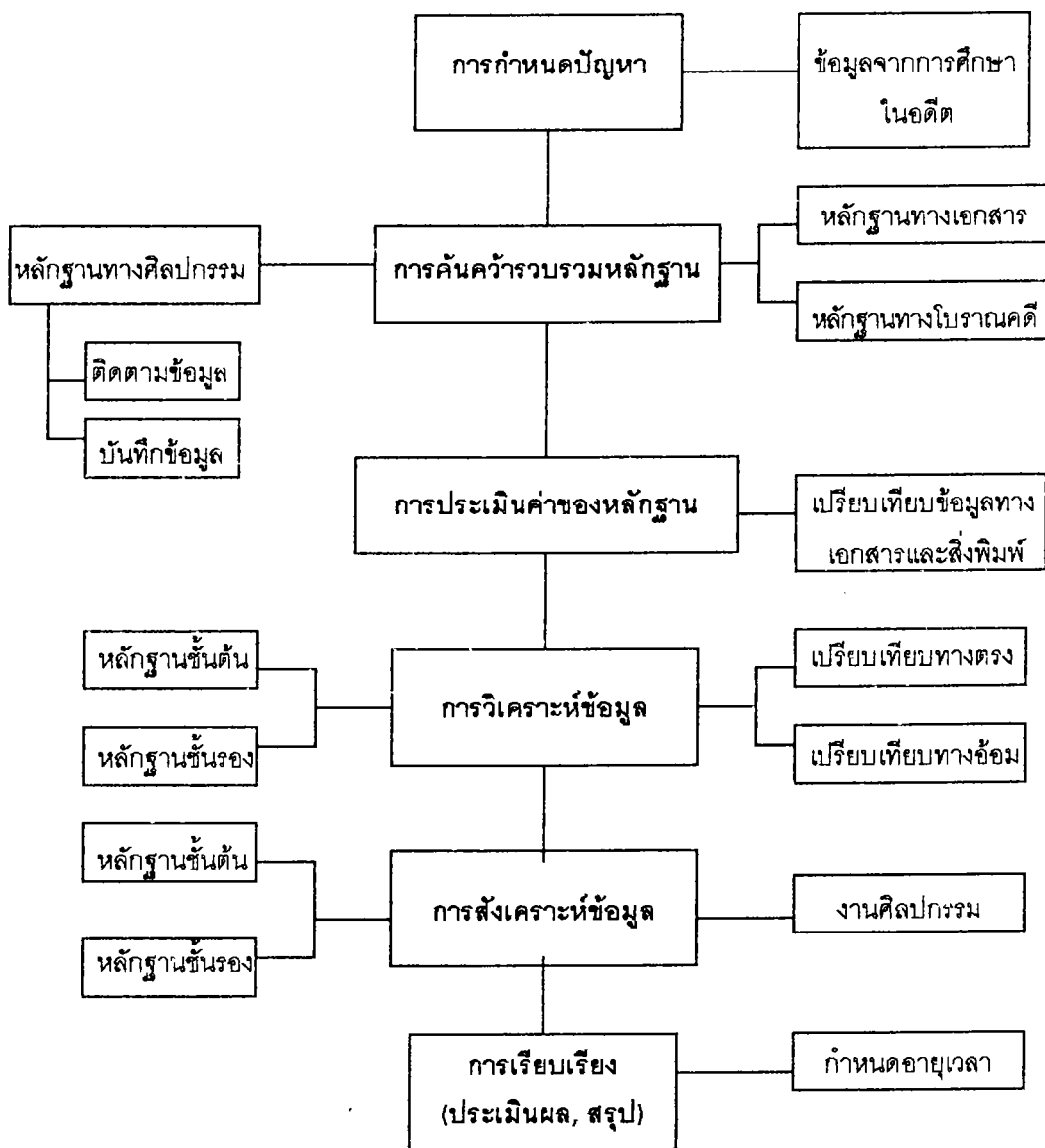
ประเด็นที่ 2 ผู้วิจัยแสดงความเห็นเกี่ยวกับการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ตำนานพุทธเจดีย์สยาม โดยเทียบกับรูปแบบของโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบันนั้นว่าเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา โดยกำหนดจำแนกรูปแบบไว้เป็นสี่ยุคนั้น ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ในอดีตนั้น มีองค์ประกอบของข้อมูลหลักฐานที่มีจำนวนจำกัด และหาได้เท่านั้นของยุคสมัยนั้น และถือว่าเป็นข้อมูลหลักฐานที่ดีเยี่ยมในระดับหนึ่งของสมัยนั้น แต่เนื่องด้วยระบบการศึกษาในปัจจุบันที่มีการเปิดกว้าง

จึงทำให้วงการศึกษามีความเจริญก้าวหน้า ด้วยการนำเสนอข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใหม่ ๆ ซึ่งทำให้ข้อมูลหลักฐานจากต่างประเทศได้เกิดขึ้นมากมาย จึงเป็นเหตุให้นักการศึกษาและนักประวัติศาสตร์ ตลอดจนนักวิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลป์ได้นำเอาข้อมูลหลักฐานใหม่ ๆ มาสนับสนุนเปรียบเทียบทำการวิเคราะห์ถึงหลักฐานข้อมูลเดิมเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับของความเจริญของการศึกษา ซึ่งข้อมูลหลักฐานที่สืบค้นว่ามาได้นี้จะเป็นบรรทัดฐานขององค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์ต่อไปในอนาคต ดังเช่นที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพท่านได้ทรงค้นคว้าไว้ในระดับหนึ่งของสมัยนั้น

บทที่ 4

ผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของ พิริยะ ไกรฤกษ์ ที่ใช้ในการวิจัยเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ประกอบด้วยขั้นตอนดังภาพประกอบที่ 1 ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้ คือ

ภาพประกอบ 1 แสดงขั้นตอนวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในเรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ภาค 1 และภาค 2

1. ขั้นตอน การกำหนดปัญหา

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ตั้งข้อสงสัยวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาเพื่อกำหนดยุคสมัยของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ทั้งพิริยะ ไกรฤกษ์ยังได้ตั้งข้อสมมุติฐานว่า อายุเวลาของโบราณสถานเหล่านั้นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

2. ขั้นตอน การค้นคว้ารวบรวมหลักฐาน

พิริยะ ไกรฤกษ์ เตรียมการเพื่อพิสูจน์ข้อสมมุติฐาน โดยขั้นแรกได้รวบรวมเอกสารประเภทต่าง ๆ ซึ่งแยกออกได้ดังนี้ คือ

2.1 ข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์

2.1.1 ประเภทลายลักษณ์อักษร ได้แก่ บันทึกของวันวลิต, บันทึกของบาทหลวงตาซาร์ด, บันทึกของชาวสิงหล, พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม), คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด, พงศาวดารพม่า เป็นต้น

2.1.2 ประเภทสิ่งพิมพ์ ได้แก่ ภาพเขียนกรุงศรีอยุธยา Judea โดยชาวต่างชาติ, ภาพเขียนสีน้ำอียูเรียจำลองโดยโยฮัน วิงบุณ, แผนที่สยาม โดยบาทหลวงครุตอแลง, ภาพเขียนภูเขาทอง โดยนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ เป็นต้น

2.2 หลักฐานทางศิลปกรรม

สถาปัตยกรรมอยุธยา หมายถึง โบราณสถานของอยุธยาที่ปรากฏอยู่ในตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาศึกษา ได้แก่ วัดพุทธไสสวรรคย์, วัดมหาธาตุ, วัดราชบูรณะ, วัดพระราม, พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์, พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล โดยมีหลักฐานทางศิลปกรรม แยกย่อยออกไป คือ

ก. ติดตามข้อมูล โดยตรวจสอบว่า มีโบราณสถานที่จะศึกษาอยู่ในพื้นที่ตำแหน่งที่กล่าวไว้ในหลักฐานทางเอกสารหรือเปล่า ขั้นตอนนี้ พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ลงไปศึกษาภาคสนามในพื้นที่ซึ่งกำหนดไว้ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2541 : สัมภาษณ์)

ข. บันทึกข้อมูล ดำเนินการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ และที่ได้กำหนดไว้เบื้องต้น ทำการบันทึกข้อมูลโดยละเอียด ดูรูปแบบและสภาพของโบราณสถานปัจจุบัน รวมทั้งลักษณะองค์ประกอบที่หลงเหลืออยู่ของสถาปัตยกรรมเหล่านั้น (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2541 : สัมภาษณ์)

2.3 หลักฐานทางโบราณคดี

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ศึกษาจากรายงานการขุดค้นโบราณสถานอยุธยา จากเอกสารสิ่งพิมพ์ของกรมศิลปากร เช่น รายงานการสำรวจขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานอยุธยา อาทิ วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดมหาธาตุ เป็นต้น

3. ขั้นตอน การประเมินค่าของหลักฐาน

พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่ใช้อ้างอิงในตำนานพุทธเจดีย์สยาม เป็นข้อมูลเดิมเพื่อเปรียบเทียบกับหลักฐาน บันทึก รายงานของชาวต่างชาติ เพื่อหาความน่าเชื่อถือ เช่น นำพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งบันทึกไว้ว่า พระปรางค์ที่วัดมหาธาตุได้หักโค่นลงมาใน พ.ศ. 2149 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153 - 2171) ที่ว่า แต่ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ปีที่พระปรางค์หักโค่นนั้นไปตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - 2154) บันทึกนี้แสดงให้เห็นความไม่น่าเชื่อถือของพระราชพงศาวดาร ดังนั้นพิริยะจึงได้ศึกษาหลักฐานอื่นแล้วพบว่า บันทึกของวันวลิตกล่าวถึงพระปรางค์ทองของวัดมหาธาตุ โค่นลงมาในปีที่สามของรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2174 แล้วพระองค์จึงโปรดให้ซ่อมปรางค์ขึ้นมาใหม่ พิริยะ ไกรฤกษ์ เสนอความเห็นว่ หลักฐานการบันทึกของวันวลิตเป็นหลักฐานชั้นต้น มีคุณค่าน่าเชื่อถือได้มากกว่าพระราชพงศาวดารซึ่งชำระในสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เนื่องจากวันวลิตเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งคงจะรายงานเหตุการณ์ได้ชัดเจนกว่า ดังนั้นพิริยะ ไกรฤกษ์ จึงสรุปว่า พระปรางค์วัดมหาธาตุโค่นหักในสมัยพระเจ้าปราสาททอง

4. ขั้นตอน การวิเคราะห์ข้อมูล

พิริยะ ไกรฤกษ์ นำโบราณสถาน และศิลปะร่วมสมัย มาทำการเปรียบเทียบ 2 ประการ คือ

4.1 เปรียบเทียบทางงานศิลปกรรม ได้แก่

4.1.1. การเปรียบเทียบทางตรง (Direct Comparison) ได้แก่

การเปรียบเทียบรูปแบบต่อรูปแบบ ที่มีองค์ประกอบของงานคล้ายคลึงกันและได้มีการกำหนดรูปลักษณะงานศิลปกรรมทางสถาปัตยกรรมนั้นไว้อย่างชัดเจนแล้ว เช่น ประตูชัยทางเข้าพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ลพบุรี ซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีรูปแบบคล้ายคลึงกับประตูเมืองโคลคอนดา (Colconda) ในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นรูปแบบลักษณะการสร้างของช่างชาวอิหร่าน นอกจากนี้ พิริยะ ไกรฤกษ์ ยังนำ

รูปแบบเจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งเขียนโดยนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ เมื่อปี พ.ศ. 2233 เปรียบเทียบกับรูปแบบเจดีย์ภูเขาทองปัจจุบัน (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2537. บรรยาย)

4.1.2 การเปรียบเทียบทางอ้อม (Inference) ได้แก่

กำหนดรูปแบบโดยสันนิษฐานประกอบด้วยเหตุผลที่น่าเชื่อถือเป็นต้นว่า ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ที่ปรากฏอยู่ในกรุข้างล่างของพระปรางค์วัดราชบูรณะที่อยุธยา ซึ่งปรากฏมีรูปต้นโพธิ์ และลักษณะหมอนข้างที่ซ้อนกันในภาพนั้น จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาพจิตรกรรมของลังกา (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2537. บรรยาย)

4.2 เปรียบเทียบเอกสารประวัติศาสตร์

4.2.1 วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือได้ โดยนำเอกสารชั้นต้นมาศึกษาเปรียบเทียบ ได้แก่ บันทึกของวันวลิตที่เข้ามาพำนักอยู่ในอยุธยาสมัยพระเจ้าปราสาททอง, บันทึกของบาทหลวงตาซาร์ด เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, บันทึกนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ ที่เข้ามาในสมัยพระเพทราชา, ภาพเขียนกรุงศรีอยุธยา (Indea) ของชาวดัชต์, แผนที่อยุธยาของนายโยฮัน ริงบุน เป็นต้น

4.2.2 วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของหลักฐานชั้นรองแล้ว จึงนำมาอ้างอิง ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารพม่า, คำให้การของชาวกรุงเก่า, คำให้การของขุนหลวงหาวัด เป็นต้น

5. ขั้นตอน การสังเคราะห์ข้อมูล

การนำเอกสารทางประวัติศาสตร์ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพวาด และสิ่งพิมพ์ โดยเป็นทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง มาจัดระดับความสำคัญ ระบุ ระยะเวลาที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างเอกสารด้วยกัน นำมาเทียบกับโบราณสถานอยุธยาตามที่ระบุเอาไว้ในตำนานพุทธเจดีย์สยาม ได้แก่

5.1 ศิลปกรรม ได้แก่ โบราณสถานอยุธยาที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันตามทีกล่าวมาแล้ว

5.2 หลักฐานชั้นต้น ได้แก่ เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพวาด และสิ่งพิมพ์ โดยได้จัดลำดับความสำคัญก่อนหรือหลังแล้ว

5.3 หลักฐานชั้นรอง ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องและให้ความสำคัญรองลงมา เพื่อนำมาสนับสนุนหลักฐานทางศิลปกรรม

6. ขั้นตอน การสรุป

จากการสังเคราะห์ข้อมูลด้วยขั้นตอนตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้นำมาเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยาใหม่ ด้วยวิธีวิทยาดังกล่าว ทำให้พิริยะ ไกรฤกษ์ สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อตอบข้อสมมุติฐานที่ว่า อายุเวลาของโบราณสถานปรากฏในพุทธเจดีย์สยาม คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง พิริยะ ไกรฤกษ์จึงเสนอควรให้มีการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาเสียใหม่

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

อภิปรายผล

การศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในเรื่องการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว และวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ แต่ประการหนึ่งนั้นอาจเกิดจากการท้วงติง การกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกำหนดไว้แต่เดิม แต่เมื่อศึกษาพระนิพนธ์ให้ต้องแท้แล้ว พบว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ทรงถือว่าข้อสรุปของพระองค์เป็นข้อยุติ ทั้งยังทรงแนะนำให้ผู้อ่านให้อ่านและพิจารณาด้วยตนเอง ดังปรากฏในคำอธิบายเหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา (ศิลปากร : 2516, 34) ที่ว่า

“หนังสือที่แต่งไว้แต่โบราณบางทีกล่าวเหตุการณ์เป็นปฏิหารย์เกินกว่าจะเชื่อได้ในเวลานี้ บางทีในเรื่องราวอันเดียว หนังสือต่างเรื่องต่างกล่าวความแตกต่างได้แย้งกัน จำต้องตัดสินใจตามแต่จะเลือกเชื่อว่าจะอย่างไรจะถูกต้อง เพราะฉะนั้นเรื่องที่เรียบเรียงต่อไปนี้ต้องใช้ความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเองมาก ความสันนิษฐานอาจวิปลาสพลาดพลั้ง ควรผู้อ่านจะอ่านด้วยพิจารณาปัญญาแห่งตนด้วย”

พระราชดำริเช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นนักปราชญ์ของพระองค์อย่างแท้จริง

ดังนั้นในการเสนอให้มีการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยาใหม่ จึงไม่ควรจะได้รับการตีความว่าผู้ศึกษาไว้แต่เดิมนั้นผิดพลาด ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เป็นวิชาการจะต้องคำนึงถึงกาลสมัย (Time Dimension) และด้วยแนวคิดนี้จึงมีการให้คำจำกัดความว่าประวัติศาสตร์ คือข้อเท็จจริงในอดีต ดังนั้น ความจริงในประวัติศาสตร์ จึงเป็นความจริงเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการศึกษาในขณะนั้น นอกจากนี้แล้วยังต้องคำนึงถึงข้อจำกัดในด้านข้อมูลของยุคสมัยด้วย รวมทั้งวิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งพิริยะ ไกรฤกษ์ใช้วิจัยเพื่อกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่นั้น เพิ่งจะเริ่มขึ้นในสมัยปัจจุบันนี้เอง ด้วยเหตุนี้การกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาแต่เดิมควรจะถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ ที่ยังผลให้มีการพัฒนาสืบเนื่องต่อมา ส่วนการเปลี่ยนแปลงการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่ อาจทำได้ ถ้ามีหลักฐานที่น่าเชื่อถือมาสนับสนุน

ในการเสนอปริญญาบัตรฉบับนี้ ผู้วิจัยยังไม่สามารถลงความเห็นในที่นี้ได้ว่าข้อเสนอของพิริยะ ไกรฤกษ์ ที่เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาใหม่นั้นถูกต้องทุกประการ แต่นักประวัติศาสตร์ศิลป์ก็ไม่ควรที่จะละเลยข้อเสนอนี้ ในทางตรงกันข้าม ถ้านักวิชาการให้ความสนใจ และทำการศึกษางานวิชาการของพิริยะ ไกรฤกษ์อย่างจริงจัง จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนางานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ทำให้ผู้คนได้มองเห็นประเด็นว่า นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์นั้น “เขาคิดอย่างไร” ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อศึกษาตรวจสอบความรู้ตลอดเวลา สิ่งสำคัญที่สุดคือ เกิดประโยชน์ต่อการตรวจสอบข้อมูลหลักฐานคิดค้นเพื่อสนับสนุนหรือคัดค้าน ซึ่งเป็นนิมิตหมายถึงการศึกษาก่อนให้เกิดการสืบเนื่องและสืบทอด ตรวจสอบติดต่อกันมาก อันจะทำให้เกิดความเจริญงอกงามของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ต่อไปในอนาคต

วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ นี้คงเป็นวิธีการวิจัยและการพัฒนาการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลป์โดยเฉพาะศิลปะไทยได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะการศึกษาในปัจจุบันมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วด้วยวิธีการและเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยเฉพาะวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ โดยใช้ระบบการวิเคราะห์ที่ต้องอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น เช่น นำเครื่องมือมาทดสอบโลหะ เช่น สัมฤทธิ์ โดยเข้าเครื่องทดสอบ สามารถที่จะกำหนดอายุเวลาได้ หรือนำแกนดินเผาของพระพุทธรูป มาทดสอบ เพื่อทราบอายุเวลาได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น นายวุฒวาท์ เอกศิลป์วัตถุสัมฤทธิ์ทั้งหมดของพิพิธภัณฑ์วาทิมอร์ นำไปเข้าเครื่องทดสอบโลหะ โดยได้ผลออกมาเป็นค่าของตัวเลข ซึ่งสามารถคำนวณเป็นอายุเวลาของโลหะ สัมฤทธิ์นั้นได้ชัดเจนขึ้น (พิริยะ ไกรฤกษ์ : 2541, สัมภาษณ์)

ดังนั้น หลักการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ จึงต้องเกิดจากการสงสัยในศิลปะนั้นก่อน แล้วพยายามหาวิธีการศึกษาเพื่อจะนำมาซึ่งคำตอบ แต่คำตอบที่ได้รับอาจจะถูกต้องในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เช่น สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพได้เริ่มต้นศึกษาตัวศิลปะต่าง ๆ โดยหาวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งสามารถสรุปอายุเวลาของศิลปะได้ในระยะเวลานั้น ต่อมาพิริยะ ไกรฤกษ์ มีความสงสัยถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในอดีตที่กำหนดอายุเวลาของสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพที่ทรงทำได้ จึงมีการคิดพัฒนาวิวัฒนาการศึกษาด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ตามแนวทางที่ได้เรียนมาจากชาวตะวันตก โดยนำเสนอวิธีการศึกษาตรวจสอบหลักฐานโดยได้ข้อมูลศึกษาใหม่ ๆ ทำให้สามารถกำหนดอายุเวลาของโบราณสถานเหล่านั้นได้มีความน่าเชื่อถือในระยะเวลานี้ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อได้ว่าในระยะเวลาต่อไปในอนาคต วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ต้องมีขบวนการ และวิธีการศึกษาที่ได้มาซึ่งข้อมูลหลัก-

ฐานใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการอันทันสมัยมากขึ้น โดยเฉพาะวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถนำระบบวิธีการทางประวัติศาสตร์มาใช้ นอกจากนี้อาจมีนักประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งมีความรู้ภาษาต่างประเทศภาษาอื่น ๆ เช่น จีน งาม เขมร มอญ หรือ ภาษาตะวันตก โปรตุเกส สเปน ที่สามารถหาข้อมูลใหม่ ๆ มาศึกษาค้นคว้าเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อผู้ที่ศึกษาและสนใจการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์อันจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ ดังนี้

1. สามารถนำเนื้อหา และวิธีการของประวัติศาสตร์ศิลป์มาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์
2. นำไปศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลป์ในเรื่องอื่น ๆ เช่น ศิลปทวารวดี ศิลปสุโขทัย เป็นต้น
3. ในการทำวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ควรคำนึงถึงข้อมูลหลักฐานที่นำมาอ้างอิงนั้น ผู้วิจัยควรคำนึงการประเมินค่าของหลักฐานโดยการตรวจสอบหาความเชื่อมั่น และความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้นก่อนนำมาใช้ในการกำหนดอายุเวลาของศิลปะนั้น ๆ

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมศึกษาธิการ. พจนานุกรม. พระนคร : รศ. 120/2544.

दनัย ไชยโยธา. การพัฒนาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์กับปรัชญาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2537.

เด ชัวซึร์. จดหมายเหตุรายวัน การเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1686 ฉบับสมบูรณ์. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516.

แถมสุข นุ่มนนท์. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

ทวีป ศิริรังษี. วิธีการวิจัย. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยาเขตสนามจันทร์, 2534.

ธรรมการ, กระทรวง. พจนานุกรมสำหรับนักเรียน. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงสิริ สารสิน. พระนคร : ม.ป.ท., 2525.

นนทิวรรณ จันทนะผะลิน. "การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์," รายงานการสัมมนาเรื่อง สถานะ การศึกษาศิลปะระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์, 2528

นิติ เอียวศรีวงศ์. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์, 2525.

นิพนธ์ ทวีกาญจน์. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย," 3 มิติ ทักษะทางศิลปะ และศิลป์ศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2533.

_____ ประวัติศาสตร์ศิลป์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2529.

ปรีชา กาญจนาคม. โบราณคดีปฏิบัติ 1, 2, 3. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

พวงรัตน์ ทวีรัตน์. วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : บริษัทฟิง-เกอร์ปรีนซ์ แอน มีเดีย, 2535.

พินิจ ภาวคงรัต, จริส จันทนสุนทร. วิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาศิลปะศึกษา. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2516.

พิริยะ ไกรฤกษ์. การวิเคราะห์การศึกษาศิลปะในประเทศไทยในอดีตและปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางการศึกษาศิลปะศึกษาในอนาคต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

- พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลป์และโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- _____. การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยโดยสังเขป. ม.ป.ท., ม.บ.ป.
- _____. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ แบบศิลป์ในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาส่วนภูมิภาค. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2523.
- _____. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ไทย," สัมมนาการวิจัยศิลปะ. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2524.
- _____. พุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศไทย. แปลโดย มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517.
- _____. ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- _____. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ไทย," รายงานการสัมมนาการวิจัยศิลปะ. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2514.
- _____. "วิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย," การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และศิลปะทัศนะของนักวิชาการไทย. ม.ป.ท., 2526.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. รายงานการสัมมนาการวิจัยศิลปะ. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2525.
- มะลิฉัตร เอื้ออานันท์. "ศิลปะศึกษาในกระแสโลกาวัตต." สุจิตร์นิทรรศการวันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. กรุงเทพฯ : บริษัท เจ. फिल्म โปรดักส์ จำกัด, 2537.
- เย็นใจ เลานวณิช. "คำกล่าวรายงานเปิดการสัมมนาวิชาการ," สถานะการศึกษาศิลปะระดับอุดมศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมศิลปะอังกฤษ - ไทย. กรุงเทพฯ : เพื่อนพิมพ์, 2530.
- รัฐ จันทร์เดช. ประวัติศาสตร์ศิลป์. กรุงเทพฯ : บริษัท บพิการพิมพ์, 2523.
- รัตน์ อุทัยผล. นิตยกรรมประจำถิ่น. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2523.
- วาทินี บุญชะลิกษ์. "ความเชื่อถือได้ของการศึกษาเชิงคุณภาพ," การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. มหาวิทยาลัยมหิดล, 2536.

- วาทีณี บุญชะลίκη. การศึกษาริงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531.
- วิญญา วิศาลาภรณ์. การวิจัยทางการศึกษา : หลักการและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2531.
- วิเศษ วิเชียร. ประวัติศาสตร์คืออะไร. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2523.
- วีณา เขียวประไพ. หลักฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2535.
- ศิลปากร, กรม. ศิลป์และโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.
- _____ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม : จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรม, 2537.
- _____ ศิลปะร่วมสมัย. พระนคร : กรมศิลปากร, 2512.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. "แบบและวิธีการทำวิทยานิพนธ์การออกแบบสถาปัตยกรรมในระดับปริญญาตรี แบบจำลองแนวคิดภาคตั้งโครงการ." การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ และศิลปะ : ทักษะของนักวิชาการไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- อารี สุทธิพันธ์. ประวัติศาสตร์ศิลป์. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- _____ "ศิลปะคือรูปแบบอันสำคัญ." เอบี นักคิด นักศึกษาค้นคว้า นักวิชาการ ศิลปิน ภาพเขียน และนักสร้างสรรค์มนุษย์. ม.ป.ท., 2534.
- _____ ศิลปนิพนธ์. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2513.

วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย

- โกสุม สายใจ. จิตรกรรมศรีอยุธยาเชิงความงาม. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2539.
- จุฬศพงษ์ จุฬารัตน์. การศึกษาวัดพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ อ.บ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.
- ตริงใจ บุรณสมภพและคณะ. การศึกษาศาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25....
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยอดีต จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ อ.บ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- นิพนธ์ ทวีกาญจน์. การศึกษาสภาพการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ หลักสูตรวิทยาลัยครู ปี พุทธศักราช 2530. วิทยานิพนธ์ กศม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532. อัดสำเนา.
- ปกรณีย์ ทรงม่วง. การวิเคราะห์พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. วิทยานิพนธ์ ศม.บ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2539.
- เยาวภา ลีละบุตร. อิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2150 - 2250 (ค.ศ. 1607 - 1707). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25....
- ศิริพงษ์ ศรีดารา. สถาปัตยกรรมสกุลช่างวังหน้า สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์อมมูมสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- อินทรา ยมนาต. โครงการวิจัยสถาปัตยกรรมไทย. ม.ป.ท. : มูลนิธิจิมทอมสัน, ม.ป.ป.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Brevin Panofsky. Meaning in the Visual Arts. New York : Anchor Books, 1955.
- Bronson, B. และ Daless. การขุดค้นที่จันทเสน พ.ศ. 2511 - 2512. แปลโดย ศิวะสิทธิ์ ภูเพ็ชร.
กรุงเทพฯ : ศิลปาคร, 2513.
- Guy Tachard. A Relation of the Voyage to Siam : Performed by Six Jesuits sent by the French King, to The Indies and China in the Year 1685. Bangkok : White Orchid Press, 1981.
- Janesiok, Valerie J. "Construcsting Grounded theory Reflections an a Case Stude of a Professor of Srchitectural Design," Studies in Art Education" 24 (1) : 16 - 24 : 1982.
- Jeremias van Vliet. Description of the Kingdom of Siam. translated by L. F. van Ravenswaay. Bangkok : The Jornal of Siam Society, 1910.
- Jeremias van Vliet. The Short Story of the Kings of Siam. translated by Leonard Andaya. Bangkok : The Siam Society, 1975.
- Nocolas Gervaisa. The Natural and Political History of the Kingdom of Siam. translated by John Villiers. Bangkok : White Lotus, 1989.
- P. E. Pieris. "An Account of King Kirti Sri's Embassy to Siam in 1672 Saka (1750 A.D.)," Journal of the Royal Asiatic Society. Ceylon Branch, 1903.
- Piriya Krairiksh. A Guide to the Art and Antiquities in Thailand. Bangkok : Amarin Press, 1987.

วารสาร

กำจร สุนพงษ์ศรี. "ประวัติศาสตร์ศิลป์ศึกษา," คุรุศิลป์. 2 : 9 - 24; 2530.

พิริยะ ไกรฤกษ์. "การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง),"

สยามอารยะ. 2(9) : 29 - 45 ; มิถุนายน 2536

_____. "ย้อนเวลาผ่อดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

(ภาคสอง)," สยามอารยะ. 2(12) : 21 - 32, 69 - 72 ; ธันวาคม 2536.

ไมเคิล ไรท์. "เทียบกับอาจารย์พิริยะ ไกรฤกษ์," ศิลปวัฒนธรรม. 16(3) : 52 - 54 ; มกราคม 2538.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. "ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กับงานศิลปะวิชาการ," วารสารมหาวิทยาลัย

ศิลปากร. 2535, 139.

สันติ เล็กสุขุม. "ประวัติศาสตร์ศิลป์ตามมิติใหม่ของ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ วิชาศิลปะและวิจารณ์

โดย ดร.สันติ เล็กสุขุม," ศิลปวัฒนธรรม. 15 (3) : 119 - 122 ; มิถุนายน 2536.

_____. "บทคัดย่องานวิจัยเรื่อง เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์อ่อมมูม สมัยอยุธยา," มหาวิทยาลัย

ศิลปากร. ภาคปลาย ประจำปีการศึกษา : 137 - 144 ; 2529.

อนุวิทย์ เจริญสุขกุล. "แนวคิดในการวิจัยทางด้านศิลปะ," วารสารศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2 (1) : 36 - 38 ; 2537.

แบบสัมภาษณ์

- จิตติมา อมรเศรษฐกุล, สัมภาษณ์ 8 ธันวาคม 2540 (10.00 - 11.00 น.) ณ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร ชั้น 5 ห้อง 512
- ฉัตรชัย อินทรโชติ, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2541 (14.00 - 16.00 น.) ณ คณะสถาปัตยกรรม-
ศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- เทพมนตรี ลิมปพยอม, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2540 (18.00 - 19.00 น.) ณ โรงแรม
แอมบาสเดอร์ สุขุมวิท
- พลับพลึง คงชนะ, สัมภาษณ์ 11 ธันวาคม 2540 (14.00 - 15.00 น.) ณ สถาบันเอเชียแปซิฟิก-
ศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- พิริยะ ไกรฤกษ์, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2541 (9.00 - 11.00 น.) ณ นิวเฮ้าส์คอนโดมิเนียม
ชั้น 14 ห้อง 14A
- สันติ เล็กสุขุม, สัมภาษณ์ 2 ธันวาคม 2540 (8.30 - 9.00 น.) ณ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร ชั้น 5 ห้อง 514
- สุทธิลักษณ์ ไชยสุด, สัมภาษณ์ 27 พฤศจิกายน 2540 (13.50 - 15.00 น.) ณ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร ชั้น 5 ห้อง 513
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2540 (14.00 - 15.00 น.) ณ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร ชั้น 2 ห้อง 210

บรรยาย

- พิริยะ ไกรฤกษ์, “การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา,” บรรยาย 5 สิงหาคม
2537, 12 กันยายน 2537 ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
- Tun Aung J., “ประวัติศาสตร์อยุธยาในประวัติศาสตร์พม่า,” บรรยาย 10 สิงหาคม 2537 ณ
สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ประวัติของพิธีะ ไกรฤกษ์

CURRICULUM VITAE

78

Mr. Piriya Krairiksh
155 Ratchawithi Road
Bangkok 10300
Phone : 241-3295
Fax : 241-4685

PERSONAL DATA : Date of Birth : July 30, 1942

Place of Birth : Bangkok, Thailand

Marital Status : Single

EDUCATION :

1970-1975	Harvard University, Cambridge, Massachusetts, U.S.A. Ph.D. Degree Art History
1968-1970	Indiana University, Bloomington Indiana, U.S.A. B.A. Degree, Art History (Phi Beta Kappa)
1966-1967	The Royal College of Art, England Certificate of Sculpture
1962-1963	Oskar Kokotschka's Internationale Sommerakademie fur Bildende Kunst, Salzburg
1960-1961	Bryan Shaw School of Drawing and Painting London
1955-1960	Harrow School, England Certificate of Education

PRESENT POSITION : - Associate Professor

PROFESSIONAL ORGANIZATION : The Siam Society (President Emeritus)
American Committee for South Asian Art
(Member) Muang Boran Journal (consultant)

ภาคผนวก ข
ผลงานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์
ของพิริยะ ไกรฤกษ์

- ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ (โปรดระบุวารสารที่ตีพิมพ์ด้วย) 80
- "Provisional classification of painted pottery from Ban Chieng," *Artibus Asiae*, XXV, no. 1/2 (1973), 145-162.
- "A note on the Makara Balustrade at Malacca," *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, XLVII, pt. I (1974), 96-103.
- "A note on two works from the Asian Collection," *Art and Australia*, XIV, no. 3 & 4 (January - April, 1977), 323.
- "Mon Terracotta," *Arts of Asia*, XIII, no. 3 (May - June, 1978), 46-51.
- "An early khmer sculpture from southern Laos," *Journal of Siam Society*, LXVIII, pt. 1 (January, 1980), 39-42.
- "Khmer ruins in Thailand," *Orientation*, XII, no. 12 (December, 1981), 22-23.
- "Sculpture of the Bangkok period," *Art of Asia*, XII, no. 6 (November-December, 1982) 67-81.
- "The repousse Buddha images of the Maha That, Lamphun," *Artibus Asiae*. XLIX, 1/2 (1988-1989), 169-183.

ผลงานวิจัยอื่นๆ

ภาษาต่างประเทศ

- "The Chula Pathom Cedi : Architecture and Sculpture of Dvaravati." unpublished Ph.D. dissertation. Harvard University, 1975.
- Art in Peninsular Thailand Prior to the Fourteenth Century A.D.* Bangkok : Fine Arts Department, 1980.
- Art Since 1932.* Bangkok : Thai Khadi Research Institute and Kloster (Thailand), 1982.
- Thai reflections on American Experiences.* Bangkok : The United States Information Services, Bangkok, 1986.

- "Nature symbols and motifs in Thai Art," *Symposium on Culture and Environment in Thailand : Dynamics of a Complex Relationship, Siam Society, 15-22 August 1987.* Bangkok : Siam Society, 1987.
- "Towards a Revised History of Sukhothai Art : A Reassessment of the Inscription of King Ram Khamhaeng." *The Ram Khamhaeng Controversy.* Amarin Printing : Bangkok, 1991, P. 53-159.
- "The Date of the Ram Khamhaeng Inscription," *The Ram Khamhaeng Controversy.* Amarin Printing : Bangkok, 1991, P. 257-272.
- "An Epilogue to the Ram Khamhaeng Inscription," *The Ram Khamhaeng Controversy.* Amarin Printing : Bangkok, 1991, P. 553-565.

ภาษาไทย

- "ประวัติศาสตร์ศิลปะ," *ทัศนศิลป์เชิงปฏิบัติการ Practicum in Visual Art.* กรุงเทพฯ : เม็ดทราย, 2520. หน้า 51-59.
- "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19," *นครสวรรค์ : รายงานการสัมมนาทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์* โดย สุภรณ์ โอเจริญ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2528.
- "การศึกษาและวิจัยทัศนศิลป์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันโดยสังเขป," *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาศิลปะกับสังคมไทย"* จัดโดย สาขาปรัชญา คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 27-29 พฤษภาคม 2529.
- "แนวการศึกษาและวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย," *เอกสารประกอบการอบรมเรื่อง "แนวการศึกษาและวิจัยทางศิลปกรรมไทย"* คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 24-26 กรกฎาคม 2529.
- "ลักษณะไทย : งานช่างและศิลปกรรม," *เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง "ลักษณะไทย : วิเคราะห์จากแนวคิดทางปรัชญา ศาสนา และประวัติศาสตร์ศิลปะวรรณคดี"* จัดโดย คณะกรรมการกิจกรรมเสริมศิลปวิทยาการ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 17 ธันวาคม 2529.

- "แนวการศึกษาประวัติศาสตร์งานช่างในประเทศไทยพม่า," *เอกสารประกอบการบรรยายในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง พม่าศึกษา* ของสมาคมประวัติศาสตร์ วันที่ 31 มกราคม 2530.
- "วิวัฒนาการของพระปฏิมาที่น่าน," *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องโบราณคดี และประวัติศาสตร์เมืองน่าน* จัดโดย กรมศิลปากร วันที่ 4-6 มีนาคม 2530.
- การวิเคราะห์การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ในอดีตและปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะต่อไปในอนาคต.* กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2530. (อัครสำเน)
- "ประวัติการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," *พรมแดนแห่งความรู้.* โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : กรุงเทพฯ, 2532, หน้า 178-201.
- "ประวัติการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," *วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา* (ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 สิงหาคม, 2533), หน้า 3-27.
- "ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพระร่วง : พระราชนิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาที่ 1 พญาลิไทยหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," *ไทยคดีศึกษา : รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุขิตาจิต อาจารย์ พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.* อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป : กรุงเทพฯ, 2533, หน้า 221-236.

ผลงานวิชาการอื่นๆ เช่น ตำรา บทความ วิทยานิพนธ์ หรือผลงานวิชาการที่เผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ
ภาษาต่างประเทศ

- "Semas with scenes from the Mahanipata-Jatakas in the National Museum at Khon Kaen," *Art and Archaeology in Thailand.* Bangkok : Fine Arts Department, B.E. 2517. pp. 35-65.
- Art Styles in Thailand : A Selection from National Provincial Museums, and an Essay in Conceptualization.* Bangkok : Department of Fine Arts, 1977.
- The Sacred Image : Sculptures from Thailand.* Koln : Museum fur Ostasiatische Kunst der Stadt Koln, 1979.
- L' image sacree en Thailand.* Paris : Musee du Petit Palais, 1980.
- Khmer Bronzes : A Selection from the Suan Phka Tevoda Collection.* Lugano, Switzerland : Corner Bank Ltd., 1981-1982.
- Sculptures from Thailand.* Hong Kong : Hong Kong Museum of Art, 1982.

- "The Arts of Asia and Southeast Asia," *Australian National Gallery : An Introduction*. Edited by James Mollison and Laura Murray. Canberra : Australian National Gallery, 1982. pp. 147-161.
- The Eternal Image*. Koln : Rautenstrauch-Joest-Museum, 1984
- "The earliest datable Buddha images of Lan Na Thai." *International Conference on Thai Studies, August 22-24, 1984, Bangkok : Vol. VI Art and Archaeology*. Bangkok : Thai Studies program, Chulalongkorn University, 1984.
- "New evidence from Lan Na concerning the development of early Thai letters and Buddha images," *The Siam Society's Newsletter*, I, no.3 (1985). pp. 8-11.
- A History of the Visual Arts in Thailand : The Prehistoric and Protohistoric Periods*. Bangkok : Amarin Printing Group, 1987.
- "The sculptures of Thailand-Periods and Styles", *The Golden Figure of Buddha and Buddhist Sites in Thailand*, 239-246. Japan, 1987.
- The Grand Palace and the Temple of the Emerald Buddha : A Handbook for Guides*. Bangkok : Bureau of the Royal Household, 1988.
- "Recent Research on Buddhist Art in Thailand," *Newsletter National Museum volunteers (April, 1988)*. Bangkok, 1988.
- "A revised Dating of Ayudhya Architecture," *The Journal of the Siam Society*. volumes 80, part 1, 1992, 35-55.
- "A revised Dating of Ayudhya Architecture II," *The Journal of the Siam Society* volume 80, part 2, 1992 9-26.
- "A Historiography of Sukhothai Art : A Frame work in need of Revision," *The Journal of the Siam Society*, volume 81, part 1, 1993, p. 9-37.
- "Not a Matter of Style," *The Journal of the Asian Arts Society of Australia*. Vol. 5 no. 4 (December 1996), pp. 14-15.

- พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลปะโทน แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2517.
- "ประติมากรรมสมัยทวารวดีที่บริเวณถ้ำเขางู จังหวัดราชบุรี," ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย
เล่ม 2. โดยอุไรศรี วรสระริน (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.
- "ประติมากรรมชิ้นสำคัญของเมืองพิษณุโลก," ศรีนครินทร์วิโรฒพิษณุโลก, 4, ฉบับที่ 3
(ธันวาคม 2521-มีนาคม 2522), 20-25.
- ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2522.
- "วิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง
การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และศิลปะ : วิธีการวิจัย วันที่ 22-24 สิงหาคม 2523 ณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัคราเนนา)
- ศิลปทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2523.
- แบบศิลปในประเทศไทยตามทฤษฎีใหม่. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น, กรกฎาคม -
สิงหาคม 2523.
- "เอกสารประกอบการนำทัศนศึกษา ศิลปสถานในจังหวัดนครปฐม : แนวความคิดใหม่เกี่ยวกับ
เมืองนครปฐมก่อนพุทธศตวรรษที่ 19," รายงานการสัมมนาการวิจารณ์ศิลปะ.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524. หน้า 118-126.
- "เอกสารประกอบการสัมมนา : แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," รายการ
การสัมมนาการวิจารณ์ศิลปะ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524. หน้า 115-117.
- "บทความเกี่ยวกับศรีวิชัย เรื่อง ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับศิลปะและประวัติศาสตร์แห่ง
คาบสมุทรมลายู," ศรีวิชัย, 6, ฉบับที่ 6 (เมษายน, 2525), 3-12.
- ศิลปกรรมหลัง พ.ศ. 2475. ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
- "ร่างลำดับเหตุการณ์ของประติมากรรมที่พบที่สทิงพระ," แปลโดย พรพิมล เสนะวงศ์ เอกสาร
ประกอบการสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีบริเวณคาบสมุทรมลายู
วันที่ 8-11 สิงหาคม 2526, สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2526. (อัคราเนนา)
- "ประติมากรรมในประเทศไทย," แปลโดย พรพิมล เสนะวงศ์, เมืองโบราณ, 9, ฉบับที่ 3
(สิงหาคม - พฤศจิกายน, 2526), 12-50.

- "หลักฐานทางโบราณคดีรอบบ้านคอน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-18" เอกสารประกอบ
การสัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี ครั้งที่ 1 วันที่ 20-23 มกราคม 2527 ณ
โรงแรมวังใต้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (อัคราเนนา)
- "ทวาราวดีและศรีวิชัยในทัศนะของนักประวัติศาสตร์ศิลปะ," ศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์
ตอนที่ 1 (เอกสารประกอบการอบรมครู-อาจารย์หมวดสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษา 4-
10 มิถุนายน 2527, กรุงเทพฯ : กองทัพอากาศสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2527),
หน้า 67-110.
- "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ
ม.ร.ว.ศรีคำ ทองแถม 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม.
กรุงเทพฯ : บริษัท จันวาณิชย์ จำกัด แผนกพิมพ์, 2528.
- "พระพุทธรูปที่สำคัญ," แก้วรัชกาล : รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528, หน้า 38-85.
- "ประวัติศาสตร์ศิลปะพัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200-2310)," เอกสารประกอบการสัมมนาทาง
วิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง วันที่ 22-24 สิงหาคม. (อัคราเนนา)
ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- "ศิลปะแห่งแดนเนรมิตร (ศิลปะสุโขทัยระหว่าง พ.ศ. 1750-1900)," เมืองโบราณ, 12, ฉ.1
(มกราคม-มีนาคม, 2529), 23-49.
- "ความเป็นไทยในทัศนศิลป์," เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องความเป็นไทยที่ควรสร้างไว้
โดย สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 26-28 มีนาคม 2529. หน้า 1-19.
- "การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยโดยสังเขป" เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชา ป.312
ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2529.
สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ สงขลา, 2529.
- "กล่องบรรจุวัตถุมงคลที่ใช้ในการวางฤกษ์ศาสนสถาน," เล่ม 1 หน้า 72-73.
- "เทพในพุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน : ประติมากรรมที่พบในคาบสมุทรภาคใต้," เล่ม 4 หน้า 1628-
1636.
- "พระพิมพ์ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20," เล่มที่ 6 หน้า 2286-2298.
- "พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้," เล่มที่ 6 หน้า 2310-2337.
- "พระวิษณุ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้," เล่มที่ 6 หน้า 2376-2387.

"ศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้," เล่มที่ 9 หน้า 3469-3489.

จารึกพ่อขุนรามคำแหง : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
กรุ๊ป จำกัด, 2532.

"ทัศนศิลปสัมพันธ์ไทย-จีน ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์" ศิลปวัฒนธรรมไทย-จีนศึกษา. โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร : กรุงเทพฯ, 2532, 215-230.

คำอภิปรายเรื่องศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1. สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์.
อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป : กรุงเทพฯ , 2533.

"ประวัติการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," ที่ระลึกงานพิธีวางศิลาฤกษ์อาคาร
พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ (19 กันยายน 2533). โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ : กรุงเทพฯ, 2533, หน้า 32-49.

"ประวัติการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย," ศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา,
3, ฉบับที่ 3 (สิงหาคม 2533), หน้า 3-27.

ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย. อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป : กรุงเทพฯ, 2533.

"ประติมากรรมไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์", เอกสารที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
วันที่ 15-17 กุมภาพันธ์ 2534 จังหวัดลพบุรี. (อัดสำเนา)

"การปรับเปลี่ยนและอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา," สยามอารยะ, 2, ฉบับที่ 9 (มิถุนายน
2536), 29-45.

"ย้อนเวลา ผ่าอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคสอง),"
สยามอารยะ, 2, ฉบับที่ 12 (ธันวาคม 2536), 21-32, 69-72.

"ประวัติศาสตร์ศิลปะสุโขทัย โครงสร้างที่ต้องเปลี่ยนแปลง," สยามอารยะ, 2, ฉบับที่ 19
(กรกฎาคม 2537), 15-42.

"ทิศทางและความเป็นไปได้ในการวิจัยศิลปะไทย," ศิลปกรรมศาสตร์. ณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ ประสานมิตร : กรุงเทพฯ, 2, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม -
ธันวาคม 2537), หน้า 38-57.

"จากสิ่งถึงถึงเจดีย์ : อินเดียนศึกษาด้านศิลปะ," สันนาทางวิชาการ เรื่อง ความก้าวหน้าของ
อินเดียนศึกษาในประเทศไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : กรุงเทพฯ, 2540,
หน้า 90-101.

ภาพถ่าย การสัมภาษณ์ ระหว่าง ผู้วิจัย กับ พริยะ ไกรฤกษ์ ณ นิวเฮาส์ คอนโดมิเนียม ในวันที่
10 มีนาคม 2541

ภาคผนวก ค

บทความการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของ สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ภาคหนึ่ง)

รศ.ดร.หิรัญ โกรธกุล

ใน “คำอธิบายเหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา” ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งตีพิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

“หนังสือที่แต่งไว้แต่โบราณบางทีกล่าวเหตุการณ์เป็นปาฏิหาริย์เกินกว่าจะเชื่อได้ในเวลานี้ บางทีในเรื่องราวอันเดียว หนังสือต่างเรื่องต่างกล่าวความแตกต่างได้แย้งกัน จำต้องตัดสินใจตามแต่จะเลือกเชื่อว่าจะอย่างไรจะถูกต้อง เพราะฉะนั้น เรื่องที่เรียบเรียงต่อไปนี้ต้องใช้ความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเองมาก ความสันนิษฐานอาจวิปลาสพลาดพลั้ง ควรผู้อ่านจะอ่านด้วยวิจารณญาณปัญญาแห่งตนด้วย”^๑

นายอเล็กซานเดอร์ บี กริสวอลด์ (Alexander B. Griswold) ได้เขียนคำนำในฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของหนังสือ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่สองว่า “ข้าพเจ้าขอยืดเอาข้อความข้างต้นนี้เป็นพระโอวาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ประทานต่อนักวิชาการรุ่นหลัง โดยไม่ให้ถือเอาข้อสรุปของพระองค์เป็นข้อยุติ แต่ให้ทำการค้นคว้าด้วยตนเอง นับเป็นเวลานานแล้วที่ในประเทศไทยไม่มีใครใส่ใจรับฟังคำแนะนำของพระองค์ ทั้งนี้เพราะพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านในฐานะที่ทรงเป็นนักประพันธ์ ทำให้นักวิชาการทั้งหลายพอใจที่จะนำเอาพระดำรัสและข้อวินิจฉัยต่าง ๆ มากกล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีก ราวกับว่าการค้นคว้าที่จะเกิดขึ้นต่อไปไม่มีประโยชน์และสามารถที่จะเพิ่มพูนความรู้ได้อีกเลย อย่างไรก็ตามในระยะหลัง ๆ นี้ นักวิชาการเริ่มที่จะตระหนักแล้วว่าวิธีที่จะถวายความเคารพเพื่อระลึกถึงพระองค์ท่านในลักษณะที่ดีกว่าเดิมก็คือ การสืบต่อผลงานที่พระองค์ทรงกระทำไว้ โดยการแก้ไขปรับปรุงข้อสมมุติฐานของพระองค์เมื่อมีความจำเป็น ตลอดจนค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มเติมต่อไป”^๒

ในฐานะนักวิชาการคนหนึ่ง ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อความข้างต้น และได้สนองพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว ดังปรากฏในบทความเรื่องนี้

ความนำ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในลักษณะใหม่ เพื่อพิจารณาใช้แทนอายุเวลาที่ได้มีการกำหนดไว้แล้วโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในพระนิพนธ์เรื่อง *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ซึ่งพิมพ์ขึ้นในพุทธ

ศักราช ๒๔๖๔^๓ ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับอายุเวลาใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* นั้นมีข้อกังขาได้ อันเนื่องมาจากความบกพร่องของระเบียบวิธีศึกษาในชั้นต้น ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาในชั้นต้นทางการศึกษาในปัจจุบันสามารถที่จะชี้แนะและแก้ไขได้เพื่อที่จะให้มีการเริ่มต้นใหม่ทางการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลป์ หลังจากที่ได้ใช้ข้อสันนิษฐานเดิมมาเป็นเวลาถึง ๖๗ ปี

ระเบียบวิธีการศึกษาดังกล่าวได้อาศัยแต่เพียงการเปรียบเทียบโบราณสถานที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันกับพุทธสถานที่ได้มีการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดาร ซึ่งสามารถพิจารณาได้ใน ๒ ประเด็น กล่าวคือ

ประเด็นแรกเป็นการแสดงข้อสมมุติฐานที่ตายตัวไว้ว่า โบราณสถานทั้งหลายยังคงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไปจากวันที่มีการสร้างขึ้นในอดีต และยังเชื่อว่าโบราณสถานเหล่านั้นมีชื่อตรงกับพุทธสถานที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในพระราชพงศาวดาร.

ประเด็นที่สองคือการยึดถือ “ความถูกต้อง” ของพระราชพงศาวดารโดยไม่พิสุจน์เปรียบเทียบให้ถ่วงแท้กับแหล่งที่มาอื่น ๆ จากต่างประเทศ

ทั้งสองประเด็นอันเป็นสมมุติฐานของระเบียบวิธีการศึกษาดังกล่าวไม่มีผู้ใดทักท้วงแม้กระทั่งศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ซึ่งเป็นผู้ค้นคว้าด้านข้อมูลถวายพระองค์ท่าน หากในอดีตมีผู้กล้ามากพอที่จะแสดงข้อกังขาว่าระเบียบวิชาการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในแนวข้างต้นนั้นเชื่อถือได้มากนักเพียงใด คำตอบที่น่าจะได้รับการยกย่องคือข้อสันนิษฐานในลักษณะเช่นนั้นมิได้ตั้งอยู่บนรากฐานที่เชื่อถือได้ ดังนั้นจึงไม่อาจที่จะยอมรับได้

นอกจากนั้นเมื่อเปรียบเทียบโบราณสถานกับรูปภาพพร้อมคำบรรยายที่แสดงไว้ในจิตรกรรมแผ่นที่และแผ่นผนัง รวมทั้งบันทึกซึ่งนักเดินทางต่างชาติได้จัดทำไว้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และ ๒๓ ยังพบว่าโบราณสถานทั้งหลายที่เรารู้จักในปัจจุบันนั้นไม่สอดคล้องกับบันทึกของชาวต่างชาติที่มีรูปภาพและคำบรรยายในแผนที่ดังกล่าวและเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายละเอียดที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับการก่อสร้างพุทธสถานต่าง ๆ กับรายละเอียดที่บันทึกไว้โดยชาวต่างชาติในสมัยเดียวกัน ประกอบกับการเปรียบเทียบในแผนที่ข้างต้น กลับพบว่าหลักฐานที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารนั้นมักจะ ไม่สอดคล้องกับหลักฐานอื่น ๆ

ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับยุคสมัยของสถาปัตยกรรมอยุธยาไว้ดังนี้^๔

ยุคที่หนึ่ง เริ่มจากพุทธศักราช ๑๘๙๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองโปรดฯ ให้สร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงพุทธศักราช ๒๐๓๑ สิ้นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

พุทธสถานที่สำคัญในอยุธยาสำหรับสมัยที่หนึ่งได้แก่ วัดพุทธไสยาจารย์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พ.ศ.

๑๘๘๔-๑๘๑๒) ทรงสร้าง นอกจากนี้ยังมีวัดมหาธาตุ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑) และสมเด็จพระรามาสมเด็ย (รัชสมัยที่สอง พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๘) อีกทั้งยังมีวัดราชบูรณะ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา พ.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๘๑) ทรงสร้าง และวัดพระรามซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๘๘๑-๒๐๓๑) พุทธสถานเหล่านี้สร้างเป็นพระปรางค์อย่างแบบสมัยลพบุรี

ยุคที่สอง เริ่มจากเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้ย้ายราชธานีไปยังพิษณุโลกในพุทธศักราช ๒๐๐๖ ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต (พ.ศ. ๒๑๗๑)

พุทธสถานที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ได้แก่ พระมหาสุปซึ่งบรรจุอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓. (พ.ศ. ๒๐๐๖-๒๐๓๑) อีกทั้งมีพระพุทธรูปทององค์ใหญ่คือพระศรีสรรเพชญ์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พุทธสถานและพระพุทธรูปดังกล่าวสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒) นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะของพระนเรศวรมหาราชที่ได้กระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งหงสาวดี พระเจดีย์องค์นี้ทำตามแบบอย่างพระเจ้าพุทธคามินีชนช้างชนะพระยาเอฬารหมฬที่ศรีลังกา ซึ่งพระเจดีย์ที่เป็นหลักของวัดที่สร้างขึ้นในสมัยนี้มีลักษณะเป็นสถูปแบบลังกาแทนที่จะเป็นปรางค์

ยุคที่สาม เริ่มจากพุทธศักราช ๒๑๗๒ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์จนถึงพุทธศักราช ๒๒๗๖ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระสวรรคต

พุทธสถานที่สำคัญของสมัยที่สามได้แก่ วัดชัยวัฒนาราม วัดชุมพลนิกายาราม และปราสาทนครหลวงซึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๘๙) โปรดฯ ให้สร้างขึ้น

จะเห็นได้ว่าการสร้างพุทธสถานตามรูปแบบเขมรอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเฉลิมฉลองที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ประเทศกัมพูชากลับมาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา หลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้วไม่มีการสร้างพุทธสถานที่สำคัญอื่น ๆ อีก แม้กระทั่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มิได้มีการสร้างพุทธเจดีย์ขนาดใหญ่

ยุคที่สี่ เริ่มจากปีที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๒๒๗๖) จนถึงปีที่เสียกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๓๑๐)

ในสมัยนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดฯ ให้สร้างวัดกุฎีดาวขึ้น อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงสนพระทัยในการทะนุบำรุงรักษาพุทธสถานต่าง ๆ ที่ได้สร้างไว้แล้ว มากกว่าที่จะสร้างขึ้นใหม่ และในการซ่อมแซมรักษาของโบราณไว้นั้นได้โปรดฯ ให้คงรูปลักษณะเดิมไว้ จะมีแก้ไขก็เพียงแต่ลวดลาย

จากช่วงเวลาที่ยุคที่สาม กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้แบ่งออกไว้ทั้ง ๔ ยุค นั้น จะเห็นได้ว่าทรงกำหนดอายุเวลาของโบราณสถานไว้ตามแนวของพระราชพงศาวดารทั้งสิ้น พระราชพงศาวดารที่ได้ทรงใช้อ้างอิงมีดังต่อไปนี้

๑. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เป็นพระราชพงศาวดารฉบับเก่าแก่ที่สุด อ้างไว้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดฯ ให้รวบรวมขึ้นในพุทธศักราช ๒๒๒๓ แต่เพิ่งมีผู้ค้นพบพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐขึ้นที่เพชรบุรีเมื่อพุทธศักราช

๒๔๕๐^๘

ในรายละเอียดของหนังสือเล่มนี้ได้มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างน้อย ๒ เรื่อง ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักฐานเปรียบเทียบจากรายละเอียดในบันทึกของชาวต่างประเทศที่เข้ามาเยือนอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แล้วพบว่า ผู้รวบรวมพระราชพงศาวดารฉบับนี้มีแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าไม่สอดคล้องต่อความเชื่อของคนในสมัยนั้น

๒. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม หรือ ฉบับบริติชมิวเซียม^๙ ฉบับนี้นับเป็นเล่มแรกที่เป็นพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งรวบรวมในสมัยรัตนโกสินทร์ มีบานแผนกอ้างว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดฯ ให้รวบรวมขึ้นในจุลศักราช ๑๑๕๗ (พุทธศักราช ๒๓๓๘) และจากบานแผนกระบุไว้ว่าการชำระได้เสร็จสิ้นลงในพุทธศักราช ๒๓๕๐

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม หรือ ฉบับบริติชมิวเซียม ฉบับนี้พบในกรุงลอนดอนเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ ดังนั้นจึงมิได้ใช้ในการนิพนธ์ ดำเนินพุทธเจดีย์สยาม

๓. พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)^{๑๐} มีบานแผนกอ้างว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดฯ ให้รวบรวมขึ้นในจุลศักราช ๑๑๕๗ (พุทธศักราช ๒๓๓๘) เช่นเดียวกับ ฉบับบริติชมิวเซียม แต่เข้าใจว่าเป็นฉบับที่นำเอาฉบับบริติชมิวเซียม มาแก้ไขขึ้นใหม่

๔. พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน หรือ ฉบับหมอบรัดเล หรือ ฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม^{๑๑} สาเหตุที่เรียกว่า ฉบับหมอบรัดเล ก็เพราะว่าในครั้งแรกจัดพิมพ์ขึ้นในพระราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โรงพิมพ์ของหมอบรัดเลในพุทธศักราช ๒๔๐๘ และที่เรียกว่า ฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ก็เพราะว่าพิมพ์ออกมาเป็น ๒ เล่ม แต่เดิมมีการเข้าใจผิดว่าพงศาวดารทั้ง ๓ ชื่อนี้เป็นฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พ.ศ. ๒๓๓๓-๒๓๙๖) อย่างไรก็ตามปัจจุบันเข้าใจกันว่ามีนิพนธ์ฉบับนี้คือสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ซึ่งได้เรียบเรียงขึ้นจาก ฉบับบริติชมิวเซียม

๕. หนังสือจุลยุทธการวงศ์^{๑๒} เป็นพระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นเป็นภาษาบาลี โดยสมเด็จพระพนรัตน์แห่งวัดพระเชตุพน (พ.ศ. ๒๒๗๔-๒๓๕๗)

๖. หนังสือสังคีตยวงค์^{๑๓} เป็นพระราชพงศาวดารภาษาบาลีที่รวบรวมขึ้น โดยสมเด็จพระพนรัตน์แห่งวัดพระเชตุพน ในปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ จากหนังสือเก่าที่มีมาแต่เดิม

๗. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับย่อ^{๑๔} เป็นพระราชพงศาวดารซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงคัดย่อขึ้นจาก พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพุทธศักราช ๒๓๘๓

๘. พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต)^{๑๕} เป็นฉบับที่ชำระขึ้นใหม่จาก ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ค้นพบในพุทธศักราช ๒๔๕๑

๙. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา^{๑๖} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) รับสั่งให้

กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงชำระพระราชพงศาวดาร (ฉบับบริติชมิวเซียม) เมื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ทรงแก้ไขด้วยลายพระหัตถ์ของพระองค์เอง หลังจากนั้นสมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพได้ทรงดำเนินการต่อจนจบ

ทั้งหมดนี้ ยกเว้น ฉบับบริติชมิวเซียม เป็นเอกสารที่สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพได้ทรงนำมาใช้ในการสันนิษฐานอายุเวลาของโบราณสถานดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สำหรับในบทความนี้เมื่อผู้เขียนเอ่ยถึงพระราชพงศาวดาร ผู้เขียนจะหมายถึงเฉพาะฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เนื่องจากว่าเป็นฉบับเก่าที่สุดที่ผู้นิพนธ์ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ทรงใช้อ้างอิง

อย่างไรก็ตามก่อนที่จะแสดงการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางการกำหนดอายุเวลาในลักษณะใหม่นั้น ผู้เขียนใคร่กล่าวถึงหลักฐานประวัติของกรุงศรีอยุธยาอีกฉบับหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นก่อน พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ ถึง ๔๐ ปี จึงเป็นหนังสือประวัติของกรุงศรีอยุธยาที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ได้ค้นพบมา นั่นคือ *ประวัติโดยย่อของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์สยามเท่าที่ทราบจากตำนานเก่า ๆ* (*Short History of Occurrences in the Past and the Succession of Kings of Siam as far as is Known from the Old Histories*)^{๑๔} ซึ่งเขียนโดยนายวันวลิต (Jeremias van Vliet) ผู้อำนวยการของบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (Dutch East India Company) วันวลิตได้เดินทางมากรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๒๑๗๖ และอาศัยอยู่เรื่อยมาจนถึงพุทธศักราช ๒๑๘๔ วันวลิต ได้เขียน “ประวัติโดยย่อ...” เล่มนี้ในพุทธศักราช ๒๑๘๓ โดยได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ชาวสยามไม่ค่อยจะสนใจใคร่รู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต ดังนั้นจึงไม่มีประวัติเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในสมัยนั้น ๆ เปิดเผยปรากฏให้เห็นต่อมาในรุ่นลูกหลาน”^{๑๕} ที่วันวลิตกล่าวไว้เช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าไม่มีการจดบันทึกในเชิงประวัติศาสตร์ไว้ กล่าวคือได้มีการจดบันทึกไว้เช่นกัน แต่ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลาย เพราะในสมัยนั้นการบันทึกเหตุการณ์ในอดีตทำขึ้นโดยพระภิกษุสงฆ์และเขียนเป็นภาษาบาลีอันมีตัวอย่างคือหนังสือพระพนรัตนแห่งวัดพระเชตุพนได้รวบรวมขึ้นใหม่ในชื่อ *สังคีตยวงศ์* ดังเช่นที่ วันวลิตได้รายงานไว้ในหนังสือเรื่อง *รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม (Description of the Kingdom of Siam)* ซึ่งแต่งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๗๔ ว่า

“สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับของโบราณและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของชาวสยามนั้น...ได้มีการบันทึกเล่าเรื่องไว้น้อยมากส่วนมากแล้วบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราวที่สำคัญ เช่น กฎหมายของบ้านเมือง หลักการพื้นฐานทางศาสนา ชีวิตความเป็นอยู่ การกึ่ง และการยกย่องสรรเสริญบุรพกษัตริย์ที่ล่วงลับไปแล้ว...ล้วนแต่เป็นงานของพระสงฆ์... ดังนั้นกลุ่มข้าราชการ เศรษฐีและสามัญชนทั่วไป จึงรับรู้ถึงบันทึกเรื่องราวตามเหตุการณ์น้อยมาก ผู้ที่มีโอกาสรับรู้บ้างก็เป็นส่วนน้อย ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านั้นจะเป็นผู้ที่ได้รับฟังเรื่องราวโดยตรงหรือรับรู้จากการพูดคุยกัน”^{๑๖}

บันทึกเรื่องราวในอดีตยังคงหาได้ยากมากจวบจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ดังเห็นได้จากคำให้การต่อพม่าของชาวกรุงศรีอยุธยา

ซึ่งถูกจับเป็นเชลยในพุทธศักราช ๒๓๑๐ ในหนังสือ *คำให้การชาวกรุงเก่า* ว่า

“เมื่อขุนชินราช (ขุนวรวงศา พ.ศ. ๒๐๙๑) ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็ให้เอาพงษาวดารเก่า ๆ สำหรับบ้านเมืองเผาเสียบ้าง ทิ้งน้ำเสียบ้าง ด้วยเหตุนี้ พงษาวดารเก่า ๆ จึงขาดเป็นตอน ๆ แด่นั้นมา”^{๑๗}

หลักฐานที่กล่าวข้างต้นแสดงว่าบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตได้สูญหายไปเป็นจำนวนมากตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้วและเมื่อคนในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ดำเนินการรวบรวมพระราชพงศาวดารของสมัยอยุธยาขึ้นจึงจำเป็นต้องเสริมต่อเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไปโดยใช้ความนึกคิดของตนเองเข้าช่วย

การวิเคราะห์อายุเวลาในแนวใหม่

รายละเอียดที่จะกล่าวถึงโบราณสถานในเชิงวิเคราะห์ต่อไปนี้จะยกตัวอย่างเฉพาะโบราณที่ได้รวบรวมไว้ในแต่ละยุคดังที่ปรากฏในหนังสือ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* และจะพิจารณาเปรียบเทียบบุรภาพที่ปรากฏในแผนที่ของชาวยุโรปในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ตลอดจนเปรียบเทียบหลักฐานที่มีการบันทึกไว้ของบุคคลร่วมสมัยในยุคนั้น ทั้งนี้เพื่อจะพิจารณาว่าโบราณสถานข้างต้นมีจริงหรือไม่ และปรากฏในรูปลักษณะเช่นไร

โบราณสถานในยุคที่หนึ่ง (พ.ศ. ๑๘๔๓-๒๐๓๑) ที่จำแนกไว้ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*

๑. **วัดพุทธไสสวรรย์** ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอยู่ทองทรงสร้างวัดพุทธไสสวรรย์ ผู้ที่นิพนธ์ *ตำนานฯ* คงจะนำ ข้อมูลมาจากพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ที่ใช้ *ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*^{๑๘} เป็นหลัก เพราะพระราชพงศาวดาร *ฉบับหลวงประเสริฐ* ซึ่งเขียนขึ้นก่อนร่วมหนึ่งศตวรรษ ไม่ได้กล่าวถึงวัดพุทธไสสวรรย์ นอกจากนี้ผู้ที่นิพนธ์ *ตำนานฯ* ก็ยังไม่มีหลักฐานสำคัญคือ บันทึกของวันวลิต อันได้แก่ *ประวัติโดยย่อ...* เพื่อเทียบเคียงในการหาหลักฐาน เนื่องจากเอกสารฉบับนี้เพิ่งมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษและจัดพิมพ์โดยสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๘ ใน *ประวัติโดยย่อ...* วันวลิตได้กล่าวไว้ว่า “ท้าวอยู่ทอง” ได้โปรดฯ ให้สร้างวัดขึ้น ๓ แห่ง ได้แก่ วัดมหาธาตุ (Nappeladi) วัดราชบุรณ (Raeyjae Boenna) และวัดเดือน (Wat Deun) “วัดทั้งสามนี้ยังถือกันว่าเป็นวัดที่สำคัญที่สุดในราชอาณาจักร”^{๑๙} แต่ไม่มีการกล่าวถึงวัดพุทธไสสวรรย์ จากข้อความเหล่านี้จะเห็นได้ว่าในพุทธศักราช ๒๑๘๓ วัดพุทธไสสวรรย์มิใช่วัดที่มีความสำคัญ หรือมีเดื่อนั้นก็อาจจะยังไม่ได้สร้างวัดพุทธไสสวรรย์ขึ้น

ชื่อวัดพุทธไสสวรรค์เริ่มมีปรากฏเป็นครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๒๓๐ บน “แผนผังของกรุงสยามราชธานีของอาณาจักรชื่อเดียวกัน จัดทำขึ้นโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศสในปีพุทธศักราช ๒๒๓๐” แผนผังนี้ระบุไว้ว่าเป็นวัดของพระราชินีที่เพิ่งสิ้นพระชนม์ไป (Pagode de la feu Reine) (ดูรูปที่ ๑) นอกจากนั้นแล้วนายนิโกลา เจอเวส์ (Nicolas Gervaise) ผู้ที่พำนักอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๒๖-๒๒๓๐ ยังได้กล่าวถึงระเบียงคดซึ่งสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์แด่พระราชินีที่เพิ่งสิ้นพระชนม์^{๒๐} จากประเพณีการสร้าง

วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร เมื่อปี พุทธศักราช ๒๓๙๖ เพื่ออุทิศพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวี สามารถชี้แนะข้อสรุปได้ว่า ผู้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์ได้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลและเป็นทีระลึกแก่พระมเหสีของพระองค์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ไป แผนผังทางสถาปัตยกรรมของวัดพุทธโธสวรรค์ (รูปที่ ๒) ประกอบด้วยปราสาทองค์ใหญ่ ตรงกลางขนาดข้างด้วยปราสาทองค์เล็กในทิศเหนือและทิศใต้ (ปัจจุบันได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นมณฑป) แผนผังเช่นนี้คล้ายคลึงกับของวัดมหาธาตุที่ลพบุรี (รูปที่ ๓) ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ประมาณช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓^{๒๑} แผนผังทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้สนับสนุนข้อสันนิษฐานของผู้เขียนที่ว่าวัดพุทธโธสวรรค์สร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช วัดพุทธโธสวรรค์น่าจะมีความสำคัญมากขึ้นในพุทธศักราช ๒๒๕๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้นำคณะทูตชาวสิงหลไปนมัสการและประกอบศาสนกิจที่วัดดังกล่าว รายละเอียดที่เขียนขึ้นโดยชาวสิงหลที่ได้มาเยือนวัดพุทธโธสวรรค์ (Vat Puthi Suwan) ทำให้เราทราบลักษณะของวัดพุทธโธสวรรค์ในสมัยนั้น

ดังนั้นที่คณะทูตชาวสิงหลได้ให้รายละเอียดดังต่อไปนี้

“เจ็ดวันต่อมาในวันศุกร์ เป็นวันเพ็ญ ชำราชากรสองคนมาพบเราและบอกว่ามีพระบรมราชโองการให้เราไปที่วัดสองวัดในวันนี้ เราจึงเดินทางโดยเรือไปที่วัดเรียกว่าวัดพุทธโธสวรรค์ (Puthi Suwan) ซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

ทางด้านขวามือของแม่น้ำใหญ่มีทุ่งกว้างที่สิ้นสุดลงที่ฝั่งแม่น้ำ ณ ที่นี้มีอาคารหลังคาสองชั้นสร้างเป็นรูปจตุรัส มีประตูสี่ประตู ทั้งสี่ด้าน ผนังทั้งสี่ประดับฐานพระพุทธรูปปิดทองสองร้อยองค์ ภายในประตูทางด้านทิศตะวันออกมีรอยพระพุทธรูปจำลอง รูปมงคลบนรอยพระพุทธรูปนั้นปิดทองตรงกลางของจตุรัสมีพระปราสาท (dagava) ใหญ่ปิดทอง มีสี่ประตู เมื่อเข้าประตูด้านทิศตะวันออกแล้วจะมีบรรไดศิลาปิดทอง พระมหาธาตุนั้นประดิษฐานอยู่ภายในห้องคูหาของพระปราสาท ห้องนี้สร้างขึ้นเพื่อให้เดินประทักษิณได้โดยรอบพระมหาธาตุ โดยไม่ต้องเข้าไปใกล้พระธาตุ ภายในพระปราสาทยังมีรอยพระบาทจำลองปิดทองอีกด้วย เคียงข้างประตูด้านทิศตะวันออกมีพญานาคห้าเศียรเลื้อยลงสู่พื้นดิน ทางด้านทิศเหนือของพระปราสาทมีวิหารหลังคาสองชั้น มีชุกช้อยตรงกลาง บนฐานนี้มีพระพุทธรูปประทับปิดทองสูง ๑๒ ศอก ทางด้านทิศตะวันออกและหันหน้าไปทางพระปราสาท มีวิหารหลังคาห้าชั้น ผูกเพดานด้วยผ้าและประดับด้วยจิตรกรรมปิดทอง เสากลางห้อยปิดด้วยแผ่นทองคำ บนชุกช้อยกลางห้องนั้นมีพระพุทธรูปทองคำขนาดเท่าคน เคียงข้างด้วยรูปปิดทองคล้ายกันสองรูปคือ รูปพระสาวกสำคัญ พระสารี

บุตรมหาสามี และพระมหาโมคคัลลานะมหาสามี และรูปอื่น ๆ อีกมากมาย ตอนบนของประตูทางเข้าตั้งแต่หลังคางจนถึงทับหลังประตู มีภาพจิตรกรรมปิดทองรูปพระพุทธรูปเจ้าในสวรรค์ของท้าวสักกะ พระพุทธรูปประทับบนบัลลังก์สีขาว ทรงเทศนาพระอภิธรรมอันประเสริฐโปรดพระอิศวร (Mavu (Maha Deva)) และเทพ และพรหมในโลกที่ยังไม่มีการครบถ้วน และมีภาพตอนเมื่อทรงเทศนาเสร็จแล้วเสด็จลงจากสวรรค์โดยบันไดทองสู่ศากยปุระ (Sakaspura) พระวิหารหลังนี้มีกำแพงและประตูล้อมอย่างมั่นคง รอบ ๆ มีอาคารที่รื่นรมย์และภูมิสงฆ์เต็มไปด้วยผู้ทรงศีล ผู้มีศรัทธาที่สูงศักดิ์ อุบาสกและอุบาสิกา”^{๒๒}

อย่างไรก็ตามวัดพุทธโธสวรรค์ที่ปรากฏในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เห็นในปัจจุบันนี้ (รูปที่ ๔) เป็นผลจากการบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่โดยชาวอยุธยาเรียกรวมกันซ่อมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๑^{๒๓}

ด้วยเหตุที่วัดพุทธโธสวรรค์เพิ่งจะมีความสำคัญในช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยา จึงพอจะคาดการณ์ได้ว่าจะมีการแต่งเติมประวัติความเป็นมาให้แก่วัดนี้ และตำนานที่ว่าพระเจ้าอู่ทองโปรดฯ ให้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์นั้น ผู้รวบรวม พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)^{๒๔} และสมเด็จพระพนรัตน์ ผู้นิพนธ์ จุลยุทธการวงศ์^{๒๕} ได้มีความเห็นยอมรับสอดคล้องกันเนื่องจากมีข้อความเดียวกันปรากฏในเอกสารทั้งสองฉบับ แต่สมเด็จพระพนรัตน์ในหนังสือ สัจจิตยวงศ์ ซึ่งนิพนธ์ขึ้นในพุทธศักราช ๒๓๓๒ กลับกล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) เป็นผู้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์^{๒๖} ข้อความที่ขัดแย้งกันเองนี้แสดงให้เห็นว่าข้อมูลของสมเด็จพระพนรัตน์นั้นรับมาจากหนังสือสองเล่มที่ไม่ตรงกัน นอกจากนั้นแล้ว ใจความที่ว่าพระเจ้าอู่ทองโปรดฯ ให้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์ก็มีได้เป็นที่ยอมรับของผู้คนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เนื่องจากชาวกรุงศรีอยุธยาที่ถูกพม่าจับเป็นเชลยในพุทธศักราช ๒๓๑๐ ได้ระบุไว้ในหนังสือ คำให้การชาวกรุงเก่าว่า พระเจ้าติโลคนารด (สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๑) ได้โปรดฯ ให้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์ขึ้น เชลยเหล่านี้ได้กล่าวว่า

“ต่อมาพระเจ้าติโลคนารด ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างวัดสำหรับพระสงฆ์ เล่าเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นอีก ๒ วัด คือวัดพุทธโธสวรรค์ ๑ วัดรัตนมหาธาตุ ๑”^{๒๗}

ใจความที่ไม่สอดคล้องกันเช่นนี้ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า ข้อความที่ระบุว่าพระเจ้าอู่ทองได้โปรดฯ ให้สร้างวัดพุทธโธสวรรค์นั้นน่าจะมาจากผู้ที่ได้มาชำระพระราชพงศาวดารขึ้นใหม่ในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งในระยเวลานั้นผู้ชำระพระราชพงศาวดารไม่ทราบว่ามีสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างวัดพุทธโธสวรรค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลพระราชทานพระมเหสีซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังนั้นจึงไม่อาจจะยอมรับได้ว่าวัดพุทธโธสวรรค์เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรมอยุธยาในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔

๒. **วัดมหาธาตุ** การที่ วันวลิต ระบุไว้ว่าวัดมหาธาตุ (Nappetadt) สร้างขึ้นโดย “ท้าวอุทอง” นั้น แสดงให้เห็นว่า วัดมหาธาตุมีความสำคัญมากในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙) เพราะได้มีมาแต่สมัยเมื่อสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในปีพุทธศักราช ๒๑๗๙ คือช่วงที่ วันวลิต เขียนเรื่อง “รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม” (*Description of the Kingdom of Siam*) อาณาจักรสยามมีวัดที่สำคัญ ๔ แห่ง ได้แก่ วัดมหาธาตุ (Nappetat) วัดพระศรีสรรเพชญ์ (Sy-serpudt) วัดเดียน (Deun)-เดือน หมายถึงดวงจันทร์- และวัดเจ้าพระยาไทย (Thimphiathey) ปัจจุบันคือวัดใหญ่ชัยมงคล^{๒๔} สังคมภายในยุคนั้นประกอบด้วยเจ้าอาวาสของวัดทั้งสี่เหล่านี้ จากใจความซึ่ง วันวลิต ได้กล่าวไว้ว่า “เจ้าอาวาสของวัดมหาธาตุมีเกียรติสูงสุด”^{๒๕} -หมายความว่า พระสังฆราชในสมัยนั้นได้แก่เจ้าอาวาสของวัดมหาธาตุ วัดมหาธาตุในสมัยนั้นมั่งคั่งยิ่งนัก เพราะ “ชาวบ้านได้เล่าว่ามีทรัพย์สินมากมาย ผังอยู่ใต้พระพุทธรูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์และวัดมหาธาตุมากพอที่จะนำไปกอบกู้อาณาจักรที่ล่มจมแล้วได้เป็นอย่างดี”^{๒๖}

ใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* (ชำระปี พ.ศ. ๒๓๓๙) ได้มีใจความเกี่ยวกับวัดมหาธาตุไว้ว่า

“ศักราช ๗๓๖ ปีชวดจอกก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า และพระเถรธรรมากัลยาณแรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพทิศหน้าพระบันชั้นสิงห์สูง ๑๙ วา ยอดนภศูลสูง ๓ วา”^{๒๗}

และจาก*พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกัน แต่ให้ส่วนสูงต่างกันคือ

“ศักราช ๗๓๖ ชลศก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า และพระมหาเถรธรรมากัลยาณแรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพทิศหน้าพระบันชั้นสิงห์สูงเส้น ๓ วา”^{๒๘}

เนื่องจากสัดส่วนความสูงที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับที่กล่าวถึงข้างต้นมีขนาดแตกต่างกัน จึงไม่อาจจะยอมรับใจความข้างต้นว่าเป็นข้อเท็จจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับหลักฐานจากวันวลิตที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ๑๕๕ ปีว่า ผู้สร้างวัดมหาธาตุคือ “ท้าวอุทอง” มิใช่พระบรมราชาดังที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร

อย่างไรก็ตาม เราพอจะทราบได้ว่าในรัชสมัยของพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๕๔) พระมหาธาตุเป็นเจดีย์ที่นับเป็นหนึ่งในสามของพระอารามสำคัญในสมัยนั้น ทั้งนี้โดยอาศัยหลักฐานของ จัก เดอ คูทร (Jacques de Coutre) ซึ่งเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๒๑๓๙ โดยจัก เดอ คูทร ได้รายงานไว้ว่า

“พระอาราม (Pagoda) แต่ละแห่งมีปราสาท (tower) สูงมาก สร้างด้วยอิฐประกอบด้วยหิน และหุ้มด้วยทองจากปลายสุดลงมาถึงส่วนกลาง มีบันได ๔ ด้านทำด้วยตะกั่วหุ้มทอง พระปราสาทเหล่านี้สร้างบนลานสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ปูด้วยอิฐ ลานจัตุรัสแห่งหนึ่งมีสระ ๔ สระ ขุดไว้ในแต่ละมุมของลานและมีต้นไม้รอบฝังน้ำ นอก

จากนี้ยังมีกำแพงเดี่ยว ๆ (กำแพงแก้ว) สร้างด้วยอิฐล้อมรอบพระปราสาท ภายในกำแพงแก้ว มีตะเกียงรายรอบและมีรูปปฏิมากรรมจำนวนมาก หล่อด้วยสัมฤทธิ์ขนาดเท่าคนจริงฝังไว้ที่ผนัง (กำแพงแก้ว) ซึ่งดูเป็นธรรมชาติมาก ปฏิมากรรมเหล่านี้ได้ถูกค้นพบในซากปรักหักพังของเมืองในอาณาจักรกัมพูชาเมื่อ ๔๐ ปีก่อน และชาวบ้านมาพบเข้าในป่าใหญ่ ชาวบ้านเหล่านั้นไม่ทราบว่าเป็นคนเผ่าใดได้เคยอาศัยที่นั่นมาก่อน แต่พวกเขาได้ตั้งชื่อว่า เมืองพระนคร (Angkor)”^{๒๙}

รายละเอียดเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะตรงกับลักษณะของวัดมหาธาตุ นอกจากนี้*พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ยังให้รายละเอียดต่อไปว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๑)^{๓๐} พระปราสาทที่วัดมหาธาตุได้หักโค่นลงมาในพุทธศักราช ๒๑๕๔ ณ จุดนี้จะเห็นความคลาดเคลื่อนของพระราชพงศาวดารว่า พุทธศักราชที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับดังกล่าวว่าพระปราสาทหักนั้น เป็นพุทธศักราชที่เป็นรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๕๕) นั่นคือ ก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

อย่างไรก็ตามในรายงานของวันวลิต ใน*ประวัติโดยย่อ...* ให้ข้อมูลอีกกระแสหนึ่งซึ่งระบุพุทธศักราชได้ตรงกับความเป็นจริง ดังนี้ “ในปีที่สาม (ของรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๔) พระปราสาทของพระมหาธาตุ (Noppa-thai) ได้หักโค่นลงมาโดยปราศจากลม พายุหรือฟ้าผ่า พระเจ้าแผ่นดินจึงโปรดฯ ให้มีการสร้างปราสาทที่โค่นขึ้นใหม่ทันที แต่ก่อนที่จะซ่อมพระปราสาทนั้นได้สำเร็จ ห้างนั้งร้านที่ใช้ในการซ่อมซึ่งทำด้วยไม้ไผ่อันดูงามและถาวรนั้นเกิดล้มพังลงมาอย่างไม่คาดฝันในขณะมีพายุฝน”^{๓๑}

ในส่วนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและพระปราสาทที่วัดมหาธาตุนั้น พระราชพงศาวดารฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวไว้ว่า ในพุทธศักราช ๒๑๗๖ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้โปรดฯ ให้สร้างพระปราสาทขึ้นใหม่ โดยให้เพิ่มความสูงขึ้นจากเดิมซึ่งสูงเพียง ๑๙ วา เป็น ๑ เส้น ๒ วา แต่ความสูงของนภศูลให้ยังคงไว้แค่ ๓ วา ทำให้ความสูงของปราสาททั้งหมดเป็น ๑ เส้น ๕ วา”^{๓๒} ปราสาทองค์ใหม่นี้จะได้แก่ปราสาทที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมเขียนด้วยสีน้ำมัน เป็นภาพของกรุงศรีอยุธยา (Iudea) ซึ่งเขียนขึ้นโดยช่างเขียนนิรนามชาวอิตาลีประมาณพุทธศักราช ๒๑๕๓ (รูปที่ ๕)

จากที่แสดงไว้ในภาพนั้นวัดมหาธาตุประมาณพุทธศักราช ๒๑๕๓ โดยทั่วไปแล้วมีรูปลักษณะคล้ายกับที่จัก เดอ คูทร ได้บรรยายไว้เมื่อพุทธศักราช ๒๑๓๙ คือในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นั่นคือประกอบด้วยปราสาทเพียงองค์เดียวล้อมรอบด้วยระเบียงคด ทางทิศตะวันออกของปราสาทมีวิหารซึ่งมีท้าวจระเข้เข้าไปในระเบียงคด ทางด้านเหนือของวิหารมีเจดีย์บรรจุอัฐิ ๕ องค์เรียงรายเป็น ๒ แถว และทางใต้ของวิหารมีเจดีย์ในลักษณะเดียวกัน ๒ องค์ พระมหาธาตุในลักษณะที่แสดงให้เห็นในภาพนั้น

จะต้องเป็นรูปลักษณะหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้บูรณะ
ขึ้นใหม่ประมาณปีพุทธศักราช ๒๑๔๐ เพื่ออริราชศัตรูที่ ๑๐๐๐
ซึ่งจะมาถึงในพุทธศักราช ๒๑๔๑ ดังรายละเอียดที่ วันวลิต ได้
บรรยายไว้ใน รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยามว่า

“พระเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นผู้ริเริ่มการใหม่ ๆ ทุกอย่าง
และประชาชนโดยการเป็นผู้สร้างและซ่อมวัดใหม่ ๆ
มากมาย ต่างช่วยกันสืบพระศาสนา...โดยวิธีการเช่น
นั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนทุกสิ่ง
ทุกอย่างทางด้านจิตใจ ด้วยเหตุนี้วัดสำคัญทุกวัดใน
ราชอาณาจักรแม้กระทั่งวัดที่รกร้างไม่ได้อยู่ในแหล่ง
ชุมชนก็ได้มีการบูรณะซ่อมขึ้นเช่นกัน”^{๓๔}

ดูจากคำบรรยายของวันวลิตแล้วจะเห็นว่า การเตรียมการ
บูรณะพระอารามต่าง ๆ เป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมากของ
บุคคลในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ที่น่าประหลาดก็คือ
พระราชพงศาวดารมิได้กล่าวถึงการเตรียมการเหล่านั้นเลย เท่าที่
มีพูดถึงเกี่ยวกับจุลศักราช ๑๐๐๐ ก็มีเพียงการบรรยายอย่างยืดยาว
เกี่ยวกับพิธีเฉลิมฉลองที่จัดขึ้นเพื่อต้อนรับการเปลี่ยนเป็นจุลศักร
ราช^{๓๕}

จากหลักฐานที่ปรากฏบนแผนที่ในพุทธศักราช ๒๒๐๘ (รูปที่
๖) ซึ่งจัดทำโดยโยฮัน ริงบุน (Johannes Vingboons) ได้แสดงว่า
ในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๔๔-๒๒๓๑)
เห็นได้ว่าการก่อสร้างเพิ่มขึ้นโดยมีการสร้างเจดีย์ขึ้น ๔ องค์ แต่ละ
องค์สร้างอยู่ภายในมุมทั้งสี่ของระเบียงคด และยังได้มีการสร้างเจดีย์
บรรจุอัฐิอีก ๒ องค์ เพิ่มจากเดิมซึ่งมีอยู่แล้ว ๒ องค์ในทางทิศใต้
ของวิหารและภายนอกของระเบียงคด ไปทางทิศตะวันตกมีตึกแถวสี่
แถวประกอบกันเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสและมีตึกหลังใหญ่ตรงกลางจัตุรัส
นั้น จากหลักฐานที่จะกล่าวถึงต่อไปอาจกล่าวได้ว่าตึกหลังใหญ่ตรง
กลางนี้น่าจะได้แก่ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช

รายละเอียดคำบรรยายเกี่ยวกับวัดมหาธาตุที่พบจากอีกแหล่ง
หนึ่งคือหลักฐานที่คณะทูตชาวสิงหลได้ไปเยือนวัดมหาธาตุในพุทธ
ศักราช ๒๒๔๓ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

“ในวันที่ ๒๑ ของเดือนกันยา ตามสุริยคติ เป็นวัน
อาทิตย์ ข้าราชการสามคนมาตอนเช้า มารับเราและ
เดินทางไปกับเราทางเรือ ไปที่พระวิหาร เรียกว่า
มหาอันวาราม (มหาธาตุวาราม) ที่ตำบลหน้าพุทธาน
(หน้าพระธาตุ) เพื่อเราจะไปดูถ้ำของแต่พระพุทธรูป
และทำบุญ รวมทั้งชมความงามของสถานที่แห่งนั้น
ดังที่จะเล่าต่อไป สถานที่แห่งนั้นเป็นที่ราบที่อุดมสม
บูรณ์ มีกำแพงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ด้านนอกของกำแพง
มีคลองทั้งสี่ด้าน จากริมตลิ่งทางด้านทิศตะวันออกจน
ถึงประตูทางเข้ามีฉนวนยาวหลังคาสองชั้น เมื่อถึงประตู
ทางเข้าแล้ว เราเห็นทั้งสี่ด้าน พระปรางค์ (dagabas)
ศักดิ์สิทธิ์แปดองค์หุ้มด้วยทอง จนแลดูเหมือนกับกลุ่ม
ดอก kinihiriya ระหว่างพระปรางค์นั้นมีรูปภาพ
ต่าง ๆ ทั้งสี่ด้านมีวิหารหลังคาสองชั้น ที่ผนังด้านสกัด

มีพระพุทธรูปหุ้มทองจนจดสูงถึงหลังคา ภายในระเบียง
คดมีเจดีย์ทองทั้งดงามสี่องค์ประดับด้วยรูปภาพ ตรง
กลางระเบียงคดมีพระปรางค์ (dagaba) ตกแต่งอย่าง
วิจิตร มีประตูทั้งสี่ด้านและบันไดซึ่งเราอาจจะเดินขึ้น
ลงได้ ที่มุมทั้งสี่ของฐานสี่เหลี่ยมของยอดปรางค์ (ฐาน
เชิงบาตรครุฑแบก) มีครุฑ (dragons) สี่ตัวกางปีก
ชนกันทางด้านบน ในกลีบขนุน (panels) ทั้งสี่มีรูป
เทวดาสี่องค์ประดับด้วยถนิมพิมพาพร รวมทั้งรูปจตุ
โลกบาลพนมทนต์เหนือเศียรคั่นระหว่างกลีบขนุน มี
รูปทวารบาลถือพระขรรค์ รูปราक्षสถือกระบองสั้น
และรูปไกรพถือกระบองยาว เหนือฐานกลมของยอด
ปรางค์มีนภศูล (halo) ทำด้วยทองคำ เคียงข้างบันได
ทางประตูด้านทิศตะวันออกมีนาคสองตัว ลำตัวขนาด
ต้นตาล เมื่อเลื้อยลงถึงพื้นดินแล้วแผ่พังพานซึ่งรองรับ
ด้วยแท่นแก้วปากซึ่งอ้ากว้างของ เขี้ยวซึ่งแยกออกมา
ทำให้ผู้พบเห็นตกใจกลัว จากบันไดเรียงรายรอบพระ
ปรางค์มีรูปราชสีห์ รูปหมี รูปหงส์ รูปนกยูง รูปกิ้งก่า
รูปกวาง รูปโค รูปสุนัขป่า รูปกระบือ รูปมกร และ
ทวารบาลถือพระขรรค์ นอกจากนั้นยังมีรูปพระพรหม
พระสักกะและพระสยามเทพ (Sayama) จำนวนนับ
ไม่ถ้วน ทุกพระองค์ประดับด้วยทอง แต่ละองค์ถือวิชนี
ถือจามร ถือฉัตร และของถวายต่าง ๆ อยู่ในพระหัตถ์
พนมเหนือเศียร นอกจากนั้นแล้วยังมีรูปพระพุทธรองค์
เหมือนกับยังมีพระชนมอยู่ กำลังทรงบิณฑบาตร ถือ
บาตรในพระหัตถ์ในอาคารอีกหลังหนึ่ง ซึ่งตั้งขึ้นบันได
ไป มีพระพุทธรูปหลายองค์และมีพระพุทธรูปจำลอง
สององค์ลายมงคลบนรอยพระพุทธรูปนั้นปิดทอง ใน
อาคารในลักษณะเดียวกันทางด้านทิศตะวันตกมีสาม
รูป ณ ที่นี้พระพุทธรองค์ทรงสีหไสยาสน์อยู่ในพระคันธ
กุฎี ระหว่างที่พระอรหันต์มหาสามเณรเข้าไปเฝ้าถือเชิง
เทียนในพระหัตถ์ขวา

ผนังทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรมจากมหาเวสสันดร
ชาดก ต่อไปเป็นเรื่องทรงจตุในสวรรค์ชั้นดุสิต ณ ที่
นั้นพระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นผู้ให้กำเนิดในพระครรภ์
ของพระนางสิริมหามายา และทรงปรากฏขึ้นในพระกร
ของเหล่าเทพ หลังจากนั้นทรงเสด็จออกมาอภิเษก
กรรมและบนบรลึงค์ที่มีแสงแวววาวได้ต้นพระศรีมหา
โพธิ์ ทรงตรัสรู้และประทับบนบรลึงค์สี่ขาของท้าว
สักกะ ทรงเทศนาพระอภิธรรมโปรดเหล่าเทพ และ
หลังจากนั้นทรงรับของถวายจากเทพและพรหมทั้งหลาย
เสด็จลงทางบันไดนิมิตร์ไปยังนครของพวกศากยะ ภาพ
ทั้งหมดนี้ปิดทอง

ทางด้านนอกของกำแพงวิหารที่กล่าวมาแล้ว
มีธรรมศาลาหลายหลัง และทางด้านทิศตะวันตกของ
ศาลาเหล่านี้เป็นตำหนักของสมเด็จพระสังฆราช ห้อง

สวยและตำหนักที่ทรงแสดงธรรมดกแต่งแบบหลากหลายด้วยการปิดทอง ห่องหนึ่งผูกเพดานและม่านปักด้วยดินทอง ส่วนพื้นปูพรมที่มีราคาแพงหลายผืน มีแจกันปักดอกไม้ตั้งเรียงรายเป็นแถว และเบื้องบนมีตะเกียงทรงกลมแขวนอยู่... ล้อมรอบตำหนักสมเด็จพระสังฆราชมีกุฏิสงฆ์หลายหลัง เป็นที่พำนักของพระภิกษุและสามเณรจำนวนมาก รวมทั้งอุบาสกอุบาสิกาที่ถือศีลสืบ ตลอดจนชาวบ้านและชาววังที่มากระทำการอุปัฏฐากทุกวัน”^{๓๔}

รายละเอียดของคณะทูตชาวสิงหลข้างต้นนี้แสดงว่าในช่วงระหว่างพุทธศักราช ๒๒๐๘-๒๒๙๓ คือในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้มีการสร้างพระปรางค์หุ้มทอง ๘ องค์ขึ้นรอบนอกแต่ละด้านของระเบียงคด (รูปที่ ๗) แต่เนื่องจากในบันทึกนี้ไม่ได้กล่าวถึงฐานชั้นล่างของปรางค์ประธาน ซึ่งบนฐานชั้นล่างนี้มีเจดีย์ล้อมรอบองค์ปรางค์ถึงสิบองค์ในแต่ละด้าน และไม่ได้กล่าวถึงปรางค์ทิศที่มุมทั้งสี่บนฐานชั้นประทักษิณของปรางค์ประธาน อีกทั้งไม่ได้กล่าวถึงมุขที่ยื่นออกมาทั้งสี่ด้านของปรางค์ประธานซึ่งรองรับพระปรางค์ขนาดย่อมสี่องค์ก่ออยู่เหนือมุขทั้งสี่ อันทำให้พระปรางค์วัดมหาธาตุเป็นปรางค์ห้ายอด (รูปที่ ๘) ดังนั้นจึงต้องพิจารณาเอาเองว่าส่วนที่ต่อเติมเหล่านี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงที่มีการบูรณะซ่อมแซมในช่วงพุทธศักราช ๒๒๙๓ ถึง ๒๓๑๐ คือเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา เพราะหากมีการเพิ่มเติมส่วนดังกล่าวก่อนพุทธศักราช ๒๒๙๓ คณะทูตชาวสิงหลควรจะบันทึกรายละเอียดเหล่านั้นไว้ เพราะเห็นได้ว่าคณะทูตชาวสิงหลนั้นบันทึกไว้ได้ละเอียดมาก

ดังนั้นซากปรักหักพังของวัดมหาธาตุ ส่วนใหญ่มีอายุเวลาอยู่ในช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระปรางค์องค์ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดฯ ให้สร้างขึ้นนั้นหักโค่นล้มลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘)

เนื่องจากยังไม่อาจหาหลักฐานมายืนยันได้ว่าข้อสันนิษฐานซึ่งกล่าวไว้ว่าวัดมหาธาตุสร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑) และในรัชสมัยที่สองของสมเด็จพระรามาธิบดี (พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๓๘) นั้น ถูกต้องสอดคล้องตามความเป็นจริง หรือเป็นข้อสันนิษฐานที่คลาดเคลื่อนผิดพลาดไป แต่ในรายละเอียดจากหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่ค้นพบและได้กล่าวไว้ตั้งแต่ต้น ผู้เขียนใคร่ยืนยันว่าไม่มีสิ่งก่อสร้างใด ๆ ในวัดพระมหาธาตุที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรมอยุธยาในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หลงเหลืออยู่เลย

๓. **วัดราชบูรณะ** จากหลักฐานที่ค้นพบ (ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป) ผู้เขียนใคร่เสนอข้อโต้แย้งสันนิษฐานดั้งเดิมที่ว่าวัดราชบูรณะสร้างในสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๘๑) ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเอกสารดังต่อไปนี้

ใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ตลอดจนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่น ๆ ที่ระชันใหม่โดยใช้ฉบับพันจันทนุมาศ เป็นหลักนั้น ได้กล่าวถึงพระราชโอรส ๒ พระองค์ของสมเด็จพระเจ้าอินทราชา (พ.ศ. ๑๙๕๒-๑๙๖๗) พระนามว่าเจ้าอัยพระยาและเจ้ายี่พระยาได้ทรงกระทำยุทธหัตถีกันที่เชิงสะพานป่าถ่าน ผลปรากฏว่าสิ้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์ เจ้าสามพระยาซึ่งเป็นพระอนุชาองค์สุดท้ายต้องขึ้นครองราชย์ มีพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาที่สอง (พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๘๑) หลังจากนั้น

“ท่านจึงให้ขุดเอาพระศพเจ้าอัยพระยาเจ้ายี่พระยาไปถวายพระเพลิงที่ถวายพระเพลิงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นพระอารามแล้วให้นามชื่อว่าวัดราชบูรณะ”^{๓๕}

ส่วนรายละเอียดใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* แตกต่างไปเล็กน้อย โดยให้รายละเอียดว่า

“จึงพระราชกฐนเจ้าสามพระยา ได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า และท่านจึงให้ก่อพระเจดีย์สองพระองค์สวมที่เจ้าพญาอัยและเจ้าพญาอัยชั่งข้างด้วยกันถึงอนิจภาต่าบลป่าถ่านนั้น”

ข้อความต่อไปกล่าวว่า

“ใน ศักราช นั้น สถาปนา วัดราช บูณ ”^{๓๖}

เห็นได้ว่าการก่อสร้างวัดราชบูรณะนั้นไม่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องราวข้างต้น และที่นำมากล่าว ณ ที่นี้เพราะว่าบังเอิญสร้างวัดราชบูรณะขึ้นในปีเดียวกัน นอกจากนั้นแล้ววัดราชบูรณะก็มีชื่อเดียวกับวัดราชบูรณะอีกด้วย

นอกจากนี้ในเอกสารชื่อ *คำให้การขุนหลวงหาวัด* ซึ่งให้รายละเอียดโดยสมเด็จพระเจ้าอู่ทุมพร ซึ่งครองราชย์อยู่ในปีพุทธศักราช ๒๓๐๑ และสละราชสมบัติถวายพระเชษฐภคินีสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอู่ทุมพรถูกพม่าจับไปในพุทธศักราช ๒๓๑๐ ทรงให้การกับชาวพม่าว่า สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๕๕) “สร้างวัดราชบูรณะวัดหนึ่ง อยู่ในกรุงที่หะวันออกเฉียงใต้วัง”^{๓๗} เมื่อชื่อวัดและตำแหน่งที่ให้ไว้สอดคล้องกับวัดราชบูรณะปัจจุบัน จึงไม่มีข้อสงสัยว่าจะไม่ใช่วัดเดียวกัน

เอกสารอีกชิ้นหนึ่งคือ *“คำให้การชาวกรุงเก่า”* ซึ่งให้รายละเอียดโดยชาวอยุธยาซึ่งถูกพม่าจับไปในพุทธศักราช ๒๓๑๐ เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าอู่ทุมพร กลับกล่าวว่า “พระมหาธรรมราชา (สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๗๖-๒๓๐๑) นั้นมีพระราชศรัทธามาก ให้สร้างพระอารามใหญ่ถึง ๗ พระอาราม”^{๓๘} ในจำนวนนั้นมีวัดที่เรทราบตำแหน่งคือ วัดกุฎีดาว วัดวรโพธิ์ และวัดราชบูรณะ

ส่วน วันวาลิต ใน *“ประวัติโดยย่อ...”* ระบุไว้ว่า “ท้าวอู่ทอง” ได้โปรดฯ ให้สร้าง “Wat Raeyjae Boenna”^{๓๙} ซึ่งการสะกดชื่อ

ตามแบบดัทช์นั้นใกล้เคียงกับ “วัดราชบุณ” ดังที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ วัดราชบุณในสมัยนั้นคงเป็นวัดที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากมีผู้อยู่ชื่อนี้ถึง ๒ คนคือ วันวลิต ซึ่งกล่าวว่า “ท้าวอุทอง” โปรดฯ ให้สร้างขึ้น และผู้รวบรวมพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งกล่าวว่าสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ โปรดฯ ให้สร้างขึ้น จากข้อมูลในเอกสารของวันวลิต นั้น วัดราชบุณเป็นวัดหนึ่งในจำนวน ๓ วัดที่ “ท้าวอุทอง” ได้โปรดฯ ให้สร้างขึ้น (นั่นคือ วัดมหาธาตุ วัดราชบุณ และวัดเดือน) นอกจากนี้ วันวลิตยังได้บรรยายว่าวัดราชบุณ “มีขนาดและรูปร่างเหมือนกับวัดมหาธาตุ”^{๔๕}

ข้อมูลอีกกระแสมหนึ่งก็คือจากภาพเขียนสีน้ำมันของพระนครหรือยูเดีย (Judea) ซึ่งจิตรกรนิรนามชาวดัทช์เขียนขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๒๑๙๓ (รูปที่ ๙) แสดงให้เห็นว่ามีวัดอยู่วัดหนึ่งสร้างขึ้นบนสถานที่ที่ปัจจุบันคือวัดราชบุณ (รูปที่ ๑๐) แต่เนื่องจากวัดในภาพเขียนมีเจดีย์ประธานมิใช่ปราสาท และไม่มีระเบียงคดล้อมสวนวิหารตั้งอยู่ในทางทิศใต้ของวัด ดังนั้นเห็นได้ชัดว่าวัดในภาพเขียนไม่ได้ “มีรูปร่างและขนาดเท่ากับวัดมหาธาตุ” ดังที่วันวลิตได้กล่าวไว้ ดังนั้นวัดราชบุณของวันวลิต และวัดราชบุณตามหลักฐานใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* จึงไม่ใช่วัดราชบุณในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าวัดราชบุณอาจมีปราสาทในอดีต แต่ปัจจุบันยังไม่อาจจะบอกได้ว่าวัดราชบุณนั้นเคยมีอยู่ ณ ที่ใด

การที่ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ระบุไว้ว่า วัดราชบุณสร้างขึ้นในพุทธศักราช ๑๙๖๗ จึงเป็นการพิจารณาจากเรื่องราวของวัดราชบุณใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ* (เจิม) และเปรียบเทียบกับเรื่องราวของวัดราชบุณใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* แล้วสรุปว่าวัดทั้งสองคือวัดเดียวกัน

ผู้เขียนใคร่วิเคราะห์ให้เห็นว่า วัดราชบุณจะ น่าจะเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๕๕) โปรดฯ ให้สร้างขึ้นด้วยหลักฐานจาก “คำให้การขุนหลวงหาวัด” เนื่องจากภาพเขียนสีน้ำมันของกรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๑๙๓ และในแผนที่ พ.ศ. ๒๒๐๔ ของริงบูน (Vingboons) แสดงให้เห็นว่ามีเจดีย์ปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น อย่างไรก็ตามในแผนที่ของคูร์ตอแลง (Courtaulin) ชื่อ “สยามหรืออยุธยาธานีของราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๒๒๕” (“Siam ou Iudia Capitale du Royaume de Siam 1686”) ไม่มีวัดในตำแหน่งนั้นเลย (รูปที่ ๑๑) และใน พ.ศ. ๒๒๓๐ เมื่อวิศวกรชาวฝรั่งเศสได้วางผังเมืองอยุธยาก็ไม่ปรากฏมีวัดในแผนผังเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๑)

อาจเป็นไปได้ว่าวัดดังกล่าวไม่มีความสำคัญในช่วงเวลานั้นจึงไม่ได้ใส่ไว้ในแผนที่และแผนผัง แต่กลับมีตำแหน่งของวัดพลับพลาไชยบนแผนที่และแผนผังของเมืองทั้งสองฉบับที่กล่าวไปแล้ว หากมีการสร้างวัดขนาดใหญ่เช่นวัดราชบุณในลักษณะที่เห็นอยู่ในปัจจุบันขึ้นมาแล้วในขณะนั้น ตำแหน่งที่ตั้งของวัดจะต้องปรากฏในแผนที่ข้างต้นแทนที่จะมีตำแหน่งของวัดขนาดเล็กอย่าง วัดพลับพลาไชย แสดงไว้ และเนื่องจากชาวกรุงเก่าที่มีอายุ ๕ ปีขึ้นไปซึ่งถูกพม่าจับเป็นเชลยมีชีวิตอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ดังนั้น คำ

ให้การของชาวกรุงเก่า ที่ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๖-๒๓๐๑) โปรดฯ ให้สร้างวัดราชบุณจะจึงน่าจะเป็นคำกล่าวที่ตรงกับความจริงที่สุด และอาจจะสรุปได้ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ โปรดฯ ให้สร้างวัดราชบุณในลักษณะที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ขึ้นใหม่บนตำแหน่งของวัดที่สมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถทรงสร้างไว้แต่เดิม และด้วยเหตุนี้เองวัดราชบุณจะไม่ใช่สถาปัตยกรรมอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ อีกเช่นกัน นั่นคือ ไม่ได้สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๙๑) ดังที่ได้กล่าวไว้ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*

๕. **วัดพระราม** โบราณสถานสำคัญแห่งที่ ๕ ในกรุงศรีอยุธยาที่ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ได้จัดไว้ในยุคที่หนึ่ง (พ.ศ. ๑๘๕๓-๒๐๓๑) ได้แก่วัดพระราม การที่ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ระบุว่าวัดนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๕๑-๒๐๓๑) คงจะได้หลักฐานมาจาก *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ* (เจิม) เพราะมีเรื่องราวกล่าวถึง ส่วนใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ได้ระบุว่าวัดนี้สร้างในพุทธศักราช ๑๙๑๒ ซึ่งเป็นปีที่ ๑ แห่งรัชสมัยแรกของสมเด็จพระรามาเมศวร (พ.ศ. ๑๙๑๒-๑๙๑๓)^{๔๖}

หลักฐานเกี่ยวกับวัดพระรามที่กล่าวถึงใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ* (เจิม) มีรายละเอียดคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้พระราชทานที่ดินเพื่อสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ในสถานที่ที่เคยเป็นพระราชวังเดิม ส่วนในบริเวณซึ่งเป็นที่อยู่พระเพลิงพระศพของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดฯ ให้สร้างพระมหาธาตุขึ้น (โดยทั่วไปหมายถึงปราสาท) และเรียกพระมหาธาตุองค์นี้ว่า วัดพระราม^{๔๗}

จากภาพเขียนสีน้ำมันของ Judea ประมาณพุทธศักราช ๒๑๙๓ พบว่ามีเจดีย์องค์ใหญ่องค์หนึ่งขนาดด้วยเจดีย์เล็ก ๆ ๒ องค์ ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ส่วนทางทิศใต้มีวิหารใหญ่หลังหนึ่ง (รูปที่ ๕) นอกจากนี้แผนที่ของนายริงบูน (Vingboons) (พ.ศ. ๒๒๐๔) (รูปที่ ๖) ได้แสดงภาพเจดีย์และวิหารในลักษณะเดียวกัน ส่วนผังเมืองกรุงศรีอยุธยาของวิศวกรชาวฝรั่งเศสในพุทธศักราช ๒๒๓๐ ได้แสดงตำแหน่งของวัดพระรามให้เห็นเป็นจุดเด่นและให้ชื่อว่า “มหาเจดีย์” (Grand pagode) (รูปที่ ๑)

ในพุทธศักราช ๒๒๒๕ ฌาคส์ตาชาร์ด (Tachard) ได้มาเยือนวัดพระรามและได้เขียนรายละเอียดเกี่ยวกับวัดพระรามไว้อย่างยืดเยื้อในเอกสารชื่อ *การเดินทางไปสยาม พุทธศักราช ๒๒๒๕* (*Voyage to Siam, 1685*) ซึ่งระบุสถานที่สร้างวัดพระรามไว้ว่ามีระยะประมาณ “๑๐๐ ก้าว (ย่าง) ไปทางใต้ของพระราชวัง”^{๔๘} ศาสนสถานหุ้มทองแห่งนี้สร้างไว้บนเนินดินรูปปากกาบาท โดยมีปราสาทองค์กลางสูงใหญ่กว่าปราสาทรอบ ๆ อีก ๔ องค์ ที่สร้างอยู่บนปลายสุดของปากกาบาท (ปราสาทท้ายยอด) และมีบันได ๔ ด้านสำหรับขึ้นไปบนปราสาทอีกด้วย (รูปที่ ๑๒) ที่เชิงราบบันไดตกแต่งด้วยรูปประติมากรรมปิดทองขนาดใหญ่กว่าจริง เป็นรูปคนและสัตว์ รวมแล้วมากกว่า ๒๐ รูป

ปรางค์ห้ายอดนี้มีเจดีย์ (Piramides) ที่มีรูปแบบแตกต่างกัน จำนวน ๔๔ องค์ เรียงรายอยู่บนฐานต่างระดับกัน ที่มุมทั้ง ๔ ของฐานชั้นล่างสุดมีเจดีย์หุ้มทอง ตรงยอดเป็นรูปกรวยยาวรองรับหลาวหรือลูกศร ทำด้วยเหล็กใช้เสียบลูกแก้วเจียรนัย ซึ่งมีขนาดต่าง ๆ กัน “ที่เรือนธาตุของเจดีย์เหล่านี้มีลวดลายภาพปูนปั้นมากเกินไป”

“บนฐานชั้นที่สองซึ่งสูงกว่าชั้นแรกเล็กน้อย มีเจดีย์อีก ๓๖ องค์ (ที่ถูกควรจะมีทั้งสิ้น ๓๒ องค์) ขนาดเล็กกว่าที่ฐานชั้นล่างจัดไว้เป็นรูปสี่เหลี่ยมรายรอบบราวค์ประธาน โดยมีด้านละ ๔ องค์” “เจดีย์เหล่านี้มีรูปลักษณะต่างกันเป็น ๒ แบบ บางองค์มีลักษณะเรียวยาวแหลมไปถึงยอด ส่วนที่เหลือมีลักษณะกลมคล้ายรูปประฆังคว่ำ ในลักษณะเดียวกับโดมซึ่งอยู่บนยอดของปรางค์ประธาน เจดีย์ทั้ง ๒ แบบเหล่านี้วางคละกันไปโดยไม่ซ้ำกันเลย”^{๔๙} ลักษณะของเจดีย์ที่สาธุคุณตาซาร์ดกล่าวถึงนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า กลุ่มแรกเป็นสลูปลและกลุ่มหลังเป็นปรางค์ที่สร้างสลับกันไป

สาธุคุณตาซาร์ดยังบรรยายต่อไปอีกว่า “ที่สี่มุมของฐานชั้นที่สาม มีเจดีย์มุม ซึ่งตรงยอดเรียวยาวขึ้นเป็นปลายแหลม เจดีย์บนฐานชั้นที่สามนี้มีขนาดเล็กกว่าเจดีย์บนฐานชั้นแรก แต่ใหญ่กว่าเจดีย์ที่มีอยู่บนฐานชั้นที่สอง”^{๕๐} สิ่งก่อสร้างทั้งหมดนี้มีระเบียบล้อมรอบเปิดออกไปสู่ปรางค์องค์กลาง บริเวณกำแพงด้านนอกของระเบียบคดมีพระพุทธรูปเรียงรายอยู่ประมาณ ๔๐๐ องค์ ในจำนวนนี้มีพระพุทธรูปองค์สูงใหญ่ขนาดเท่ายักษ์ (Gigantick stature) ๑๒ องค์ โดยประดิษฐานไว้กลางระเบียบคดด้านละองค์ และประดิษฐานไว้ตรงมุมระเบียบคดอีกมุมละสององค์ ภายนอกระเบียบคดแต่ละด้านมีปรางค์ก่อตัน ๑๖ องค์ ส่วนยอดมีลักษณะเป็นโดมสูงประมาณ ๔๐ ฟุต กว้างโดยรอบ ๑๒ ฟุต ตั้งเรียงกันเป็นแถวสร้างรายรอบคล้ายกับเสาขนาดใหญ่ตั้งเรียงรายกัน

สาธุคุณตาซาร์ดดูเหมือนจะชื่นชมความตระการตาของวัดพระรามมากถึงกับกล่าวว่า

“เราไม่เคยเห็นสิ่งก่อสร้างที่รักษาความสมมาตรได้ดีกว่าพระอารามแห่งนี้มาก่อน ในประเทศฝรั่งเศส ไม่มีแน่ไม่ว่าจะเป็นรูปทรงของสิ่งก่อสร้าง หรือเครื่องประดับตกแต่ง”^{๕๑}

เนื่องจากลักษณะของวัดพระรามที่เขียนไว้ในภาพจิตรกรรมสีน้ำมันซึ่งเขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๔๓ และแผนที่ของนายวิงบุนในปีพุทธศักราช ๒๒๐๘ แตกต่างจากที่บรรยายข้างต้น จึงสามารถวินิจฉัยได้ว่า มหาเจดีย์ที่สาธุคุณตาซาร์ดบรรยายไว้ (รูปที่ ๑๓) สร้างขึ้นระหว่างพุทธศักราช ๒๒๐๘ ถึง ๒๒๒๘ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ใน พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีรายละเอียดเล่าไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้โปรดฯ ให้บูรณะวัดพระรามในพุทธศักราช ๒๒๘๔ และใช้เวลาบูรณะทั้งสิ้นมากกว่า ๑ ปี^{๕๒} การบูรณะซ่อมแซมวัดพระรามในช่วงนั้นคงจะมีการรื้อปรางค์สูงคล้ายเสาจำนวน ๑๖ องค์ ที่วางรายเรียงเป็นแถวอยู่ภายนอกระเบียบคดแต่ละด้าน และได้ก่อสร้างวิหารใหญ่สองหลังขึ้นแทนที่ในทางทิศตะวันออกและตะวันตกของปรางค์โดยให้มีท้ายจะนำยื่นเข้าไปสู่บริเวณระเบียบคด (รูปที่ ๑๔) นอกจากนี้ได้รื้อเจดีย์ที่มุมทั้งสี่บนฐานชั้นล่างออก และรื้อเจดีย์และปรางค์ที่วางสลับกันด้านละ ๔ องค์บนฐานชั้นที่สองแต่ละด้าน แล้วยกฐานชั้นที่สองนี้ให้สูงขึ้น ส่วนบันไดทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ถูกรื้อออก ปรางค์ที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ของแผนผังรูปกากบาทได้เปลี่ยนเป็นปรางค์ ๒ องค์แทน โดยมีซุ้มทางเข้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก (รูปที่ ๑๕) ฐานชั้นที่สองที่ยกสูงขึ้นกว่าเดิมได้ประดับด้วยเจดีย์

จำลองจำนวน ๑๐ องค์บนฐานด้านทิศเหนือและทิศใต้ ส่วนด้านทิศตะวันออกและตะวันตกนั้นมีเจดีย์จำลองประดับไว้ ๑๒ องค์ จากการเปรียบเทียบรูปแบบของวัดพระรามที่กล่าวถึงโดยสาธุคุณตาซาร์ดและที่เห็นอยู่ในปัจจุบันน่าจะกล่าวได้ว่า ส่วนเดียวที่ยังคงสภาพเดิมเหมือนสมัยที่สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็คือ เจดีย์มุมทั้งสี่องค์ของฐานชั้นที่สาม ดังนั้นวัดพระรามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นผลมาจากการบูรณะครั้งใหญ่ในพุทธศักราช ๒๒๘๔-๒๒๘๕

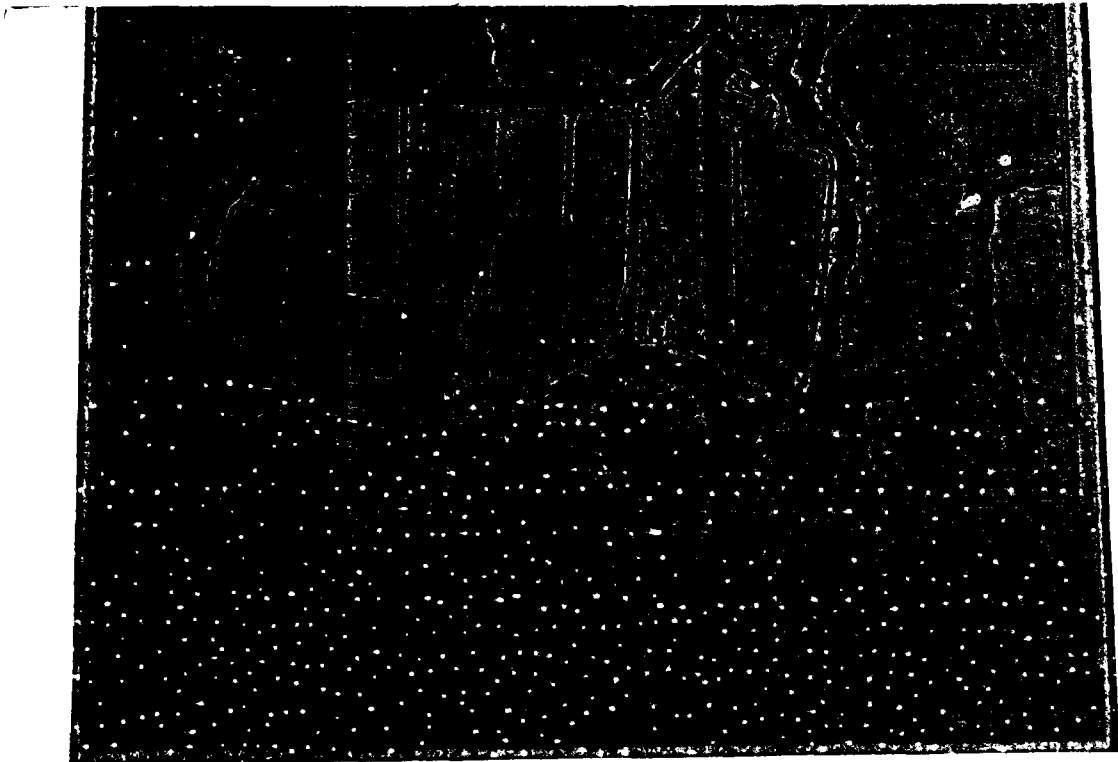
สรุป

จากหลักฐานที่นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบข้างต้น ผู้เขียนใคร่ยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า โบราณสถานที่มีตำนานพุทธเจดีย์สยาม จำแนกไว้ว่าอยู่ในยุคที่หนึ่ง (พ.ศ. ๑๘๔๓-๒๐๓๑) ซึ่งได้แก่วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระราม มีการกำหนดอายุเวลาที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง และไม่สามารถจะจัดให้เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรมในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ได้เลย

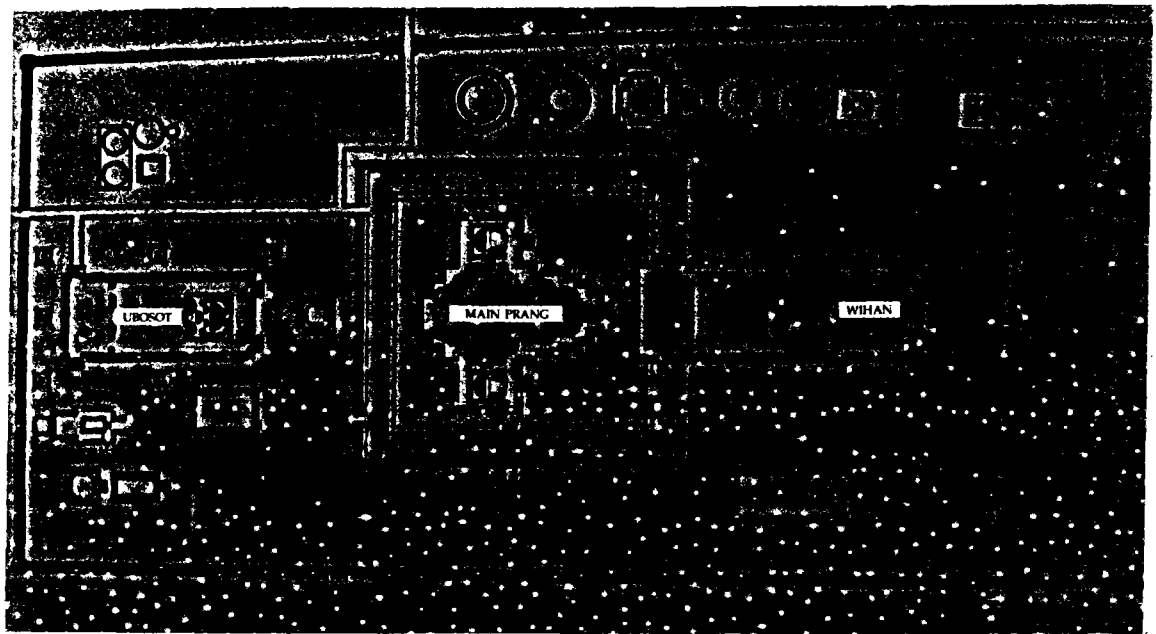
ส่วนการวิเคราะห์โบราณสถานที่มีตำนานพุทธเจดีย์สยาม จำแนกไว้ว่าอยู่ในยุคที่สอง สามและสี่นั้น ผู้เขียนจะได้นำเสนอในโอกาสต่อไป.

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบายเหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา, “พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๓๔.
๒. Prince Damrong Rajanubhab, *Monuments of the Buddha in Siam*. Trans. Sulak Sivaraksa and A. B. Griswold (Bangkok : The Siam Society, 1973), หน้า VIII-IX.
๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙; พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาชุ่มรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๖๙) พระองค์ได้ทรงตรวจแก้ไขใหม่ และต่อมาฉบับแก้ไขใหม่นี้ได้ตีพิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายมังกร สามเสน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นอีกเพื่อพระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งใช้ชื่อว่า *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์* โดยหม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ได้ประทานเชิงอรรถเพิ่มเติม ในการอ้างอิงในบทความนี้ใช้ฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. ๒๕๐๓.
๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙-๑๒๓.
๕. “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ,” *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑* (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๒๔-๑๔๔.
๖. *พระราชพงศาวดารกรุงสยาม*, (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๗) และ ขจร สุขพานิช, “ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา,” ใน *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา* (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนักประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๐-๒๒๔. ศ. ขจร สุขพานิช วินิจฉัยว่า *พระราชพงศาวดารกรุงสยาม* หรือ *ฉบับบริติชมิวเซียม* นั้น แต่งโดยพระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) และแต่งต่อโดยผู้ช่วยของท่านคือพระยาพจนานิมล (ทองอยู่) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในศานนามว่า สมเด็จพระวันรัต วัดบางหว้าใหญ่ ส่วนฉบับที่หลุดลอดถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในปี พ.ศ. ๒๓๓๔ นั้นเป็นที่รู้จักกันในชื่อ *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ* (เจิม) อย่างไรก็ตามฉบับสมบูรณ์ที่เรียกว่า *พระราชพงศาวดารกรุงสยาม* ได้ถูกทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในปี พ.ศ. ๒๓๕๐
๗. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ และ เล่ม ๓๕* (*ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔*) (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๒).
๘. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕; คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิบดี (สง่า ปภสสรมหาเถร ป.ธ.๔ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๕); หน้า ๑-๓๐๒ และดูเพิ่มเติมที่ O.Frankfurter, “Introduction” to “Events in Ayuddhya from Chulasakraj 686-966 : A Translation from the พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ” *Selected Articles from the Siam Society Journal Vol. 1 1904-29*, (Bangkok : the Siam Society, 1954), p. 39.
๙. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์*, หน้า ๓๐๓-๓๐๖.
๑๐. สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพน, *สังคศิยวงศ์, พระยาปริยัติธรรมดาดา* (แพ ตาลลักขมณ) แปล. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุฒาจารย์ (วน วิจิตญาณมหาเถร) พ.ศ. ๒๕๒๕
๑๑. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา* (ฉบับหลวงสารประเสริฐและฉบับกรมพระปรมาธิบดีชินโรส) และ *พงศาวดารเหนือ เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔).
๑๒. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๑ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์* (จาด), (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๖)
๑๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ และเล่ม ๒* (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖).
๑๔. Jeremias van Vliet, *The Short Story of the Kings of Siam*, translated by Leonard Andaya, (Bangkok : The Siam Society, 1975).
๑๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.
๑๖. Jeremias van Vliet, “Description of the Kingdom of Siam,” translated by L.F. van Ravenswaay, *The Journal of Siam Society*, vol. VII, pt. I (1910), p. 99.
๑๗. *คำให้การชาวกรุงเก่า*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๕๗; พระยาเจริญราชชน (มีน เลหาเสเรษฐี พิมพ์แจกในงานศพ อิม จ.จ. ผู้มารดา พ.ศ. ๒๔๕๗) หน้า ๖๔.)
๑๘. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔...*, หน้า ๓.
๑๙. Jeremias van Vliet, *The Short History...*, p. 18 and pp. 58-59. ศ. David K. Wyatt บรรณาธิการของหนังสือ *ประวัติโดยย่อ... ของ วันวลิต สันนิษฐานว่า วัดราชบุณ*

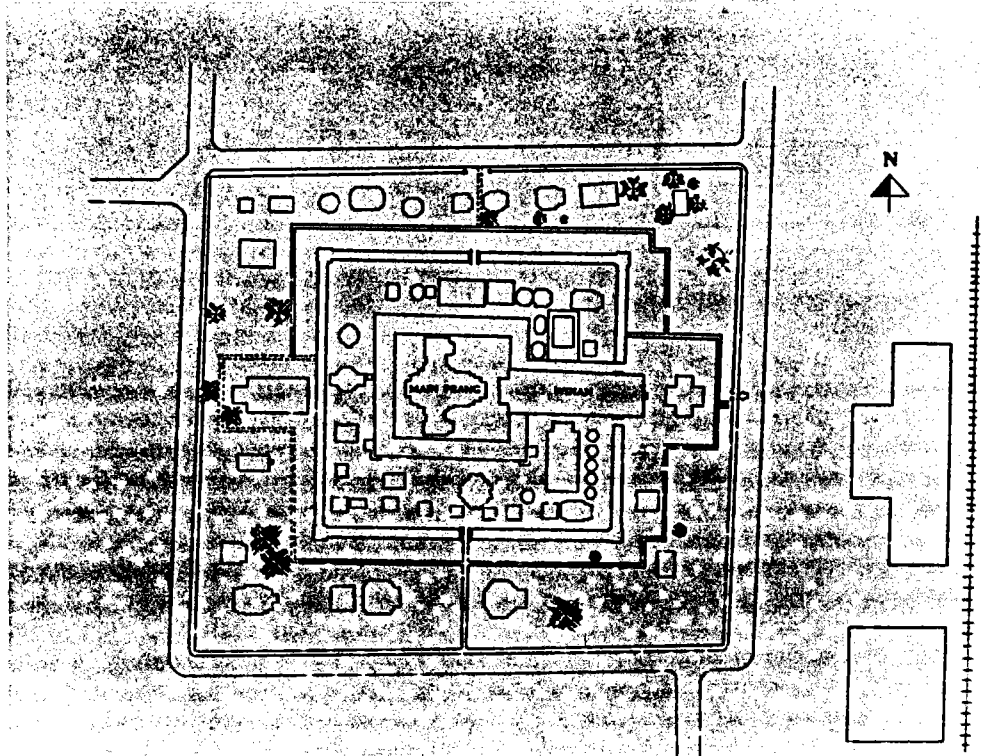
- (Raeyjae Boenna) คือวัดราชบูรณะและวัดเดือน (Wat Deun) ได้แก่วัดเดิม (Wat Doem) หรือวัดอโยธยา (หน้า ๕๕ เฆงอรตที่ ๒๖) แต่ข้อสันนิษฐานนี้ขัดกับข้อมูลของ วันวลิต ที่กล่าวไว้ในเรื่อง รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม ว่าวัดเดือน “อุทิศให้กับดวงจันทร์” (JSS, Vol.VII, pt.1, p. 73). ดังนั้น วัดเดือนซึ่งหมายถึง ดวงจันทร์ จึงไม่ใช่วัดเดิม หรือวัดอโยธยา
๒๐. Nicolas Gervaise, *The Natural and Political History of the Kingdom of Siam*, translated by John Villiers, (Bangkok : White Lotus, 1989), p. 166.
๒๑. คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๕๔; นายพลตรี พระยาเทพาธิบดี พิมพ์แจกในงานปลงศพนายพันตรี หลวงพิทักษ์นฤเบศร์ (จร บุนนาค) ปีมะโรง พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๒๘.
๒๒. P.E. Pieris, “An Account of King Kirti Sri’s Embassy to Siam in 1672 Saka (1750 A.D.),” *Journal of the Royal Asiatic Society, Ceylon Branch*, Vol. XVIII, No. 54 (1903), pp. 25-26. ข้อความเกี่ยวกับวัดพุทธโฆสวรยนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมิได้ทรงแปลเป็นภาษาไทยในพระนิพนธ์เรื่อง *ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป* (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๓; คณะสงฆ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พ.ศ. ๒๕๐๓), หน้า ๑๒๕.
๒๓. กรมศิลปากร, *พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งรูปถ่ายและแผนผัง*, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), หน้า ๕๑.
๒๔. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๓.
๒๕. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์*..., หน้า ๓๒๐.
๒๖. *สังคีตยวงศ์*, หน้า ๓๘๖.
๒๗. คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๖.
๒๘. Jeremias van Vliet, “Description of the Kingdom of Siam,” p. 73.
๒๙. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.
๓๐. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.
๓๑. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๕.
๓๒. “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑* (ประชุมพงศาวดารภาค ๑ ตอนต้น), (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๑.
๓๓. Jacques de Coutre, Vida; Johan Verberckmoes and Eddy Stols (ed.), *Aziatische Omzwervingen, Het Leven van Jacques de Coutre, en Brugs diamanthandelaar, 1591-1627* (Berchem-Anvers, EPO, 1988) แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Dr. Philippe Annez ยังไม่เคยตีพิมพ์.
๓๔. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘* (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ (ต่อ)) (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๑๐๑.
๓๕. Jeremias van Vliet, *The Short History*..., p. 95.
๓๖. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๑๑๕-๑๑๖.
๓๗. Jeremias van Vliet, “Description of the Kingdom of Siam,” p. 75.
๓๘. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๑๒๔-๑๒๕.
๓๙. P.E. Pieris, “An Account of King Kirti Sri’s Embassy to Siam...,” pp. 26-27. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงแปลเป็นภาษาไทยโดยละเอียดใน *เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป*, หน้า ๑๒๕-๑๒๘ แต่ผู้เขียนได้แก้ไขในบางส่วนให้ตรงต่อข้อความภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น
๔๐. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๑๓.
๔๑. “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ,” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑*..., หน้า ๑๓๔.
๔๒. คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง..., หน้า ๑๘.
๔๓. คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๑๔๐.
๔๔. Jeremias van Vliet, *The Short History*..., p. 58.
๔๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.
๔๖. “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ,” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑*..., หน้า ๑๓๑.
๔๗. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๑๕-๑๖.
๔๘. Guy Tachard, *A Relation of the Voyage to Siam : Performed by Six Jesuits sent by the French King, to the Indies and China in the year 1685*, (Bangkok : White Orchid Press, 1981), pp. 181-183.
๔๙. เรื่องเดียวกัน.
๕๐. เรื่องเดียวกัน.
๕๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓-๑๘๔.
๕๒. “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘*..., หน้า ๒๖๐.

รูปที่ 1 “แผนผังของกรุงสยามราชธานีของอาณาจักรชื่อเดียวกัน จัดทำโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส
ในปีพุทธศักราช 2230” สมบัติของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

รูปที่ 2 แผนผังของวัดพุทธไสสวรรค อยุธยา จัดทำโดยกรมศิลปากร

รูปที่ 3 แผนผังของวัดมหาธาตุ ลพบุรี จัดทำโดยกรมศิลปากร

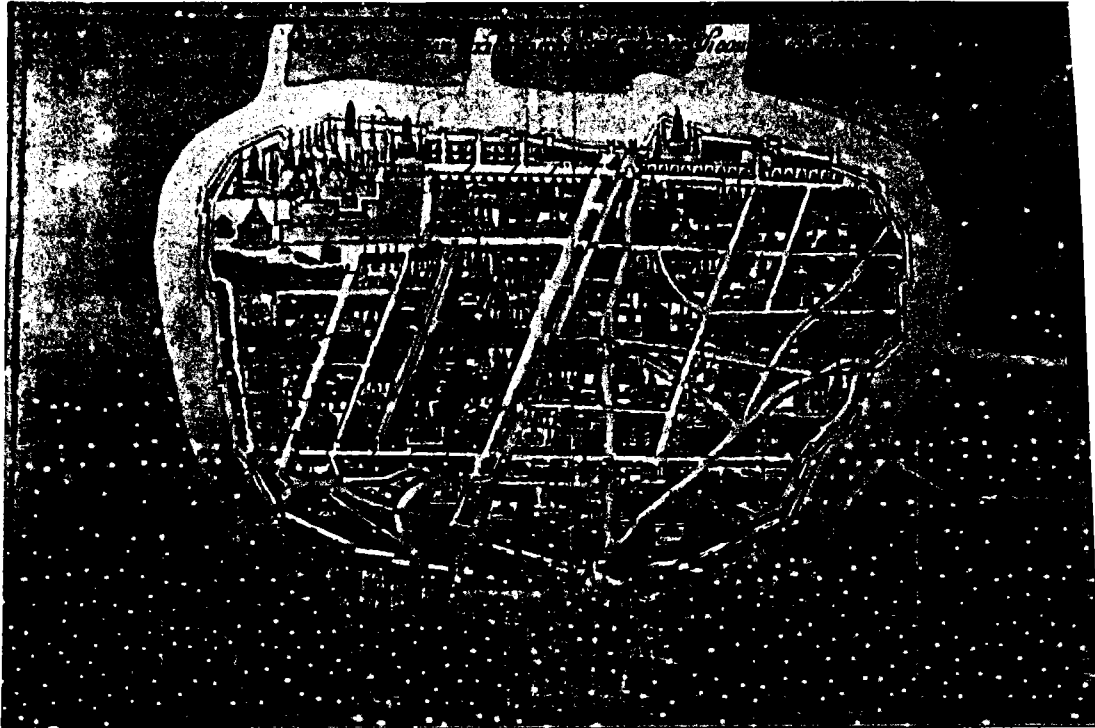

รูปที่ 4 วัดพระโสรวรรค์ ถ่ายทางอากาศ ด้วยความเอื้อเฟื้อของนายLuca Invernizzi Tettoni

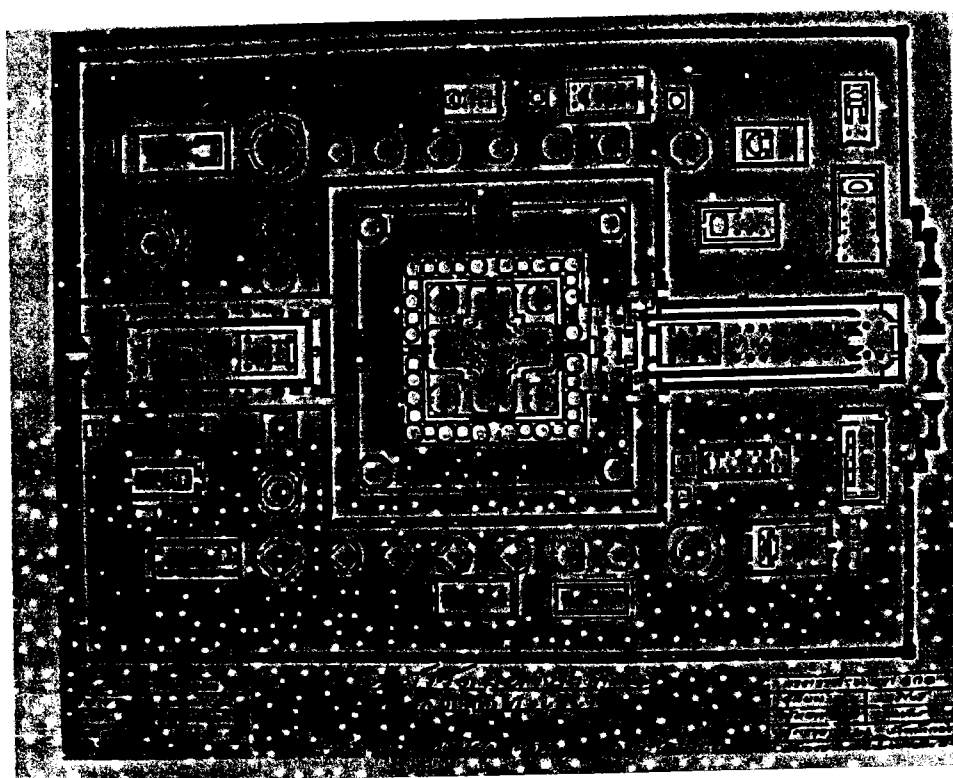
I U D E A

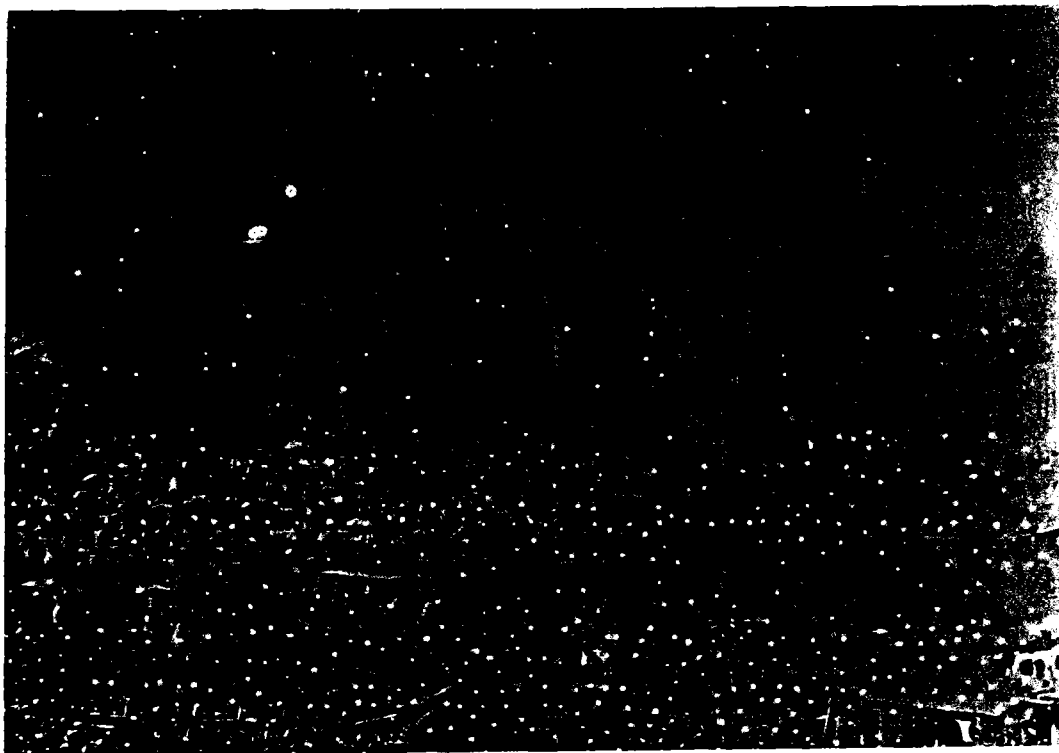
รูปที่ 5 ภาพกรุงศรีอยุธยา (Iudea) จิตรกรรมสีน้ำมันโดยจิตรกรดัชท์นิรนาม ประมาณ
ปีพุทธศักราช 2193 พิพิธภัณฑ์สถาน Rijksmuseum Amsterdam

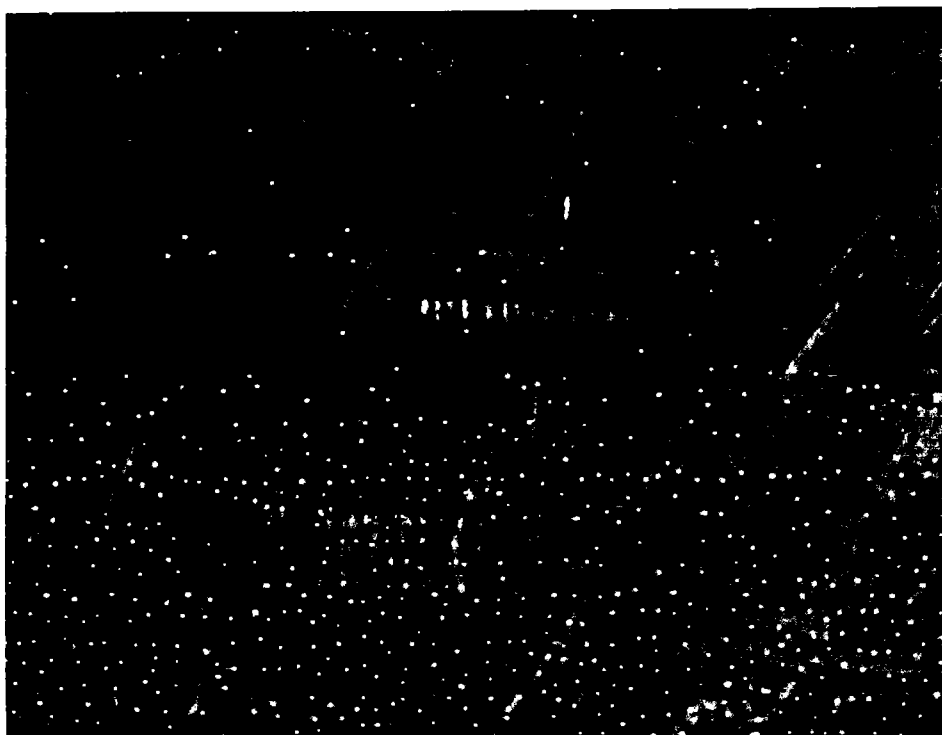
รูปที่ 6 ภาพกรุงศรีอยุธยาจำลองจากจิตกรกรรมสีน้ำจากแผนที่ จัดทำโดย โยฮัน บิงบูน
(Johannes Bingboons) พุทธศักราช 2208 สมบัติของสยามสมาคมในพระบรม-
ราชูปถัมภ์

รูปที่ 7 แผ่นผ้าของวัดมหาธาตุ อโยธยา จัดทำโดยกรมศิลปากร

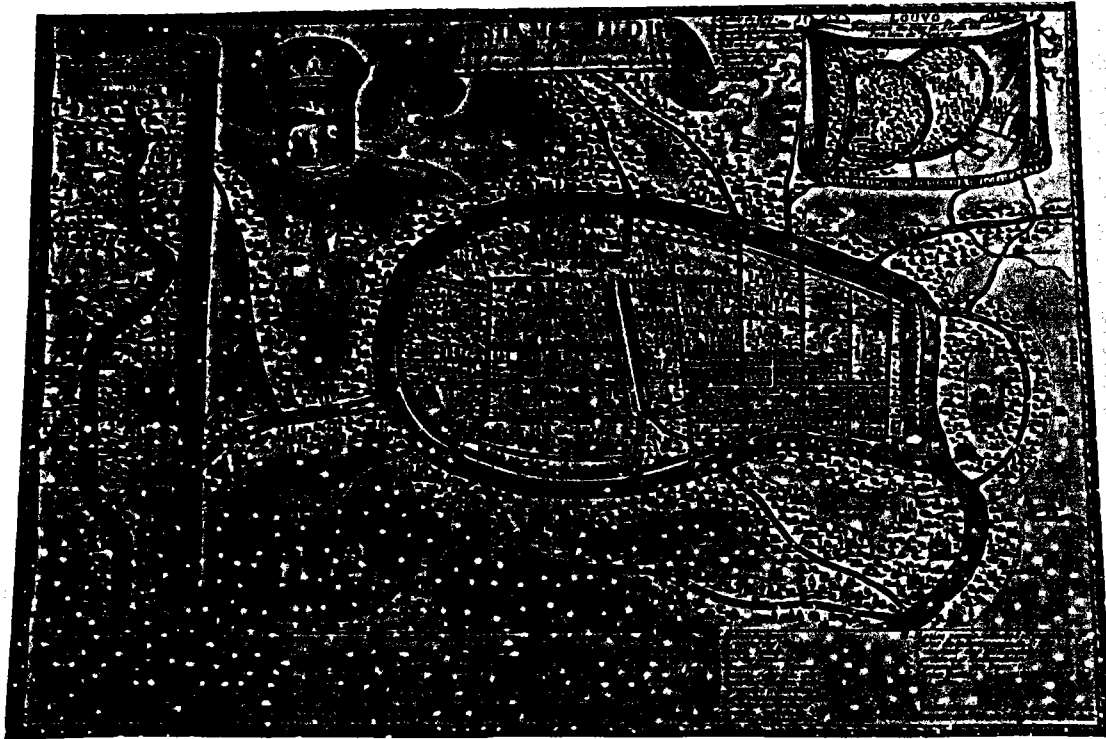
รูปที่ 8 วัดมหาธาตุ ถ่ายในปีพุทธศักราช 2450

รูปที่ 9 รายละเอียดของวัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะจากจิตรกรรมสีน้ำมันภาพกรุงศรีอยุธยา
ประมาณปีพุทธศักราช 2193

รูปที่ 10 วัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะ ถ่ายทางอากาศ ด้วยความเอื้อเฟื้อของ
นายLuca Invernizzi Tettoni

รูปที่ 11 “สยามหรืออยุธยาธานี ของราชอาณาจักรสยามเขียนขึ้น ณ ที่นั้น โดยบาทหลวงครุ
ตอลแลง ผู้แทนสำนักวาติกันที่ประเทศจีน พุทธศักราช 2229”

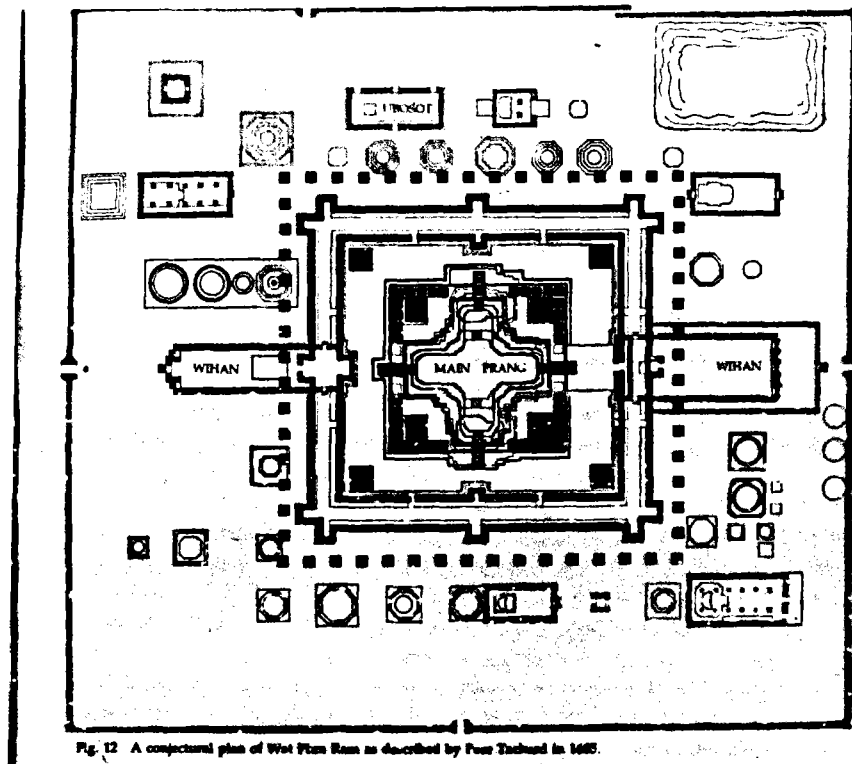

Fig. 12 A conjectural plan of Wat Phra Ram as described by Puer Tachard in 1685.

รูปที่ 12 แผนผังของวัดพระราม เขียนตามคำบรรยายของบาทหลวงตาชาร์ด พุทธศักราช 2228
ด้วยความเชื่อฟังของอาจารย์มาณพ อิศรเดช

Fig. 13 A conjectural elevation of Wat Phra Ram as described by Père Tachard in 1685.

รูปที่ 13 ภาพวัดพระรามตามคำบรรยายของบาทหลวงตาทาร์ด พุทธศักราช 2228
ด้วยความเชื่อเฟื่องของอาจารย์มานพ อิศรเดช

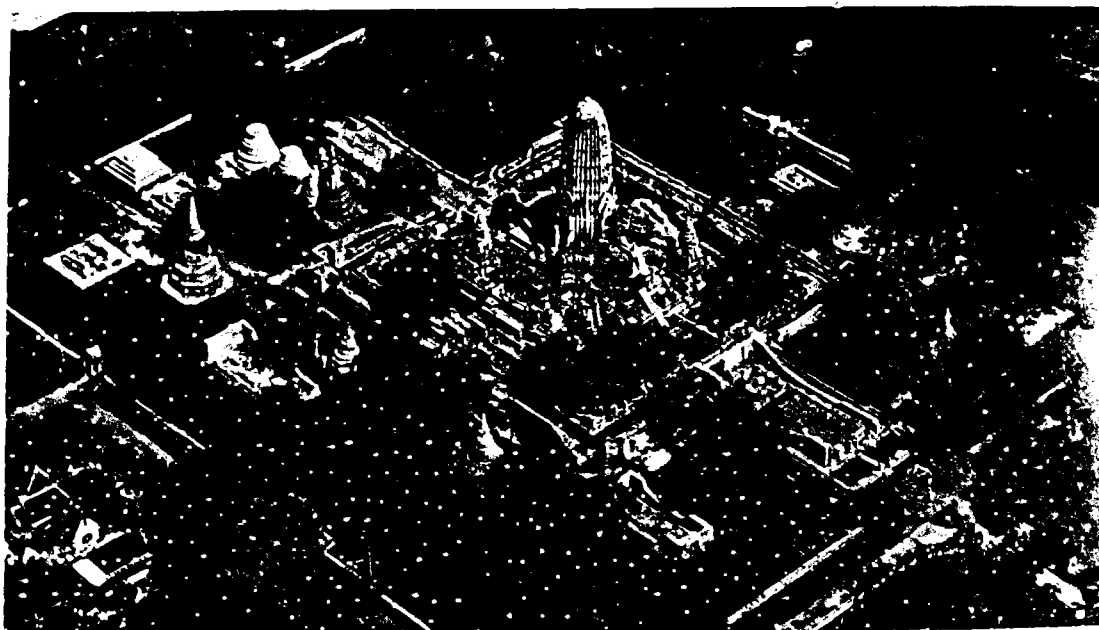
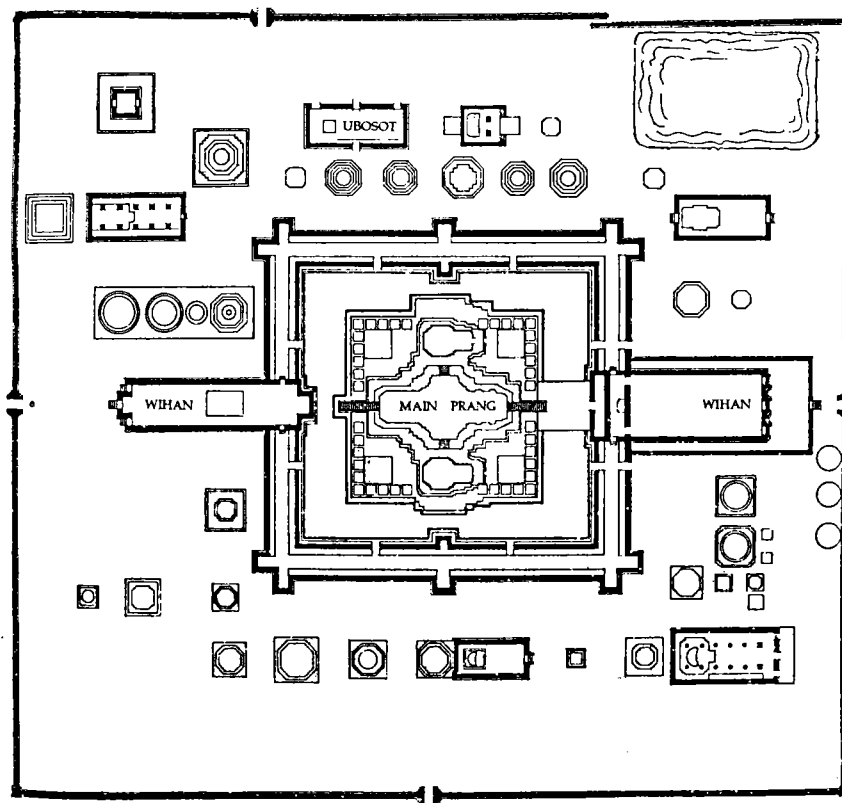

Fig. 14 Wat Phra Ram from the air. Photograph by Luca Invernizzi Tettoni.

รูปที่ 14 วัดพระราม ถ่ายทางอากาศ ด้วยความเอื้อเฟื้อของนายLuca Invernizzi Tettoni

รูปที่ 15 แผนผังของวัดพระราม จัดทำโดยกรมศิลปากร

ภาคผนวก ง
บทความย้อนเวลา ผ่านอดีต การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของ
สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ย้อนเวลา ผ่าอดีต

การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของ

สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

(ภาคสอง)

รศ.ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์

นวารสาร *สยามอารยะ* ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มิถุนายน, ๒๕๓๖) หน้า ๒๙-๔๕ ผู้เขียนได้เสนอบทความเรื่อง “การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมอยุธยา” โดยเสนอแนะว่าการกำหนดอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน เรื่อง *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๙ (ค.ศ.๑๙๒๖) นั้นน่าจะมีการพิจารณาแก้ไขใหม่ อันเนื่องมาจากความบกพร่องของระเบียบวิธีศึกษาในชั้นต้น ทั้งนี้เพราะการศึกษาในยุคนั้นอาศัยการเปรียบเทียบโบราณคดีที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันกับพุทธสถานที่มีการกล่าวถึงในหนังสือ *พระราชพงศาวดาร* ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยที่มิได้ทำการวิเคราะห์เสียก่อนว่า โบราณสถานที่อยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นของดั้งเดิมหรือสร้างขึ้นใหม่ในสมัยหลัง นอกจากนี้แล้วยังมิได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงของ *พระราชพงศาวดาร* โดยเปรียบเทียบกับข้อมูลขอมชาวต่างประเทศ ดังนั้นเมื่อผู้เขียนได้ทำการเปรียบเทียบโบราณสถานที่ยุทธากับรูปภาพ แผ่นผัง และแผนที่ ซึ่งชาวต่างประเทศได้จัดทำไว้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) และทดสอบกับคำให้การของชาวต่างประเทศที่ได้บันทึกไว้ จึงสรุปได้ว่า โบราณสถานในหนังสือเรื่อง *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ได้จำแนกไว้ในยุคที่หนึ่งคือเมื่อสมเด็จพระเจ้าอู่ทองโปรดฯ ให้สร้างกรุงศรีอยุธยาในปีพุทธศักราช ๑๘๙๓ (ค.ศ.๑๓๕๐) ถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในปีพุทธศักราช ๒๐๓๑ (ค.ศ.๑๔๘๘) อันได้แก่พระปรางค์วัดพุทธไสวรรค์ พระปรางค์วัดมหาธาตุ พระปรางค์วัดราชบูรณะ และ

พระปรางค์วัดพระราม รูปแบบของพระปรางค์ทุกองค์ที่กล่าวถึงนี้เกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) ดังนั้นความเชื่อที่ว่าสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในสมัยอยุธยายุคแรกนิยมสร้างปรางค์อย่างแบบสมัยลพบุรี จึงไม่อาจที่จะยอมรับได้ เพราะตัวอย่างที่ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* จำแนกไว้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔) ถึง กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕) กลับเป็นว่าสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) จึงจำต้องทำความเข้าใจกันเสียใหม่ว่าปรางค์ดังกล่าวเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาในยุคที่สามและยุคที่สี่

ดังนั้นผู้เขียนจะขอกล่าวต่อไปถึง การจำแนกสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในยุคที่สองตามที่ได้จำแนกไว้ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*

โบราณสถานในยุคที่สอง (พ.ศ. ๒๐๐๖-๒๑๓๑ ; ค.ศ. ๑๔๖๓-๑๖๒๘) ที่จำแนกไว้ใน *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*

ยุคที่สอง เริ่มจากเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปเสวยราชย์อยู่ที่เมืองพิษณุโลกในปีพุทธศักราช ๒๐๐๖ (ค.ศ.

๑๔๖๓) จนถึงพุทธศักราช ๒๑๗๑ (ค.ศ. ๑๖๒๘) อันเป็นปีที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต^๑

สถาปัตยกรรมในยุคที่สองนี้ แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะแบบสุโขทัย เช่น พระเจดีย์ทรงลังกา อันมีตัวอย่างคือ พระมหาสถูปซึ่งบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ.๒๐๓๔-๒๐๗๒ ; ค.ศ.๑๔๙๑-๑๔๒๙) อีกทั้งพระพุทธรูปทององค์ใหญ่ คือ พระศรีสรรเพชญ์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดฯ ให้หล่อขึ้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นว่า พระมหาสถูปองค์ที่สามในวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้นสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จึงมีพระมหาสถูปทั้งหมดสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์^๒

นอกจากนี้แล้วยังมีพระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่ได้สร้างขึ้น ณ สถานที่ที่ทรงทำยุทธหัตถี กับพระมหาอุปราชแห่งหงสาวดี พระเจดีย์องค์นี้ทำตามแบบอย่างพระเจ้าพุทธคามินีชนช้างชนะพระยาเอฬารทมิฬที่ลังกาก็ด้วย

ในยุคที่สองนี้ พระเจดีย์ที่เป็นหลักของวัดนิคมสร้างเป็นสถูปทรงลังกา แทนที่จะเป็นปราสาท

๑. พระมหาสถูปสามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์

หลักฐานจาก *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* กล่าวไว้ว่า

“ศักราช ๘๓๖ ปีมะเมียฉลอก (พ.ศ.๒๐๑๗ ; ค.ศ. ๑๔๗๔) ประดิษฐานพระอัฐิธาตุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าไว้ในพระสถูป”^๓

แต่ไม่ได้กล่าวถึงการบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ ข้อความที่กล่าวถึงการบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ ปรากฏอยู่ใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ว่า

“ศักราช ๘๕๔ ชวดศก (พ.ศ.๒๐๓๕ ; ค.ศ.๑๔๙๒) ประดิษฐานมหาสถูป พระบรมธาตุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า”^๔

ในหลักฐานจาก *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* มิได้ระบุไว้ว่า พระอัฐิของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์บรรจุอยู่ในพระสถูปเดียวกันหรือต่างพระสถูปกัน แต่ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* สันนิษฐานเองว่ามีการสร้างพระสถูปสององค์ เพื่อบรรจุอัฐิของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ นอกจากนั้น *พระราชพงศาวดาร* ทั้งสองฉบับดังกล่าวไม่ได้ระบุว่ามีการสร้างพระสถูปไว้ในพระอารามใดและในเมืองใด แต่ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* สรุปรวบยอดว่า

“สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างพระมหาสถูปขึ้นบรรจุพระอัฐิธาตุของพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ พระองค์นั้น มหาสถูปนี้คือพระเจดีย์ใหญ่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นแนวมิใช่ที่อื่น สร้างครั้งนั้น ๒ องค์ ในรัชกาลหลังสร้างขึ้นบรรจุพระอัฐิธาตุสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เองอีกองค์หนึ่ง พระมหาสถูปจึงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ๓ องค์”^๕ (รูปที่ ๑)

จากหลักฐานในภาพจิตรกรรมสีน้ำมันภาพกรุงศรีอยุธยา (idea) โดยจิตรกรดัตช์ที่รนาม เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๑๙๓ (ค.ศ. ๑๖๕๐) ในพิพิธภัณฑ์สถาน Rijksmuseum ที่กรุง Amsterdam (รูปที่ ๒) และจากจิตรกรรมสีน้ำมันแผนที่ของ นายโยฮัน วิงบูน (Johannes Vingboons) เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๒๐๘ (ค.ศ. ๑๖๖๕) (รูปที่ ๓) ต่างก็มิได้แสดงให้เห็นว่ามีพระมหาสถูปสามองค์ทางด้านหลัง (ทิศตะวันตก) ของพระวิหารซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ ข้อสันนิษฐานของผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ซึ่งกล่าวว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดฯ ให้สร้างพระมหาสถูปขึ้นสององค์ ในปีพุทธศักราช ๒๐๓๕ (ค.ศ. ๑๔๙๒) ส่วนองค์ที่สามนั้นสร้างขึ้นหลังจากที่พระองค์เสด็จสวรรคตในปีพุทธศักราช ๒๐๗๒ (ค.ศ. ๑๕๒๙) จึงไม่ตรงต่อความเป็นจริง

อย่างไรก็ตามหลักฐานที่เก่าที่สุดของพระมหาสถูปทางด้านหลังของพระวิหารพระศรีสรรเพชญ์ ได้แก่ *แผนผังของพระบรมมหาราชวังของสยาม* ซึ่งเขียนขึ้นโดยนายแพทย์ แกมปีเฟอร์ (Kaempfer) ชาวเยอรมัน ผู้เป็นนายแพทย์ประจำคณะพ่อค้าของบริษัท อินเดียตะวันออกของดัตช์ ได้มาเยือนกรุงศรีอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๒๓๓ (ค.ศ.๑๖๙๐) (รูปที่ ๔) จากแผนผังของนายแพทย์แกมปีเฟอร์ เห็นได้ว่าทางด้านหน้า (ด้านทิศตะวันออก) ของพระวิหารพระศรีสรรเพชญ์ มีอาคารเล็กหลังหนึ่ง และมีเจดีย์องค์หนึ่ง ส่วนทางด้านหลัง (ทิศตะวันตก) ของพระวิหารมีอาคารใหญ่สามหลังสลัด้วยพระเจดีย์ทรงปราสาทมิใช่เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา ดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้และปราสาทอีกหนึ่งองค์ เมื่ออาคารที่เพิ่มดังที่เขียนไว้ในแผนผังของนายแพทย์ แกมปีเฟอร์ นี้มิได้ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมสีน้ำซึ่งจัดทำโดย นายโยฮัน วิงบูนในช่วงประมาณปีพุทธศักราช ๒๒๐๘ (ค.ศ.๑๖๖๕) สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จึงน่าจะสร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.๒๑๔๙-๒๒๓๑ ; ค.ศ. ๑๖๕๖-๑๖๘๘)

ในส่วนที่เกี่ยวกับการบูรณะวัดพระศรีสรรเพชญ์นี้ *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ได้กล่าวไว้ว่า ในพุทธศักราช ๒๒๘๔ (ค.ศ.๑๗๔๑) สมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ ซึ่งดำรงพระอิสริยยศกรมพระราชวังบวรฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่^๖ อย่างไรก็ตาม *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* กล่าวว่า การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์นั้นกระทำขึ้นระหว่างพุทธศักราช ๒๒๘๕-๒๒๘๗ (ค.ศ.๑๗๔๒-๑๗๔๔)^๗

เมื่อได้พิจารณาแผนผังทางสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันในวัดพระศรีสรรเพชญ์ (รูปที่ ๕) ซึ่งจัดทำโดยกรมศิลปากรแล้วเห็นได้ว่าได้มี การรื้อสิ่งก่อสร้างที่กล่าวถึงทั้งหมด และสร้างเป็นพระมหาสถูปสามองค์ คั่นด้วยมณฑปพระพุทธรูปสามองค์ และการจัดวางแผนผัง สิ่งก่อสร้างทั้งหมดอย่างสมมาตร นอกจากนั้นแล้วรูปลักษณะของพระมณฑป พระมหาสถูป สามองค์ พระวิหารและเจดีย์ราย ล้วนมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนสามารถที่จะกล่าวได้ว่าสิ่งก่อสร้างที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามผังแม่บท ซึ่งอาจจะเป็นในช่วงที่สมเด็จพระราชวังบวร ได้ทรงทำการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ นั้น พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวไว้ว่า

“ศักราช ๘๔๑ ปีกุนเอกศก (พ.ศ.๒๐๒๒ ; ค.ศ.๑๔๗๙)

แรกสร้างพระวิหารวัดศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระรามาธิบดีแรกหล่อพระศรีสรรเพชญ์ในวันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ

ครั้นถึงศักราช ๘๔๕ ปีเถาะเบญจศก (พ.ศ.๒๐๒๖ ; ค.ศ.๑๔๘๓) วันศุกร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ฉลองพระพุทธรูปเจ้าพระศรีสรรเพชญ์คณาพระพุทธรูปเจ้านั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีสูงได้ ๘ วา พระพักตร์นั้นยาวได้ ๔ ศอก โดยกว้างได้ ๓ ศอก พระอุระกว้างได้ ๑๑ ศอก และ ทองหล่อพระพุทธรูปเจ้าหน้า ๕๓๐๐๐ ชั่ง ทองคำหุ้มนั้นหน้า ๒๘๖ ชั่ง ช้างหน้านั้นทองเนื้อ ๗ ชัน ๒ ขา ช้างหลังนั้นทองเนื้อ ๖ หน้า ๒ ขา”^๘

ขนาดและรายละเอียดของพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ ที่ผู้ชำระ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้ให้ไว้ข้างต้นนี้จะตรงต่อความเป็นจริง เพราะว่าพระพุทธรูปองค์นี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดฯ ให้เชิญมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์ และทรงบรรจุไว้ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ตามฐานในวัดพระเชตุพนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ (ค.ศ.๑๗๘๙)^๙ ดังนั้นผู้ที่ชำระพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ในปีพุทธศักราช ๒๓๓๘ (ค.ศ.๑๗๙๕) จึงน่าจะจะได้มีโอกาสวัดรายละเอียดของพระพุทธรูปปฏิมากรพระองค์นี้

อย่างไรก็ตาม พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจาก พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) โดยกล่าวว่า พระวิหารและพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์มิได้สร้างขึ้นในปีเดียวกัน แต่พระพุทธรูปปฏิมากรนั้นหล่อขึ้นหลังจากสร้างพระวิหารสำเร็จแล้วหนึ่งปี นอกจากนั้นแล้วปีที่สร้างพระวิหารที่ให้ไว้ใน พระราชพงศาวดาร ทั้งสองฉบับนี้ยังห่างกันถึง ๒๐ ปี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าวันและเดือนที่หล่อพระพุทธรูปปฏิมากรนั้นตรงกัน ขนาดและรายละเอียดของพระพุทธรูปปฏิมากร พระองค์นี้

ยังตรงกันกับข้อมูลใน พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) อีกด้วย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

“ศักราช ๘๖๑ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๔๒ ; ค.ศ. ๑๔๙๙)

แรกสร้างพระวิหารวัดศรีสรรเพชญ์ ศักราช ๘๖๒ วอกศก (พ.ศ.๒๐๔๓ ; ค.ศ.๑๕๐๐) สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าแรกให้หล่อพระพุทธรูปเจ้าพระศรีสรรเพชญ์ และแรกหล่อในวัน ๑๖ ค่ำ ครั้นถึงศักราช ๘๖๕ กุนศก (พ.ศ.๒๐๔๖ ; ค.ศ.๑๕๐๓) วัน ๖ ค่ำ ฉลองพระพุทธรูปเจ้าพระศรีสรรเพชญ์ คณาพระพุทธรูปเจ้านั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีนั้นสูงได้ ๘ วา พระพักตร์นั้นยาวได้ ๔ ศอก กว้างพระพักตร์นั้น ๓ ศอก และพระอุระนั้นกว้าง ๑๑ ศอก และทองหล่อพระพุทธรูปเจ้านั้นหน้า ๕ หมื่น ๓ พันชั่ง ทองคำหุ้มนั้นหน้าทองร้อยแปดสิบหกชั่ง ช้างหน้านั้นทองเนื้อ ๗ น้ำสองขา ช้างหลังนั้นทองเนื้อ ๖ น้ำ สองขา”^{๑๐}

ที่น่าสงสัยต่อไปก็คือจากหลักฐานสองแหล่งของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในเวลาใกล้เคียงกันกับเวลาที่ระบุไว้ในบานแพนทงของ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้รวบรวมขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๒๒๓ (ค.ศ.๑๖๘๐) กลับบรรยายเหตุการณ์ตรงกันข้ามกับที่ได้กล่าวไว้ใน ฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวคือ

นายนิโคลาส เจอเวส์ (Nicolas Gervaise) ซึ่งเดินทางมากรุงศรีอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๒๒๖ (ค.ศ.๑๖๘๓) และได้พำนักต่อมาอีกสี่ปีได้เขียนบรรยายไว้ว่า

“พระพุทธรูปพระองค์นี้ได้หล่อขึ้น ณ ตำแหน่งที่พระองค์ประดิษฐานอยู่ และพระวิหาร (Pagoda) ซึ่งเป็นที่ผู้คนไปสักการบูชาพระพุทธรูปในเวลานี้ยังไม่ได้มีการสร้างขึ้น จวบจนกระทั่งการสร้างพระพุทธรูปสำเร็จลง”^{๑๑}

ชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งคือสาธุคุณดาซาร์ด (Tachard) ได้รายงานไว้ในพุทธศักราช ๒๒๒๘ (ค.ศ.๑๖๘๕) ว่า

“มีคนเล่าว่าได้มีการหล่อรูปประติมากรรมหิมามาขึ้นนี้ (พระศรีสรรเพชญ์) ตรงจุดที่พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ หลังจากนั้นจึงสร้างพระวิหาร (Temple) ครอบพระพุทธรูปนั้น”^{๑๒}

คำอธิบายของสาธุคุณดาซาร์ดที่กล่าวว่า “พระวิหาร (Pagoda) นี้ค่อนข้างยาวแต่แคบมาก”^{๑๓} สนับสนุนความเชื่อที่ว่ามีการหล่อพระพุทธรูปก่อนแล้วจึงสร้างพระวิหารครอบพระพุทธรูป เพราะความแคบของพระวิหารทำให้การสร้างหลังคาคลุมพระวิหารกระทำได้สะดวกและปลอดภัยยิ่งขึ้น

จากหลักฐานของชาวต่างประเทศทั้งสองแหล่งนี้ทำให้กล่าวได้ว่าผู้รวบรวม *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ขาดการติดต่อและมีได้รับข่าวสารจากคนร่วมสมัย เพราะหาก *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* รวบรวมขึ้นในพุทธศักราช ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) จริงแล้ว รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่บันทึกไว้ควรจะสอดคล้องกัน คือควรระบุว่ามี การหล่อพระพุทธรูปก่อนการสร้างวิหาร แทนที่จะกล่าวกลับกันดังที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้น จึงน่าจะสงสัยว่าผู้รวบรวม *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* คงจะไม่ได้มีชีวิตอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ แต่อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง และน่าจะรวบรวมขึ้นหลังจากที่ได้มีการเขียน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ขึ้นแล้ว เพราะได้ทำการปรับอายุเวลาของปีที่หล่อพระพุทธรูป และนำเอารายละเอียดของขนาดพระพุทธรูปที่กล่าวถึงใน *พระราชพงศาวดาร* ฉบับนั้นมารวบรวมไว้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* และ *ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ยังมีข้อความที่เกี่ยวกับการหล่อพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ ชัดแย้งกับที่กล่าวไว้ในเอกสารอื่น ๆ ของไทย คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด และ คำให้การชาวกรุงเก่า ซึ่งต่างก็ให้การว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้หล่อพระศรีสรรเพชญ์ขึ้น สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร (ขุนหลวงหาวัด) ทรงรับสั่งว่า

“...แล้วพระองค์ (พระเอกาทศรถ) จึงสร้างพระพุทธรูปหนึ่ง จึงสมมุตินามเรียกพระศรีสรรเพชญ์ ใหญ่สูงสิบแปดศอก หล่อด้วยสังกะสีเป็นชั้นใน ข้างนอกนั้นหุ้มทองคำหนักทองร้อยเจ็ดสิบสามชั่งที่จำได้”^{๑๔}

ส่วนชาวกรุงเก่าให้การว่า

“...แล้วให้หล่อพระพุทธรูปใหญ่ สูง ๑๘ ศอก พระองค์ ๑ หุ้มด้วยทองคำหนัก ๑๗๙ ชั่ง ถวายพระนามว่า พระศรีสรรเพชญ์”^{๑๕}

เมื่อไม่มีหลักฐานอื่นใดที่จะยืนยันข้อเท็จจริงของ *พระราชพงศาวดาร* ทั้งสองฉบับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดฯ ให้หล่อพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ และของ คำให้การขุนหลวงหาวัด และ คำให้การชาวกรุงเก่า ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดฯ ให้สร้างขึ้น จึงเป็นไปได้ว่า พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้มิได้เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ก็ได้

จากหลักฐานของภาพจิตรกรรมสีน้ำมันภาพกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจิตรกรดัตช์ที่นิรนาม เขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๙๓ (ค.ศ. ๑๖๕๐) (ดูรูปที่ ๒) เห็นได้ว่าพระวิหารพระศรีสรรเพชญ์นั้นตั้งอยู่โดดเดี่ยว ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นว่าเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ เพราะหากว่าถ้าได้สร้างขึ้นเป็นเวลานานมาแล้ว ก็คงจะต้องมีอาคารบริวารสร้างเรียงรายอยู่โดยรอบ ดังนั้นภาพนี้จึงสนับสนุนข้อความใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ที่กล่าวว่า

“...และในปีสร้างพระนครหลวงนั้น (พุทธศักราช ๒๑๗๔ ค.ศ. ๑๖๓๑) ก็สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จและทำการฉลอง มีมหรสพเป็นเนืองนิตย์ทุกประการ”^{๑๖}

นอกจากนั้นแล้วจากรายงานของ นายวันวลิต ใน *รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม (Description of the Kingdom of Siam)* ซึ่งเขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๗๙ (ค.ศ. ๑๖๓๖) ว่า

“ชาวบ้านได้เล่าว่า มีทรัพย์สินมากมายฝังอยู่ใต้พระพุทธรูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดมหาธาตุมากพอที่จะนำไปกอบกู้อาณาจักรที่ล่มจมแล้วได้เป็นอย่างดี”^{๑๗}

แสดงให้เห็นว่าทรัพย์สินที่ฝังอยู่ใต้พระพุทธรูปนั้นมีราคาสูงกว่าองค์พระพุทธรูปเอง ซึ่งหากพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ได้สร้างขึ้นแล้วในปีพุทธศักราช ๒๑๗๙ (ค.ศ. ๑๖๓๖) นายวันวลิตคงจะกล่าวถึงองค์พระพุทธรูปทองคำมากกว่าทรัพย์สินที่เขาได้รับฟังจากคำบอกเล่าอีกต่อหนึ่ง และหากพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์สร้างขึ้นก่อนปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ (ค.ศ. ๑๖๔๐) เมื่อเขาเขียนเรื่อง *ประวัติโดยย่อของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต และการสืบราชสันตติวงศ์ของกษัตริย์สยามเท่าที่ทราบจากตำนานเก่า (Short History of Occurrences in the Past and the Succession of Kings of Siam as far as is known from the Old Histories)* นายวันวลิตก็คงจะใช้การหล่อพระพุทธรูปทองคำนี้เป็นตัวอย่างของความฟุ่มเฟือยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังจากหลักฐานของวันวลิตเกี่ยวกับความโลภของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองตามที่เขากล่าวถึงในหนังสือเรื่อง “ประวัติโดยย่อ...” ว่า

“พระองค์ทรงมีความโลภมากกว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ก่อน ๆ พระองค์โปรดฯ ให้รื้อวัดและชุดกรเพื่อที่จะเสาะแสวงหาเงินและทอง”^{๑๘}

อาจจะเป็นไปได้ว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดฯ ให้หล่อพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ องค์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้อัญเชิญไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ดาญาณ ที่วัดพระเชตุพนแทนพระพุทธรูปที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดฯ ให้อัญเชิญไปไว้ที่อื่น ทำนองเดียวกับที่พระองค์ได้ทรงให้ชะลอพระมงกุฎเกล้าไปจากพระวิหารวัดชีเขียง เพื่อที่จะค้นหาทรัพย์สินที่ฝังอยู่ ณ ที่นั้น และสร้างพระมณฑปแปดเหลี่ยมครอบองค์พระมงกุฎเกล้าขึ้นใหม่^{๑๙} จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์น่าจะหล่อขึ้นในช่วงทศวรรษที่แปดของพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ค.ศ. ๑๖๔๐'s)

๒. พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะในการทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรฯ

ตำนาน *พุทธเจดีย์สยาม* ได้กล่าวไว้ว่า พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรฯ ในการทำยุทธ-

หัดถึกับพระมหากษัตริย์แห่งเมืองหงสาวดี (Pegu) “ก็ทำตามแบบอย่างพระเจ้าพุทธเจ้าผู้มีมหาพรหมชนช้านพระยาเอฬารทมิฬที่ในลังกาหรี”^{๒๐} ซึ่ง นายเอ บี กริสโวลด์ (A.B. Griswold) ได้ระบุไว้ว่า คือ สตูบันเวฬี (Ruvanveli Thupa) ที่ อนุราธปุระ^{๒๑} จากหลักฐานในพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า “เรื่องศึกพระมหากษัตริย์ครั้งที่ ๒ คราวชานช้าง” ทราบว่าพระองค์ได้ทรงค้นหาพระเจดีย์พุทธหัดถึกว่า ๑๐ ปี จากข้อความใน “พระราชพงศาวดาร” ที่กล่าวว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงให้ก่อพระเจดีย์สวมศพพระมหากษัตริย์ ไว้ที่ตำบลพังตรุ แต่ก็ไม่พบ

“...จนมาได้ความในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวง-ประเสริฐว่า พระมหากษัตริย์กบองทัพนครวณนั้น มาตั้งชุมชนมณฑลที่ตำบลพังตรุ และมาชานช้างกับสมเด็จพระนเรศวรที่ริมหนองสาหร่าย”^{๒๒}

จึงทรงสั่งให้ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรีค้นหาหนองสาหร่าย และให้ค้นหาพระเจดีย์ที่ใกล้หนองสาหร่ายนั้น เมื่อค้นพบแล้วพระองค์จึงเสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เองว่าเป็นพระเจดีย์ตั้งอยู่โดดเดี่ยวมีต้นไม้ป่าขึ้นปกปิด ผู้ใดไม่สังเกตแม้จะเดินผ่านก็ไม่ทราบว่ามีพระเจดีย์อยู่ ณ ที่นั้น แต่เมื่อถางต้นไม้ออกแล้วเห็นฐานสี่เหลี่ยมวัดได้ด้านละ ๑๐ วา ขนาดสูงที่เหลืออยู่วัดได้ ๖ วา ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันว่า ตรงที่พระเจดีย์นั้นเป็นที่กษัตริย์แต่ก่อนได้ใช้ชานช้างกัน และเมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

“...ทรงพระราชดำริว่าหลักฐานมั่นคง เชื่อได้ว่าพระเจดีย์องค์นี้เองที่สมเด็จพระนเรศวรได้ให้สร้างขึ้นตรงที่ทรงทำพุทธหัดถึมีชัยชนะพระมหากษัตริย์ครั้งที่สามคราภูมิอสรภาพของกรุงสยาม”^{๒๓}

จากรูปถ่ายโบราณ (รูปที่ ๖) เห็นว่าพระเจดีย์พุทธหัดถึเป็นซากปรักหักพัง สิ่งเดียวที่หลงเหลืออยู่ให้เห็นได้แก่ฐานที่ได้โอบกปูนไว้เท่านั้น จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าข้อสันนิษฐานของผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ว่าทรงใช้อะไรเป็นหลักฐานว่าเป็นสถูปทรงลังกาเช่นเดียวกับเจดีย์ของพระเจ้าพุทธเจ้าผู้มีมหาพรหมชนที่ลังกาหรี

พระยาอินทราภรณ์ (Francis H. Giles) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับสถานที่ของการทำพุทธหัดถึครั้งนี้ ในบทความชื่อ “การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์งานของวันวลิตเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของสยามในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓” (A Critical analysis of van Vliet's Historical Account of Siam in the 17th century) ซึ่งพิมพ์ใน *วารสารของสยามสมาคม* เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ (ค.ศ.๑๙๓๘) ว่า

“ประวัติศาสตร์พม่าได้ยืนยันว่าการสู้รบครั้งนี้เกิดขึ้นบริเวณนอกกำแพงกรุงศรีอยุธยา แต่ประวัติศาสตร์ไทยกล่าวว่าเกิดขึ้นที่ตะพังตรุในเขตเมืองสุพรรณบุรีซึ่งห่างจากกรุงศรีอยุธยาหลายไมล์ ส่วนวันวลิตผู้ซึ่งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา 39 ปี หลังจากพุทธหัดถึครั้งนั้นได้ระบุในรายงานว่า การต่อสู้เกิดขึ้นใกล้กับซากปรักหักพังของวัดแห่งหนึ่งห่างจากกรุงศรีอยุธยาเพียงครึ่งไมล์ คำให้การของวันวลิตในเรื่องนี้สอดคล้องกับหลักฐานในประวัติศาสตร์พม่า”^{๒๔}

อย่างไรก็ตามพระยาอินทราภรณ์ไม่ได้อ้างถึงภาพเจดีย์ภูเขาทอง (รูปที่ ๗) ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือ เรื่อง *รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยามในปีพุทธศักราช ๒๒๓๓ (A Description of the Kingdom of Siam 1690)* นายแพทย์แกมบีเฟอร์ ได้เขียนคำบรรยายได้ภาพดังกล่าวว่า

“พระเจดีย์ภูเขาทอง (Pyramid Pukhathon) ใกล้กรุงศรีอยุธยา (Juthia) สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ชาวสยามมีชัยชนะต่อชาวหงสาวดี (Peguans) และได้รับอิสรภาพกลับคืนมา”^{๒๕}

นอกจากนี้ นายแพทย์แกมบีเฟอร์ยังให้รายละเอียดทางสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์องค์นี้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีรูปลักษณะตรงกับเจดีย์ภูเขาทองในปัจจุบัน (รูปที่ ๘) และยังกล่าวว่าสิ่งก่อสร้างนี้ “ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบห่างจากกรุงศรีอยุธยาไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณหนึ่งสิกวี (สามไมล์)”^{๒๖} ถึงแม้ว่าระยะทางอาจจะแตกต่างไปจากที่วันวลิตกล่าวไว้ แต่สถานที่นี้ก็ยิ่งใกล้เคียงกับที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกระทำพุทธหัดถึกับพระมหากษัตริย์ของพม่าตามที่นายวันวลิตได้บรรยายไว้ในรายงานเรื่อง “*รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม*” ซึ่งเขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๗๙ (ค.ศ.๑๖๓๖) โดยกล่าวไว้ว่า

“ในที่สุดพวกพม่าก็ได้มาถึงชานพระนครศรีอยุธยา (Judia) ซึ่งพวกเขาคิดว่าจะโจมตีได้โดยง่าย แต่เจ้าชายชาวสยาม พร้อมด้วยกองทัพของพระองค์ได้ออกมาสู้รบกับข้าศึกประมาณครึ่งไมล์นอกพระนคร ใกล้กับวัดร้างที่ยังคงปรากฏอยู่เวลานี้”^{๒๗}

นอกจากนี้แล้ว วันวลิต ยังได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในรายงานเรื่อง *ประวัติโดยย่อ...* ซึ่งเขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ (ค.ศ.๑๖๔๐) ว่า

“พระราชอาแห่งหงสาวดี (Pegu) พร้อมด้วยกองทัพที่ยิ่งใหญ่เสด็จมาถึงซานพระนครศรีอยุธยา พระนเรศเสด็จออกมาพบชาวหงสาวดี (Peguans) พร้อมด้วยไพร่พลของพระองค์ ที่วัดร้างแห่งหนึ่ง (ซากปรักหักพังยังปรากฏให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้) มีชื่อว่า เครง (Creng) หรือ หนองสาหร่าย”^{๒๔}

เนื่องจากรายละเอียดนี้เป็นของวันวลิตซึ่งพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ระหว่างพุทธศักราช ๒๑๗๖ ถึง ๒๑๘๔ (ค.ศ.๑๖๓๓-๑๖๔๑) ซึ่งใกล้เคียงกับเหตุการณ์สำคัญครั้งนั้นมากกว่าหลักฐานของไทยทั้งหมด จึงน่าเชื่อถือได้ว่าสอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่ารายละเอียดที่บรรยายไว้ใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ซึ่งไทยเชื่อถือว่าจะตรงต่อความเป็นจริงมากกว่า *พระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ* *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ให้รายละเอียดกับเหตุการณ์นี้ว่า

“ศักราช ๔๕๔ มะโรงศก (พ.ศ.๒๑๓๕ ; ค.ศ.๑๕๙๒) วัน ๖^๒ ๑๒ คำ อูปราชาขมาแต่เมืองหงสา ณ วัน ๗^๒ ๑ คำ

เพดาลช่วงตันพระยาไชยานุภาพตออกมาใหญ่ประมาณ ๕ องคุลี ครั้นถึงเดือนยี่มหาอุปราชายกมาแถึงแดนเมืองสุพรรณบุรี แต่ตั้งทัพตำบลพังตรุ วัน ๑^๒ ๒ คำ เพลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา ๒ บาท ๑๐ นาฬิกา ๑๒ นาที เสด็จพยุหบาตราโดยทางชลมารค พันไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี ตั้งทัพชัยตำบลม่วงหวาน และ ณ วัน ๔^๒ ๒ คำ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๔ บาท ๔ นาฬิกา ๕๔ นาที เสด็จพยุหบาตราโดยทางสถลมารค อนึ่งเมื่อจะใกล้รุ่งขึ้นวัน ๑๒ คำนั้น เห็นพระสารีริกธาตุปาฏิหาริย์ไปโดยทางซึ่งจะเสด็จนั้น ถึงวัน ๒^๒ ๒ คำ เพลารุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา ๓ บาท ๑๑ นาฬิกา ๑๔ นาที เสด็จทรงช้างต้นพระยาไชยานุภาพเสด็จออกรบ มหาอุปราชตำบลหนองสาหร่าย ครั้งนั้นมีได้ตามฤกษ์ และฝ่าฤกษ์หน้อยหนึ่งและเมื่อชนช้างด้วยมหาอุปราชานั้น สมเด็จพระนารายณ์พิตรเป็นเจ้า ต้องปืน ณ พระหัตถ์ขวาหน้อยหนึ่ง อนึ่งเมื่อพระมหาอุปราชขี่ช้างออกมาขึ้นนั้น หมวกมหาอุปราชใส่หนักตกลงถึงดิน และเอาคืนขึ้นใส่เล่า ครั้นมหาอุปราชขาดคอช้างตายในที่นั้น”^{๒๕}

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับบ้านแพนของ *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* เองที่กล่าวไว้ว่า ได้รวบรวมขึ้นจากส่วนหนึ่ง ‘กฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน’^{๒๖} แต่ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าเมื่อสมเด็จพระนเรศวร เสด็จทรงช้างต้นนั้น มีเจ้าพนักงาน

คอยจับเวลาด้วยหรือว่าเป็นเวลา ๑๑ นาฬิกา ๑๘ นาที อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่นี้ไม่ปรากฏว่าได้บันทึกไว้ในหนังสือ *จดหมายเหตุโหรา* ซึ่งรวบรวมขึ้นจากหนังสือ *ปุมโหรา* ที่หลงเหลือมาจากสมัยอยุธยา^{๒๗}

ส่วน *คำให้การขุนหลวงหาวัด* กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงทำยุทธหัตถี กับพระมหาอุปราชที่ตำบลเลนแต่เขางาม^{๒๘} แต่ *คำให้การชาวกรุงเก่า* กล่าวว่ารบกันที่สุพรรณบุรี^{๒๙} นอกจากนั้นแล้วก่อนที่จะทำยุทธหัตถี

“พระบรมธาตุโตเท่าผลมะงั่วก็ทำปาฏิหาริย์เสด็จผ่านมาทางกองทัพพระนเรศวร”^{๓๐}

เมื่อเหตุการณ์ที่พระบรมสารีริกธาตุแสดงปาฏิหาริย์นี้สอดคล้องกับที่กล่าวถึงใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* เช่นเดียวกับการทำยุทธหัตถีที่สุพรรณบุรี จึงเห็นได้ว่าความแตกต่างในการระบุสถานที่ของวันวลิตและแกมปีเฟอร์ซึ่งระบุไว้ว่าเป็นที่ซานพระนครศรีอยุธยา กับที่ระบุไว้ใน *คำให้การชาวกรุงเก่า* และ *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ว่าเป็นที่สุพรรณบุรีนั้น เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความไม่ชอบมาพากลของ *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ที่อ้างว่ารวบรวมขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๒๒๓ (ค.ศ.๑๖๘๐) ทั้งนี้เพราะใจความที่ระบุไว้ใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* มีแนวคิดใกล้เคียงกับแนวคิดของผู้คนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) ซึ่งต่างไปจากรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานของบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗)

ด้วยเหตุนี้เองหลักฐานเกี่ยวกับเวลาที่ระบุไว้ที่บ้านแพนของ *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* ที่กล่าวว่ารบรวมในปีพุทธศักราช ๒๒๒๓ (ค.ศ.๑๖๘๐) จึงเป็นที่น่าสงสัยอีก เช่นกัน

อย่างไรก็ตามมีเหตุที่น่าเชื่อถือได้ว่า พระเจดีย์ภูเขาทองคืออนุสรณ์สถานแสดงชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรฯ เนื่องจากมีการกล่าวถึงใน *พงศาวดารเหนือ* ว่า พระนเรศวรทรงสาทรงเป็นพระโอรสของเจ้าผู้ครองเมืองสะเทิม และทรงยกพลสี่แสนคนเข้ามาล้อมกรุงศรีอยุธยา ทรงทำพระนารายณ์กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาให้มาสร้างพระเจดีย์แข่งกัน

“พระนเรศวรก่อ ๑๕ วัน ถึงบัวกลุ่ม ให้นามวัดภูเขาทอง พระนารายณ์จะแพ้ คิดเป็นกลอุบาย ทำไครงผ้าขาวคาด พระนเรศวรเห็นดังนั้นคิดกลัว เลิกทัพกลับไป พระนารายณ์ให้ก่อนแล้วให้นามวัดใหญ่ชัยมงคล

แล้วพระนารายณ์ไปสร้างพระปรางค์เมืองละโว้ ชานานามเมืองใหม่ ชื่อว่าเมืองลพบุรี”^{๓๑}

ในเรื่องสมเด็จพระนเรศวรฯ สร้างพระเจดีย์ภูเขาทองนั้น รายละเอียดใน พงศาวดารเหนือมีสาระที่สำคัญและตรงต่อความเป็นจริงมากกว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เนื่องจากสถานที่โปรดฯ ให้ก่อพระเจดีย์นั้นมีข้อมูลสนับสนุนจากวันวลิต และนายแพทย์แกมปีเฟอร์ รวมทั้งสอดคล้องกับพงศาวดารพม่าอีกด้วย ซึ่งไม่น่าที่จะเป็นที่สงสัยว่า พระเจดีย์ภูเขาทอง คือ อนุสรณ์สถานของสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่ทรงได้กอบกู้เอกราชให้แก่ชาวสยาม ในทางตรงกันข้าม คำให้การชาวกรุงเก่า ระบุไว้ว่า

“ในเวลาเมื่อพระเจ้าหงสาวดี (บุเรงนอง) ยังประทับอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา นั้น โปรดให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่องค์ ๑ ที่ตำบลทุ่งเขาทองขนานนามพระเจดีย์นั้นว่า เจดีย์ภูเขาทอง ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้”^{๓๖}

ซึ่งเป็นไปได้ว่าเมื่อก่อนกรุงศรีอยุธยาจะแตกในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ (ค.ศ. ๑๗๖๗) นั้น ชาวกรุงเก่าจำได้แต่เพียงว่าเจดีย์ภูเขาทองนั้นมีความสัมพันธ์กับหงสาวดี และอาจจะเป็นไปได้ว่าต้องการที่จะ “เสริมเกียรติพม่าเพื่อเอาใจในฐานะที่ตนตกเป็นเชลยก็ได้”^{๓๗}

เมื่อได้มีการเขียน พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๓๓๘ (ค.ศ. ๑๗๙๕) เรื่องราวเกี่ยวกับพระนเรศวรฯ สร้างพระเจดีย์ภูเขาทองได้เลื่อนลอยหายไปจากความทรงจำกลายเป็นว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างในปีพุทธศักราช ๑๙๓๐ (ค.ศ. ๑๓๘๗)^{๓๘} ส่วน พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มิได้กล่าวว่าใครเป็นผู้สร้างพระเจดีย์ภูเขาทอง

ถึงแม้ว่าพระเจดีย์ภูเขาทองตามที่ นายแพทย์แกมปีเฟอร์ ได้เขียนภาพไว้ในปีพุทธศักราช ๒๒๓๓ (ค.ศ. ๑๖๙๐) (รูปที่ ๗) จะเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้น ณ สถานที่ ที่สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงทำยุทธหัตถีก็ตาม แต่พระเจดีย์ที่ปรากฏในภาพนั้น เป็นองค์ที่สร้างขึ้นใหม่หลังปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ (ค.ศ. ๑๖๔๐) ทั้งนี้เพราะว่าในปีนั้น วันวลิต เขียน ประวัติโดยย่อ... และกล่าวไว้ว่า

“พระนเรศวรเสด็จออกมาพบชาวหงสาวดี พร้อมด้วยไพร่พลของพระองค์ที่วัดร้างแห่งหนึ่ง (ซากปรักหักพังยังปรากฏให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้)”^{๓๙}

หากพระเจดีย์ภูเขาทองอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ดังที่นายแพทย์แกมปีเฟอร์เขียนภาพไว้ วันวลิตก็น่าที่จะกล่าวว่า “ที่พระเจดีย์ (Pyramid) ใหญ่ที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้” เพราะว่าพระเจดีย์ภูเขาทองเมื่อสร้างเสร็จนั้นมีขนาดที่ใหญ่ที่สุดของพระเจดีย์ทั้งหมดในกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์หลักฐานของวันวลิต นายแพทย์แกมปีเฟอร์ และ พงศาวดารเหนืออาจจะตั้งสมมุติฐานได้ว่าหลังจากสมเด็จพระนเรศวรฯ ได้ทรงทำยุทธหัตถีที่ชานพระนครแล้ว พระองค์โปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองชัยชนะ

แต่เมื่อได้ก่อพระเจดีย์ไปถึงชั้นบัวกลุ่ม โครงการนี้ก็ถูกล้มเลิกไป และถูกปล่อยให้ วัชชะพืชปกคลุมฐานจนทำให้วันวลิตกล่าวในปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ (ค.ศ. ๑๖๔๐) ว่าเป็นวัดร้าง

ดังนั้นพระเจดีย์ภูเขาทองที่นายแพทย์แกมปีเฟอร์ วาดไว้ในปีพุทธศักราช ๒๒๓๓ (ค.ศ. ๑๖๙๐) จึงต้องสร้างขึ้นระหว่างปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ (ค.ศ. ๑๖๔๐) กับปีพุทธศักราช ๒๒๓๓ (ค.ศ. ๑๖๙๐) คือ ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือ รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

จากข้อเท็จจริงที่แอบแฝงอยู่ใน พงศาวดารเหนือ สังเกตได้ว่าน่าจะเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่โปรดฯ ให้ทำการบูรณะขึ้นใหม่ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๑๘๓ ถึง ๒๑๘๙ (ค.ศ. ๑๖๔๐-๑๖๔๖) ทั้งนี้เพราะ พงศาวดารเหนือ กล่าวว่า พระเจ้าปราสาททอง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาแต่งทูตเอาเครื่องบูชาไปถวายพระมาลีเจดีย์ที่หงสาวดี และถึงแม้ว่าการพรรณนาพระมาลีเจดีย์จะเกินความเป็นจริง แต่ก็พอจะจับความได้ว่าน่าจะได้แก่พระมหาเจดีย์ที่พระเจ้าบุเรงนอง (พุทธศักราช ๒๐๙๔-๒๑๒๔ ; ค.ศ. ๑๕๕๑-๑๕๘๑) ทรงสร้างขึ้น เป็นไปได้ว่าในการส่งทูตไปบูชาพระมาลีเจดีย์นั้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องการข้อมูลเพิ่มเติมที่จะนำมาบูรณะพระเจดีย์ภูเขาทองที่สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงเริ่มขึ้นแต่ได้ทิ้งร้างไป เพราะพระองค์อาจจะทรงทราบวามสมเด็จพระนเรศวรฯ มีพระราชดำริที่จะสร้างเลียนแบบพระมหาเจดีย์ของพระเจ้าบุเรงนองที่หงสาวดี (รูปที่ ๑๐) ที่พระองค์เคยไปประทับอยู่ในฐานะองค์ประกันก็เป็นได้

นอกจากได้เขียนภาพพระเจดีย์ภูเขาทองแล้ว นายแพทย์แกมปีเฟอร์ ยังได้พรรณาลักษณะของพระเจดีย์องค์นี้โดยละเอียดว่า

“...พระเจดีย์ (Pyramid) ดูทะอะทะ แต่เป็นสิ่งก่อสร้างที่สง่างามมาก สูงประมาณ 40 ฟาทม เศษ (240 ฟุต) ตั้งอยู่บนลานสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีกำแพงเดี่ยว ๆ ล้อมรอบเจดีย์สร้างเป็นสองชั้นตั้งซ้อนกัน ชั้นล่างสุดเป็นรูปจัตุรัส ยาวด้านละ 150 ก้าว (Pace) สูง 12 ฟาทม กว่า (72 ฟุต) ทุกด้านเพิ่มมุมเป็นสามแฉกขึ้นไปจนถึงชั้นบนสุด ทำให้รูปจัตุรัสนั้นดูเป็นหลายเหลี่ยม ชั้นล่างของพระเจดีย์มีสี่ชั้นซ้อนกัน ส่วนบนของแต่ละชั้นสอบแคบลง ทำให้ตอนบนของแต่ละชั้นเหลือที่ว่างเป็นระเบียงเดินได้รอบทุกชั้น ทุกชั้นตกแต่งด้วยลวดบัวแบบต่าง ๆ กัน ทุก ๆ ชั้น ยกเว้นชั้นล่างสุดมีกำแพงเดี่ยว ๆ กันและทุก ๆ มุมมีเสา (ยกหัวเม็ด) ที่งดงามตรงกลางของแต่ละชั้นทำเป็นชั่มหน้าบรรณอย่างหน้าวิหาร มีความงามและประดับประดามากกว่าแห่งอื่น โดยเฉพาะที่ช่องฟ้าหน้านามเป็นพิเศษ ตรงกลางมีบันไดแล่นจากพื้นดินไปยังชั้นบนซึ่งเป็นฐานของชั้นที่สอง มีบันได ๗๔ ขั้นด้วยกัน แต่ละชั้นสูง ๙ นิ้ว ยาว ๔ ก้าว ชั้นที่สองสร้างบนพื้นตอนบนของชั้นแรก ซึ่งเป็นรูปจัตุรัสยาว ๓๖ ก้าว ชั้นที่สอง

ตั้งอยู่ตรงกลางพื้นตอนบนของชั้นแรกเพื่อความงดงาม และมีกำแพงเตี้ย ๆ ล้อมรอบเช่นกัน มีระเบียงกว้าง 5 ก้าว สำหรับเดินรอบอาคารชั้นที่สอง บันไดสั้นสุดลงที่ระเบียงนี้ ปากบันไดทุกด้านมีเสารวมขนาดทั้งสองข้าง ฐานของอาคารชั้นที่สองนี้เป็นรูปแปดเหลี่ยมมีความยาวต่างกัน ทางด้านใต้ ด้านตะวันออก ด้านตะวันตก และด้านเหนือยาวด้านละ ๑๑ ก้าว ส่วนทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันตกเฉียงใต้ และตะวันตกเฉียงเหนือยาวด้านละ ๑๒ ก้าว อาคารชั้นที่สองนี้ตกแต่งด้วยลวดบัวลักษณะใกล้เคียงกันกับลวดบัวของฐานชั้นล่างสุด สูงขึ้นไปประมาณสองถึงสาม ฟาทม สูงขึ้นไปอีกมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากโบสถ์ยอดแหลมของชาวคริสต์ (Steeple) ตอนบนทำเป็นเสาสั้น ๆ หลายต้น เว้นระยะห่างกัน (เสาหอน) ช่วงเสาแต่ละต้นปล่อยว่าง เสาเหล่านี้รองรับปล้องโกลน (Globe) ที่เรียงรับกันขึ้นไป และสั้นสุดลงที่ยอดแหลมยาว เป็นที่น่าพิศวงอย่างยิ่งที่ยอดแหลมนั้นทันทิวาลมมาเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ได้อย่างไร ถัดจากพระเจดีย์นี้ไปมีพระอาราม และโรงเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ มีกำแพงกันโดยรอบ”^{๔๐}

จากการเปรียบเทียบภาพเขียน (ดูรูปที่ ๗) และคำอธิบายของนายแพทย์แกมปีเฟอร์ กับพระเจดีย์ภูเขาทองที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน (ดูรูปที่ ๘) เห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงหลังจากปีพุทธศักราช ๒๒๒๓ (ค.ศ.๑๖๘๐) ที่เด่นชัดที่สุดได้แก่การรื้อเพิ่มมุมตรงกลางของฐานชั้นล่างของแต่ละด้านออก (ดูรูปที่ ๙) และทำบันไดขึ้นใหม่ทั้งสี่ด้าน แต่ลวดบัวที่เห็นอยู่ในปัจจุบันยังคงลักษณะเดิมไว้ ส่วนชั้นบนนั้นเปลี่ยนใหม่หมดตั้งแต่ฐานถึงชั้นเสาหอน ฐานนั้นแต่เดิมมีเพิ่มมุมตรงกลางของแต่ละด้านเท่านั้น และตกแต่งด้วยลวดบัวในลักษณะเดียวกับฐานตอนล่างของชั้นล่างสุด ซึ่งประกอบด้วยบัวดลและฐานเขียน แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นเจดีย์เพิ่มมุมไม้สิบสองมีซุ้มทิศ และฐานก็เปลี่ยนไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ทั้งสี่ด้านเป็นฐานสิงห์ ฐานชุดบนเหนือเรือนธาตุเป็นฐานบัวรับชุดมาลัยลูกแก้ว และฐานบัวรองรับบัวดลารองรับองค์ระฆัง ส่วนองค์ระฆังซึ่งในภาพของนายแพทย์แกมปีเฟอร์เป็นรูปทรงระฆังก็ได้ตัดแปลงไปเป็นเหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสองเพื่อที่จะรับกับฐาน การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ น่าจะเป็นผลที่เกิดจากการบูรณะพระเจดีย์ภูเขาทองในปีพุทธศักราช ๒๒๘๘ (ค.ศ.๑๗๔๕) ตามที่หนังสือ *จดหมายเหตุไทร* ได้บันทึกไว้^{๔๑}

๓. พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะได้ระบุนว่าพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่ ๒

ก็ตาม แต่ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรวดี ศิลปินได้ทรงจำแนกพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลไว้ในยุคที่ ๒ ด้วย^{๔๒} จึงขอนำมากล่าวพร้อมกัน ณ ที่นี้

ในพระนิพนธ์ “เรื่องวัดป่าแก้ว” สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบว่าได้ทรงระบุนไว้ว่า

“...วัดในกรุงเก่าที่เป็นพระอารามหลวงใหญ่โต มีอยู่วัด ๑ ซึ่งเจดีย์นี้เรียกกันว่า วัดใหญ่ ครั้นกรุงเก่าเรียกว่าวัดเจ้าพญาไทย วัดนี้ไม่มีชื่อในทำเนียบสมณศักดิ์ครั้งกรุงเก่า ในทำเนียบนั้นว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอยู่วัดป่าแก้ว เมื่อวัดป่าแก้วหาไม่พบ ข้าพเจ้าจึงคิดว่าจะเจดีย์เจ้าพญาไทย คือ วัดใหญ่นั้นเอง”^{๔๓}

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า วัดเจ้าพญาไทย คือ วัดใหญ่ ๆ คือวัดป่าแก้ว จึงได้มีการสนธิสัญญากันเพิ่มเติมว่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปขอพระราชทานโทษให้แก่แม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จในคราวศึกยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาไม่ทัน แล้วสมเด็จพระนเรศวรมหาราช รับสั่งให้ประหารชีวิตตามที่กล่าวถึงใน *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* นั้น^{๔๔} สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทูลแนะนำให้สร้างพระเจดีย์เป็นที่ระลึกที่มีชัยชนะครั้งนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงโปรดฯ ให้สร้างเจดีย์ขึ้นที่หนองสาหร่ายแห่งหนึ่งและ

“สร้างพระเจดีย์ใหญ่ที่วัดเจ้าพญาไทย ให้เป็นคู่กับภูเขาทอง ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีสร้างไว้เมื่อชนะไทยนั้นอีกองค์หนึ่ง เจดีย์องค์ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างขึ้นนี้ชื่อนานนามว่า “พระเจดีย์ชัยมงคล” ราษฎรคงเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระเจดีย์ใหญ่” เพราะฉะนั้นครั้นนานมาจึงเรียกชื่อวัดนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “วัดใหญ่ชัยมงคล”^{๔๕}

แต่ปรากฏว่าไม่มีหลักฐานใน *พระราชพงศาวดาร ฉบับใดว่า* สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทูลแนะนำให้สร้างพระเจดีย์เป็นที่ระลึก เพราะ *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ให้รายละเอียดไว้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างพระเจดีย์สามศพระมหาอุปราชา ไว้ที่ตำบลพังตรุก่อนที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะเข้าไปเฝ้า ดังนั้น ความที่ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างพระเจดีย์ชัยมงคล จึงเป็นคำกล่าวอ้างที่ไม่มีหลักฐานสนับสนุน อนึ่งแม้กระทั่งการระบุนว่าวัดป่าแก้ว คือวัดเจ้าพญาไทย ก็มีได้มีหลักฐานอื่นใดนอกจากการอนุমানของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

นอกจากนั้นแล้วหลักฐานในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันได้แก่บันทึกของ นายจาค เดอ คูทร (Jacques de Coutre) ซึ่งเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๑๓๘ (ค.ศ.๑๕๙๕) สามปีหลังจากการทำยุทธหัตถี กล่าวไว้ว่า

“พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ที่เมืองทวาย (Tavai) โดยทรงทนบาดแผลที่ถูกพระแสงทวนแทงที่พระศอไม่ได้”^{๔๖} ข้อความที่ว่าโดนพระแสงทวนแทงนั้นตรงกับข้อมูลของวันวลิต แตกต่างกันคือไม่ได้สิ้นพระชนม์ทันที^{๔๗} หลักฐานของ จ้ากเดอจะคูทร สอดคล้องกับพระราชพงศาวดารพม่าฉบับนายกาลา (Ukala Mahayaza Wingyi) ที่กล่าวว่านำพระศพกลับกรุงหงสาวดี^{๔๘} จึงเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างพระเจดีย์สามศพ พระมหาอุปราชไว้ที่ตำบลพังตรุ

อย่างไรก็ตามวัดเจ้าพญาไทยเคยเป็นวัดสำคัญในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองตามที่วันวลิตได้กล่าวไว้ในรายงานเรื่อง “รายละเอียดเกี่ยวกับอาณาจักรสยาม” (Description of the Kingdom of Siam) ซึ่งเขียนขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๑๗๙ (ค.ศ.๑๖๓๖) ว่า

“...พระอารามที่สำคัญที่สุดสี่แห่งของประเทศนี้อยู่ในอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยา อันได้แก่พระอารามหลวง วัดศรีสรรเพชญ์ (Sy-serpudt) วัดมหาธาตุ (Nappetat) วัดเดือน (พระอารามนี้เป็นที่เคารพบูชาพระจันทร์ และเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนระดับสูงสุด) และวัดเจ้าพญาไทย (Thimphiathey)”^{๔๙}

นอกจากนั้นแล้วเขายังได้กล่าวถึงวัดเจ้าพญาไทยในรายงานเดียวกันอีกว่า

“มีคนเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ในยอดแหลมของพระเจดีย์ (Pointed tower) วัดเจ้าพญาไทย (Thimphiathey) มีทับทิมซึ่งมีราคาสูงมากจนประมาณค่ามิได้”^{๕๐}

ความที่ว่าบนยอดของพระเจดีย์วัดเจ้าพญาไทยมีอัญมณีที่มีค่านั้นเล่าสืบทอดต่อกันมาจนในที่สุดได้ถูกบันทึกไว้ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่แทนที่จะเป็นทับทิมกลับกลายเป็นแก้ว

“กรุงจีนเอาแก้วอันแพรวพรายมาถวายพระเจ้ากรุงอยุธยา ให้ใส่ยอดพระเจดีย์ใหญ่ สร้างไว้แต่เมื่อครั้งกรุงหงสาเรียกวัดเจ้าพญาไทยแต่ไรมา...”^{๕๑}

จากแผนที่ของชาวต่างชาติแสดงภาพกรุงศรีอยุธยา (De Stadt Judea) และหมู่บ้านฮอลันดา (รูปที่ ๑๑) ซึ่งเขียนขึ้นประมาณปีพุทธศักราช ๒๑๙๓ (ค.ศ.๑๖๕๐) แสดงภาพวัดเจ้าพญาไทย (Tianpiatay) ตรงตำแหน่งของวัดใหญ่ชัยมงคลในปัจจุบัน จึงมีมีข้อสงสัยว่า วัดเจ้าพญาไทยคือวัดใหญ่ชัยมงคล ภาพที่แสดงให้เห็นว่าวัดเจ้า-

พญาไทยมีสิ่งก่อสร้างยอดแหลม ล้อมรอบด้วยอาคารเล็ก ๆ ชั้นเดียวหลายหลัง ซึ่งสอดคล้องกับรายละเอียดที่วันวลิตบรรยายว่าเป็นเจดีย์ (Pointed tower) อย่างไรก็ตามในแผนที่ De Goote Siamese Rievier Me-Nam (รูปที่ ๑๒) ซึ่งจัดพิมพ์โดย ฟรังซัว วาเลนติน (Francois Valentyn) ในปีพุทธศักราช ๒๒๖๙ (ค.ศ.๑๗๒๖) ภาพวัดเจ้าพญาไทยมีลักษณะเป็นเจดีย์สามองค์ องค์กรกลางสูงกว่าองค์ข้าง ๆ ทั้งสององค์ อาจเป็นไปได้ว่าภาพที่วาเลนตินแสดงไว้เป็นภาพทางด้านหนึ่งด้านใดของพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล ซึ่งเป็นเจดีย์ห้ายอด (รูปที่ ๑๓) ดังนั้นจึงเห็นเป็นสามยอด หากภาพที่วาเลนตินแสดงไว้นี้เป็นภาพของพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ก็จะสามารถสนับสนุนพงศาวดารเหนือ ที่กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้ทรงสร้างเจดีย์ที่วัดใหญ่ชัยมงคล

อย่างไรก็ตามเทคนิคการก่อสร้างเรือนธาตุของพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลเป็นเทคนิคของการสร้างโดม (รูปที่ ๑๔) ซึ่งมีใช้เป็นเทคนิคของไทย หากเป็นแนวการก่อสร้างที่นิยมในประเทศอิหร่าน เทคโนโลยีของการสร้างโดมนั้นไทยน่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากช่างชาวอิหร่าน ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงส่งเข้ามาโดยมีหลักฐานจากรายละเอียดของเอกอัครราชทูตอิหร่าน ซึ่งจักรพรรดิสุไลมาน แห่งราชวงศ์ซาฟาวิด (Shah Sulaiman the Safavid) ให้เดินทางมาถวายพระราชสาส์น เมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๘ (ค.ศ.๑๖๘๕) โดยราชทูตอิหร่าน กล่าวว่

“...ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์รวมไปถึงวัดวาอารามซึ่งสร้างด้วยไม้และอิฐ ตลอดจนตำหนักสวนพระองค์หลายหลัง ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วสร้างขึ้นโดยชาวอิหร่าน”^{๕๒}

ดังนั้นจึงเป็นไปได้อย่างมากว่าพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลนั้นสร้างขึ้นในต้นรัชสมัยของ สมเด็จพระนารายณ์ฯ โดยพระองค์โปรดฯ ให้สร้าง มีขนาดเดียวกันกับพระเจดีย์ภูเขาทองที่สมเด็จพระเจ้า

ประสาททอง พระชนก ทรงบูรณะขึ้นใหม่ และหาก พงศาวดารเหนือ มีข้อมูลที่นำเชื่อถือได้แอบแฝงอยู่ก็อาจจะกล่าวได้ว่าสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงสร้างพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล ก่อนเสด็จไปสร้างเมืองลพบุรี ขึ้นใหม่คือในช่วงทศวรรษแรกของรัชกาล ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๑๙๙-๒๒๐๙ (ค.ศ.๑๖๕๖-๑๖๖๖) อันเป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวอิหร่านมีบทบาทสำคัญในกรุงศรีอยุธยา^{๕๓}

สรุป

ผู้นิพนธ์ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ได้ยกพระมหาสถูปสามองค์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นมาเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ในยุคที่สอง (พุทธศักราช ๒๐๐๖-๒๑๗๑ ; ค.ศ.๑๔๖๓-๑๖๒๘) และเมื่อพระมหาสถูปสามองค์นี้สร้างขึ้นในแบบเจดีย์ทรงลังกา จึงสร้างสมมติฐานขึ้นมาว่าในยุคที่สองนี้นิยมสร้างสถูปทรงลังกา แทนปราสาท แต่จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พระมหาสถูปสามองค์นี้คงจะสร้างขึ้นในช่วงปีพุทธศักราช ๒๒๘๕-๒๒๘๗ ; (ค.ศ.๑๗๔๒-๑๗๔๔) ซึ่งทำให้เป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในยุคที่สี่ (พุทธศักราช ๒๒๗๖-๒๓๑๐ ; ค.ศ.๑๗๓๓-๑๗๖๗) นอกจากนั้นแล้ว พระเจดีย์เฉลิมฉลองชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่ผู้นิพนธ์ *ตำนาน...* ได้ค้นพบนั้นก็ใช่ว่าจะเป็นองค์ที่อนุমানขึ้นมาจาก *พระราชพงศาวดาร* มิใช่ของจริงที่มีหลักฐานร่วมสมัยยืนยัน ส่วนพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลที่ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ประทานเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่สองนั้น น่าจะสร้างขึ้นในช่วงปีพุทธศักราช ๒๑๘๔-๒๒๐๔ (ค.ศ.๑๖๔๑-๑๖๖๑) จึงเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่สาม (พุทธศักราช ๒๑๗๒-๒๒๗๖ ; ค.ศ.๑๖๒๙-๑๗๓๓) ดังนั้นพระเจดีย์ที่ได้อธิบายไว้ว่าเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในยุคที่สองจึงไม่มีองค์ใดที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้แน่แต่อย่างใดเลย จึงสรุปได้ว่าทฤษฎีที่ว่าเจดีย์ทรงลังกาเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในยุคที่สอง ไม่เป็นที่ยอมรับได้อีกต่อไป

ส่วนการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในยุคที่สาม และยุคที่สี่ ของ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* จะนำเสนอในโอกาสต่อไป

เชิงอรรถ

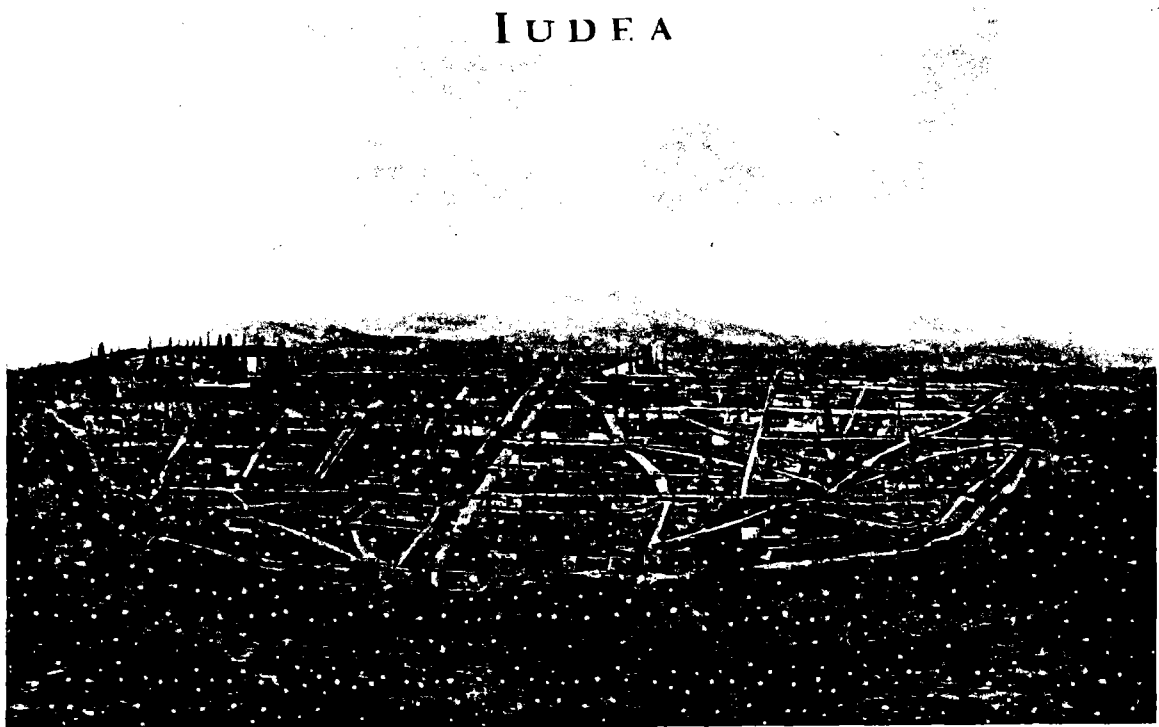
๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙ ; พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชลา พ.ศ. ๒๔๖๙) พระองค์ได้ทรงตรวจแก้ไขใหม่และต่อมาฉบับแก้ไขนี้ได้ตีพิมพ์ในงานฉาบงานศพนายมังกร สามเสน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นอีกเพื่อพระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งใช้ชื่อว่า *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์* โดยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ประทานเชิงอรรถเพิ่มเติม ในการอ้างอิงในบทความนี้ใช้ฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. ๒๕๐๓, หน้า ๑๒๐-๑๒๒.
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องสร้างพระเจดีย์บรรจุ พระอัฐิในวัดพระศรีสรรเพชญ์," *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๔๘๘.
๓. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔)*, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๑
๔. "พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ," *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑* (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๙.
๕. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องสร้างพระเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิในวัดพระศรีสรรเพชญ์," *พระราชพงศาวดาร...*, หน้าเดียวกัน.
๖. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๙ (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕) (ต่อ)*, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๕๙.
๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒*, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๒๓.
๘. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘...*, หน้า ๒๒.
๙. *ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๑ จำพวกความเรียง*, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒ ; พิมพ์ในงานพระศพพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๗๒), หน้า ๑.
๑๐. "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ," *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑ (ประชุมพงศาวดารภาค ๑ ตอนต้น)*, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐.
๑๑. Nicolas Gervaise, *The Natural and political History of the Kingdom of Siam*, translated by John Villiers, (Bangkok : White Lotus, 1989), หน้า ๒๑๙. นายเจอเวร์สกล่าวว่าพระพุทธรูปประทับสมาธิสูง ๔๒ ฟุต และเมื่อสงครามกับพม่าครั้งล่าสุด พม่าได้ตัดพระกรไปข้างหนึ่ง แต่ชาวสยามได้

ซ่อมแล้วเป็นที่น่าเสียดายว่าทองที่ซ่อมพระกรใหม่นี้ สีจืดกว่าส่วนอื่น ๆ ขององค์พระ และเป็นไปได้ว่า นายเจอเวลีไม่เคยเห็นพระศรีสรรเพชญ์ด้วยตนเอง แต่ได้รับทราบจากคำบอกเล่าที่ได้รับการปรุงแต่งให้เข้าใจว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีมาแล้วแต่ก่อนการเสียกรุงครั้งแรก

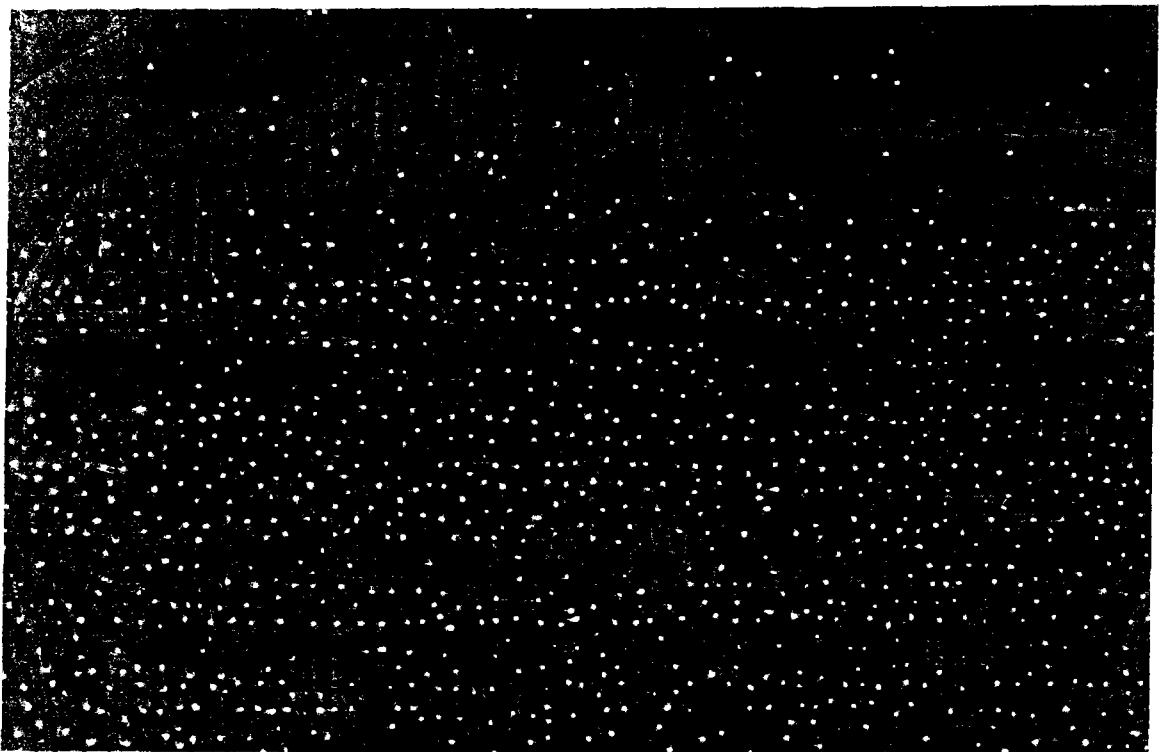
๑๒. Guy Tachard. *A Relation of the Voyage to Siam : Performed by Six Jesuits sent by the French King, to the Indies and China in the year 1685.* (Bangkok : White Orchid Press, 1981), หน้า ๑๘๑.
๑๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐
๑๔. คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๕๕, นายพลตรี พระยาเทพาธิบดี พิมพ์แจกในงานปลงศพนายพันตรี หลวงพิทักษ์นฤเบศร์ (จร บุนนาค) ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๕), หน้า ๑๔.
๑๕. คำให้การชาวกรุงเก่า. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๗, พระยาเจริญราชชน (มีน เลหาเสสรชฐี พิมพ์แจกในงานศพ อิม จ.จ. ผู้มารดา พ.ศ. ๒๔๕๗), หน้า ๙๓.
๑๖. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๔*, หน้า ๑๑๓.
๑๗. Jeremias van Vliet, "Description of the Kingdom of Siam," Translated by L.F. van Ravenswaay. *The Journal of Siam Society.* vol VII, (1910), หน้า ๗๔.
๑๘. Jeremias van Vliet, *The Short Story of the Kingdom of Siam*, translated by Leonard Audava (Bangkok : The Siam Society, (1975), หน้า ๕๖.
๑๙. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.
๒๐. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม...*, หน้า ๑๒๑.
๒๑. Prince Damrong Rajanubhab, *Monuments of the Buddha in Siam.* Translated by Sulak Sivaraksa and A.B. Griswold (Bangkok : The Siam Society, 1973), หน้า ๕๕ เชิงอรรด ๑๒๖
๒๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องศึกพระมหาอุปราชาครั้งที่สอง คราวชนช้าง", *พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑...*, หน้า ๖๕๑.
๒๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๒.
๒๔. Francis H. Giles, "A Critical Analysis of van Vliet's Historical Account of Siam in the 17th Century," *Selected Articles from the Siam Society Journal Volume VII : Relationship with Portugal, Holland, and the Vatican*, (Bangkok : The Siam Society, 1959), หน้า 138-139.
๒๕. Engelbert Kaempfer, *A Description of the Kingdom of Siam*, (Bangkok : White Orchid Press, 1987), อธิบายภาพที่ ๑๓.
๒๖. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.
๒๗. Jeremias van Vliet. "Description of the Kingdom of Siam." หน้า 32
๒๘. Jeremias van Vliet, *The Short History...*, หน้า 80.
๒๙. "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ," *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑...*, หน้า ๑๕๖.
๓๐. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.
๓๑. "จดหมายเหตุไทร," *ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘*, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๐ ; พระยาศรีภริษา รามาธิบดีราชภักดี ศรีสาลักษณ์วิสัย อภัยพิริยพาสา พิมพ์แจกในงานศพ คุณหญิงศรีภริษา ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๖๐), หน้า ๔.
๓๒. คำให้การขุนหลวงหาวัด ฉบับหลวง..., หน้า ๘.
๓๓. คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๘๗.
๓๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.
๓๕. "พงศาวดารเหนือ," *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑ (ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑ ตอนต้น...)*, หน้า ๔๘.
๓๖. คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๘๕.
๓๗. เทพ สุจริตน์, "วัดภูเขาทอง," *พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งรูปถ่ายและแผนผัง*, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑), หน้า ๑๒๒.
๓๘. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๔...*, หน้า ๑๐.
๓๙. Jeremias van Vliet, *The Short History...*, หน้า ๘๐.
๔๐. Engelbert Kaempfer, *A Description...*, หน้า 52 และ ๕๔.
๔๑. "จดหมายเหตุไทร," *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘...* หน้า ๖.
๔๒. ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททดิศ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย*, (พระนคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๔๔.
๔๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องวัดป่าแก้ว," *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑...*, หน้า ๖๕๕.
๔๔. "พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)," *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔...* หน้า ๒๕๑-๒๕๔.
๔๕. สมพร อยู่โพธิ์, "วัดใหญ่ชัยมงคล," *พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งรูปถ่ายและแผนผัง...*, หน้า ๕๗.
๔๖. Jacques de Coutre, Vida ; Johan Verberckmoes and Eddy Stols (ed), *Aziatische Omzweryingen, Het Leven van Jacques de Coutre, en Brugs diamanthandelaar 1591-1627 (Berchem-Anvers, EPO. 1988)* แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Dr.Philippe Annez ยังไม่เคยตีพิมพ์
๔๗. Jeremias van Vliet, *The Short History...*, หน้า ๘๑.
๔๘. สุนทร ชูตินทรานนท์, "เมียนมา-สยามยุทธ ใน เมียนมา-ยาสะวิน," *เอเชียปริทัศน์* ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗.
๔๙. Jeremias van Vliet. "Description of the Kingdom of Siam." หน้า 73.
๕๐. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.
๕๑. อ้างถึงใน สมพร อยู่โพธิ์, "วัดใหญ่ชัยมงคล..." หน้า ๕๔.
๕๒. *The Ship of Sulainan*, translated by John O'Kane, (London : Routledge & Kegan Paul, 1972), หน้า 139
๕๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘, ๙๗-๑๐๑.

รูปที่ 1 พระมหาสถูปสามองค์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา รูปโบราณ สมบัติของ
สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

รูปที่ 2 พระวิหารพระศรีสรรเพชญ์ รายละเอียดจากภาพกรุงศรีอยุธยา (Idea) จิตรกรรมสีน้ำมัน
โดยจิตรกรดัตช์นิรนาม ประมาณปีพุทธศักราช 2193 (ค.ศ. 1650) พิพิธภัณฑ์สถาน
Rijksmuseum Amsterdam

รูปที่ 3 พระวิหารพระศรีสรรเพชญ์ รายละเอียดจากภาพกรุงศรีอยุธยา จำลองจากสีน้ำ จากแผนที่
จัดทำโดยนายโยฮัน วิงบุน ประมาณพุทธศักราช 2208 (ค.ศ.1665) สมบัติของ
สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

รูปที่ 4 Wai Phra Sri Sanphet from the Plan of the Royal Palace of Siam in Kaempfer's *A Description of the Kingdom of Siam*, 1690.

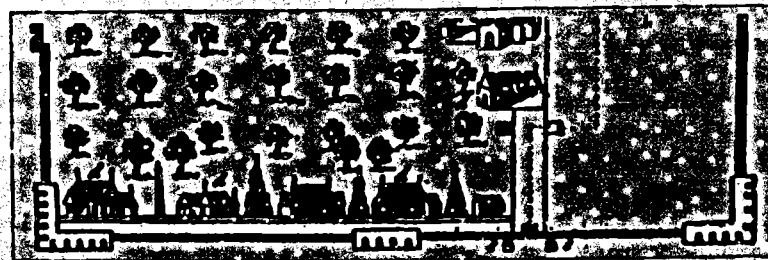
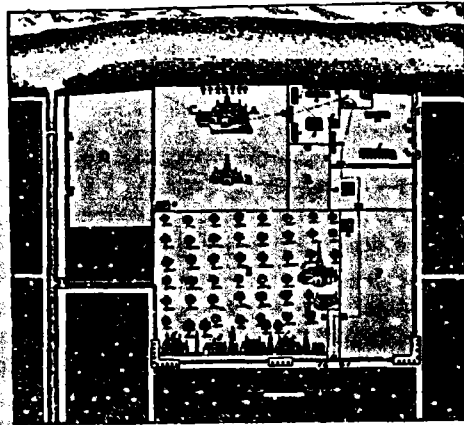

Figure 4a Detail of Figure 4.

รูปที่ 4 วัดพระศรีสรรเพชญ์ รายละเอียดแผนผังของพระบรมมหาราชวังของสยาม เขียนโดย นายแพทย์แกมบ์เฟอร์ ในปีพุทธศักราช 2233 (ค.ศ. 1690)

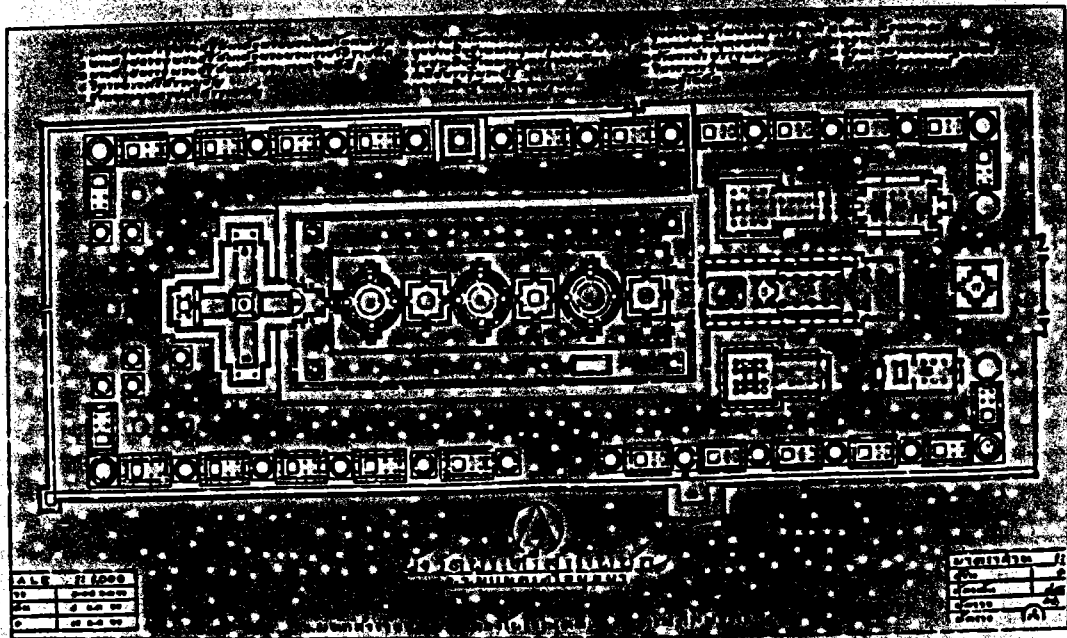

Figure 5 Plan of Wat Phra Sri Sanphet, Fine Arts Department.

รูปที่ 5 แผนผังของวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา จัดทำโดยกรมศิลปากร

รูปที่ 6 เจดีย์ยุทธหัตถีดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ถ่ายในปีพุทธศักราช 2455

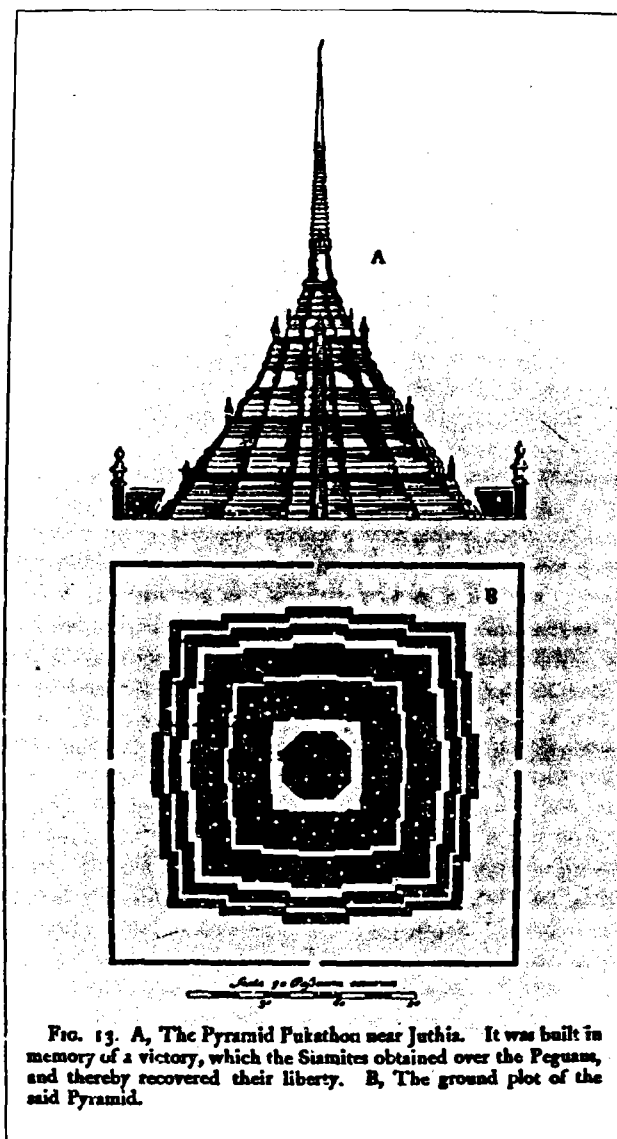
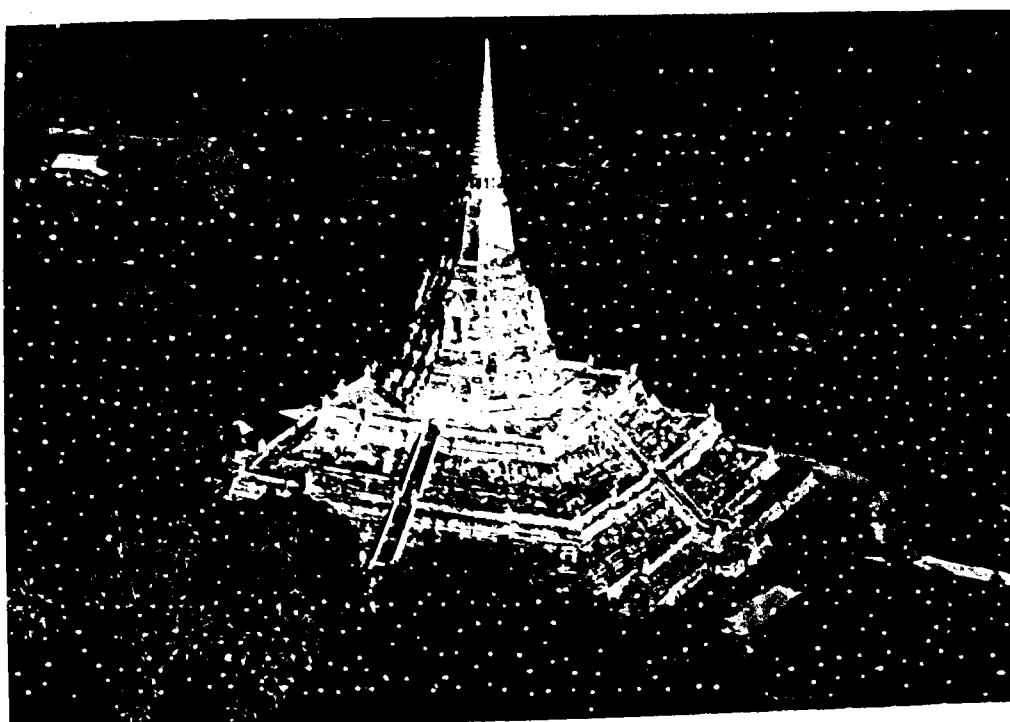

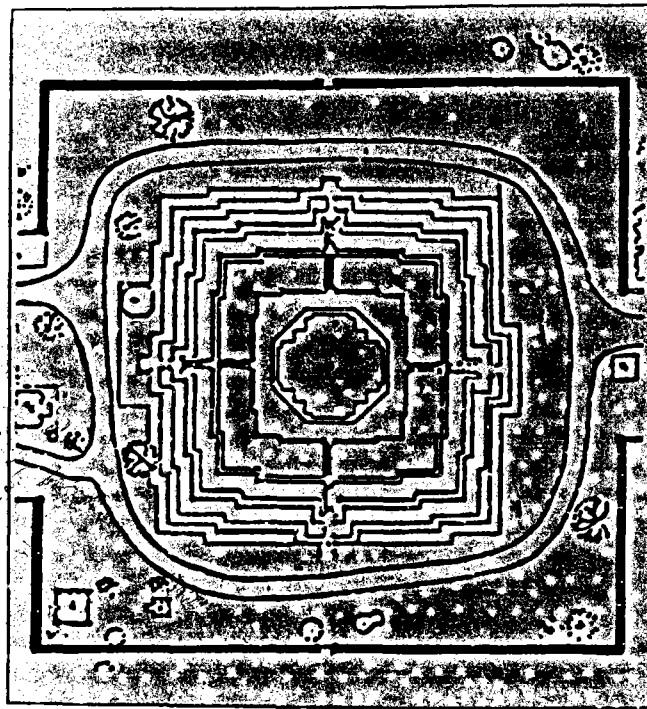
FIG. 13. A, The Pyramid Fukathou near Juthia. It was built in memory of a victory, which the Siamites obtained over the Peguans, and thereby recovered their liberty. B, The ground plot of the said Pyramid.

รูปที่ 7 ภาพพระเจดีย์ภูเขาทอง เขียนโดยนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ ในปีพุทธศักราช 2233

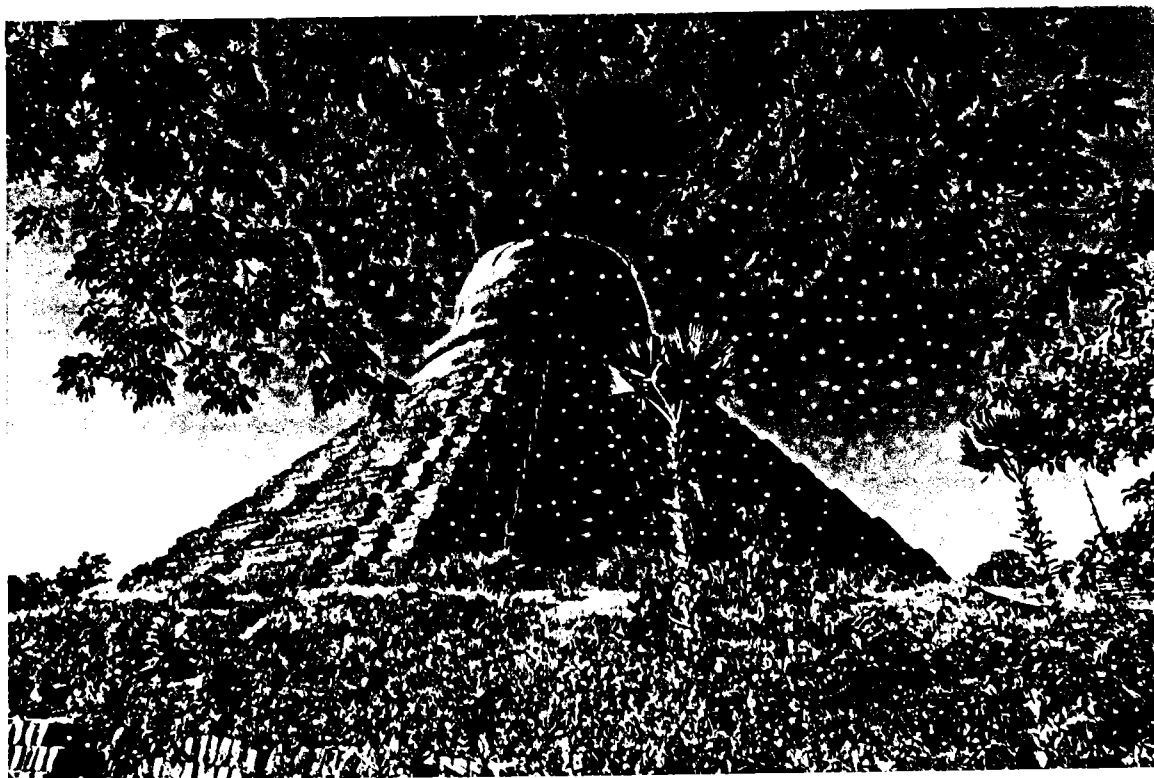
(ค.ศ. 1690)

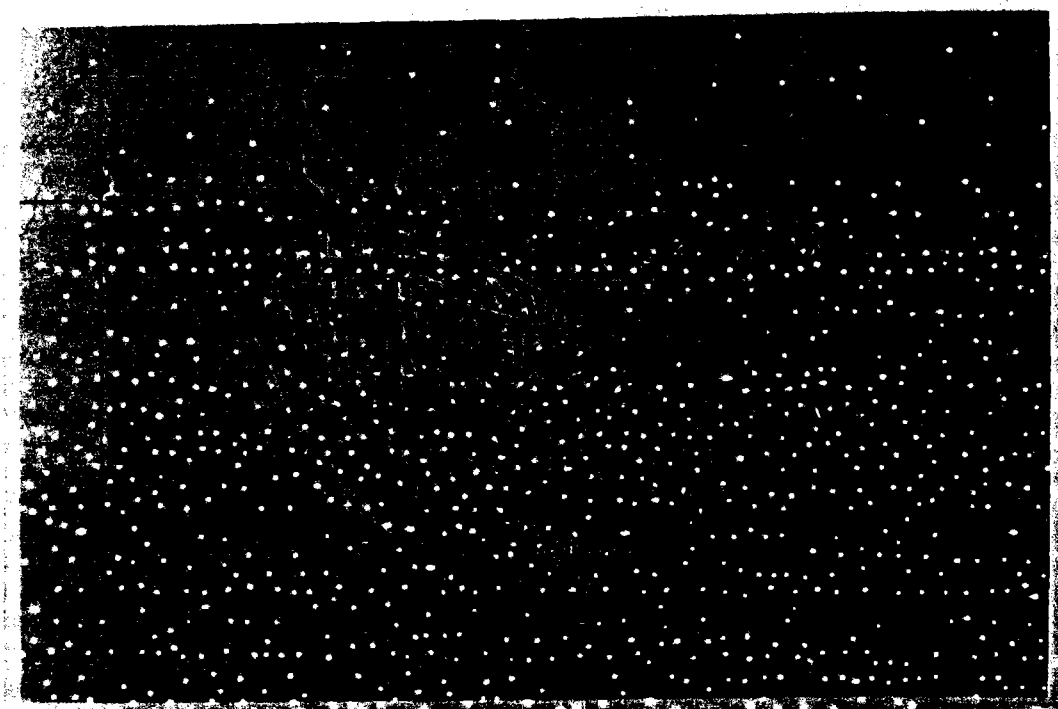
รูปที่ 8 เจดีย์ภูเขาทอง พระนครศรีอยุธยา ด้วยความเอื้อเฟื้อของนายLuca Invernizzi Tettoni

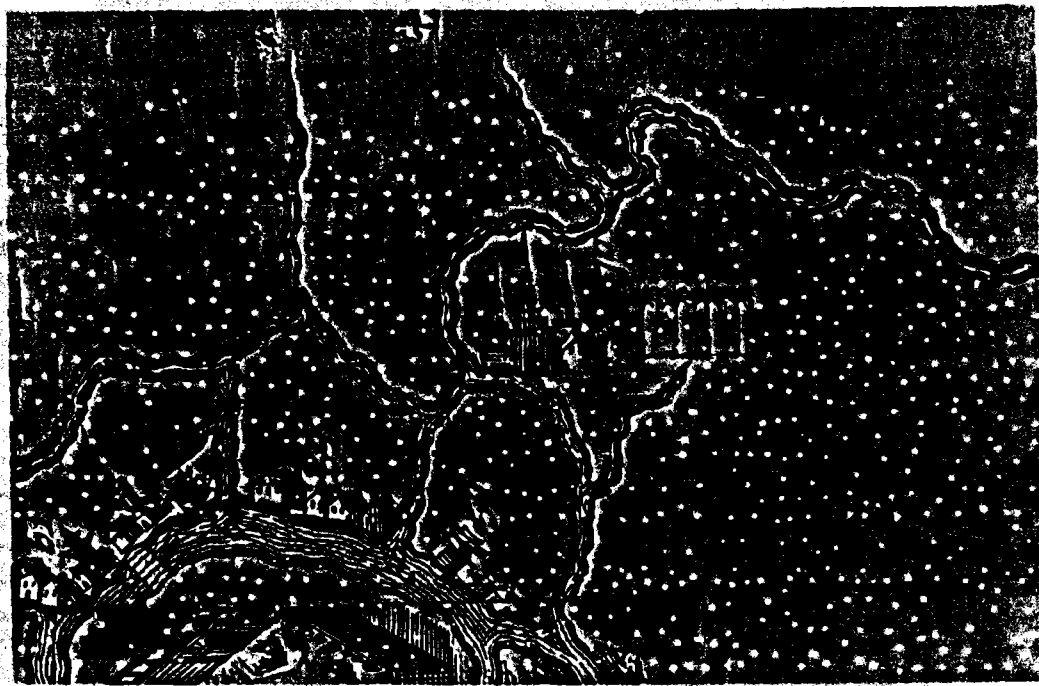
รูปที่ 9 แผนผังพระเจดีย์ภูเขาทอง จัดทำโดยกรมศิลปากร

รูปที่ 10 พระมหาเจดีย์ที่หงสาวดี สร้างโดยพระเจ้าบุเรงนอง

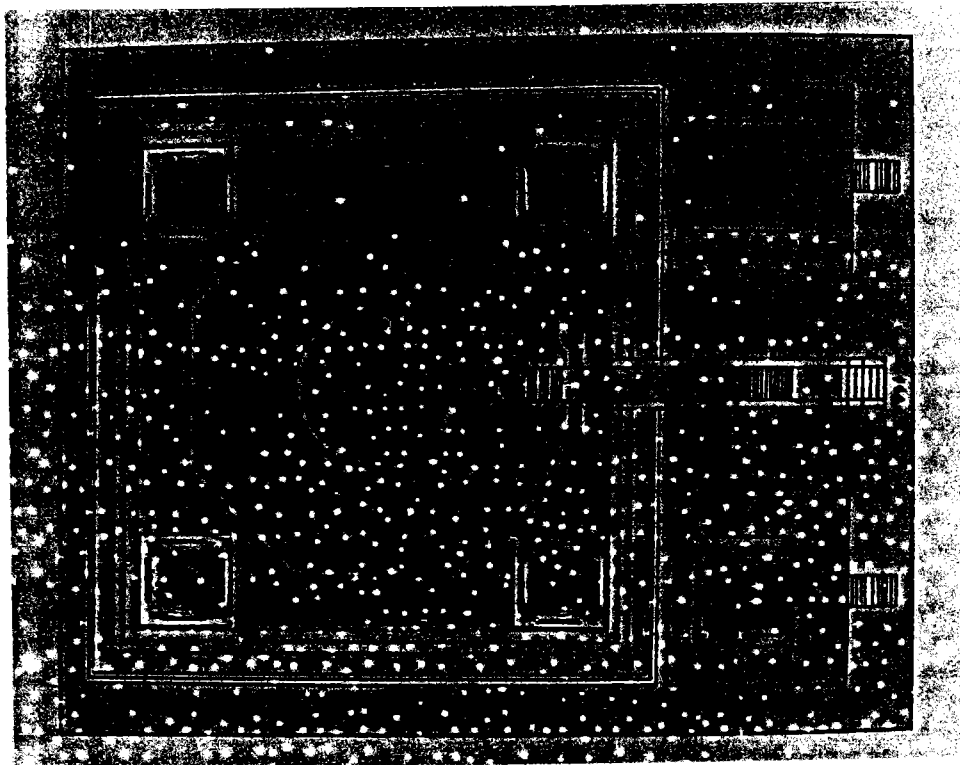
รูปที่ 11 วัดเจ้าพญาไทย ในแผนที่กรุงศรีอยุธยา (De Stadf Judia) แสดงตำแหน่งหมู่บ้าน
ฮอลันดา ประมาณปีพุทธศักราช 2193

รูปที่ 12 วัดเจ้าพญาไทย รายละเอียดจากแผนที่ De Goote Siamese Rievier Me - nam
ของ Francois Valentyn พุทธศักราช 2269

รูปที่ 13 พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 14 แล่นพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล จัดทำโดยกรมศิลปากร

ภาคผนวก จ

บทคัดย่อ เจตีย์เพิ่มมุม เจตีย์ย่อมุมสมัยอยุธยา

บทความวิจัย เรื่อง เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุมสมัยอยุธยา *

สันติ เล็กสุขุม

วัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อทราบที่มา ทราบวิวัฒนาการและเพื่อกำหนดอายุเจดีย์ที่มีผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม และเจดีย์ที่มีผังสี่เหลี่ยมจัตุรัทย่อมุมที่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาบางเล่มระบุว่า หลังศึกพม่าใน พ.ศ. 2091 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสุริโยทัยซึ่งทิวงคดในกลางศึกครั้งนั้น และสร้างวัดเจดีย์วิหาร เพื่อบรรจุพระอัฐิ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงเสด็จประพาสมาทรงสดับนิพนธ์ว่า คงพระราชทานเพลิงในบริเวณสวนหลวงอันมีเขตติดกับเขตวัดสวรค์ที่มีอยู่ก่อนจึงเรียกชื่อวัดนี้กับวัดสร้างใหม่ในครั้งนั้นว่า วัดสวนหลวงสวรค์ และทรงเชื่อว่าเจดีย์ขนาดใหญ่เพิ่มมุมไม้สิบสองของวัดนี้สร้างขึ้นในคราวนี้เพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระสุริโยทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ (พ.ศ. 2453-2468) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้เรียกเจดีย์องค์นี้ว่า “เจดีย์ศรีสุริโยทัย” เจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะมากกว่า 1 ครั้ง แต่ลักษณะสำคัญที่ควรเป็นแบบเดิมยังปรากฏอยู่ อย่างไรก็ตาม มีผู้กล่าวว่าเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระสุริโยทัยน่าจะเป็นเจดีย์องค์ระฆังทรงกลม อยู่คู่กับเจดีย์แบบเดียวกันอีกองค์หนึ่งซึ่งบรรจุพระอัฐิของพระราชบุตรที่ตามเสด็จออกสงครามล้างข้าศึก และสิ้นพระชนม์ในคราวนั้นด้วย ดังมีระบุเหตุการณ์นี้ในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ แต่เจดีย์สององค์นี้ถูกรื้อทำลายแล้วเมื่อครั้งใช้พื้นที่นี้เป็นกรมทหารระหว่าง พ.ศ. 2448-2449 จึงเหลือเพียงเจดีย์เพิ่มมุมองค์ใหญ่ที่เรียกกันภายหลังว่า “เจดีย์ศรีสุริโยทัย”

งานวิจัยนี้ได้ศึกษารูปแบบของเจดีย์ที่เรียกว่าเจดีย์ศรีสุริโยทัยอย่างละเอียด พบว่าเจดีย์เพิ่มมุมองค์นี้มีรูปแบบที่ควรสร้างขึ้นในช่วงเวลาของปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และจะมีวิวัฒนาการต่อมาระยะหนึ่ง จนกลายเป็นเจดีย์ย่อมุม แนววิวัฒนาการของเจดีย์ที่นำมาศึกษาแบ่งออกได้เป็น 3 สาย

สายวิวัฒนาการแรก : เจดีย์เพิ่มมุมและเจดีย์ย่อมุม (ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 22)

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มแรก มีเจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวงสบสวรรค์ (รูปที่ 1) เจดีย์รายหมายเลข 4/1 วัดพุทธไสสวรรคย์ (รูปที่ 2) และเจดีย์ประธาน วัดญาณเสน (รูปที่ 3) ทั้งสามวัด อยู่ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจดีย์ศรีสุริโยทัยมีฐานประทักษิณในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม ค่อยขึ้นออกมาทางด้านทิศตะวันออก โดยทำบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณที่ด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ เค้าโครงสำคัญอื่น ๆ อันเป็นแบบฉบับของเจดีย์องค์นี้ ได้แก่ ฐานเจดีย์ที่ตั้งเหนือลานประทักษิณเป็นฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมและออกเฉียงเพื่อรองรับมุขทิศ อันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของการทำเรือนธาตุซึ่งตั้งอยู่ส่วนบน กล่าวคือ เรือนธาตุมีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพิ่มเนื้อที่ที่ด้านทั้งสี่ เนื้อที่ที่เพิ่มขนานกับด้านโดยที่ความกว้างมีน้อยกว่า จึงเกิดเป็นมุม มุมที่เพิ่มขึ้นมีขนาดเล็กกว่ามุมเดิมของเรือนธาตุซึ่งเรียกว่ามุมประธาน การเพิ่มด้าน 1 ครั้ง ทำให้เกิดมุมขนาดเล็ก 2 มุมขนาดมุมประธาน 1 มุม บริเวณกลางด้านทั้งสี่ที่เพิ่มก่อนเป็นมุขยื่นออกมา เรียกว่ามุขทิศ มุขด้านทิศตะวันออกเป็นทางเข้าสู่กุหาเจดีย์ ส่วนมุขทิศที่เหลืออีกสามด้านก่อตันในด้านใน คงเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป วิธีการเพิ่มมุม การทำมุขสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปและการทำมุขทางเข้าสู่กุหาเจดีย์มีแบบแผนมาก่อนแล้วในสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1893-2031

มุขทิศซึ่งยื่นออกมาจากเรือนธาตุมีเนื้อที่ของหลังคาสำหรับประดับเจดีย์ยอด การประดับเช่นนี้ก็เข้ามาแล้วในเจดีย์องค์ระฆังกลมสามองค์อันเป็นเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างระหว่าง พ.ศ. 2035 ถึง พ.ศ. 2076

ฐานของเรือนธาตุเจดีย์ศรีสุริโยทัยเป็นฐานสิงห์อันมีแข่งสิงห์ที่เทียบได้กับลักษณะของแข่งสิงห์ประดับฐานพระวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2042

เหนือเรือนธาตุเป็นซุชฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่จำนวน 3 ชั้น ชั้นบนสุดรองรับฐานบัวหงายต่อเนื่องขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง บัลลังก์ ทั้งหมดมีผังเพิ่มมุมตามการเพิ่มมุมที่เรือนธาตุ เหนือบัลลังก์มีเสาทวนรองรับปล้องโฉน ปลี และเม็คน้ำค้างตามลำดับ การทำส่วนบนเหนือเรือนธาตุเป็นทรงเจดีย์ปรากฏเป็นเค้ามาแล้วในสถาปัตยกรรมอยุธยาที่สร้างขึ้นในครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 20 ของสมัยกรุงศรีอยุธยา

ลักษณะสำคัญที่กล่าวมาคือ เรือนธาตุมีมุขทิศ หลังคามุขทิศประดับด้วยเจดีย์ยอดและซุชฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่เป็นแบบของเจดีย์ในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และจะมีวิวัฒนาการในเจดีย์กลุ่มที่สอง

กลุ่มที่สอง เจดีย์กลุ่มนี้ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัดในเอกสารประวัติศาสตร์ เป็นเจดีย์เพิ่มมุมอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเช่นเดียวกับเจดีย์กลุ่มแรก คือเจดีย์ประธานและเจดีย์รองหมายเลข 10/1-10/4 ที่วัดกุหาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ 4) และเจดีย์ประธานวัดใหม่ประชุมพล อำเภอนครหลวง (รูปที่ 5) อันมีลักษณะที่ควรสร้างขึ้นในระยะปลายสุดของกลุ่ม

เรือนธาตุของเจดีย์กลุ่มนี้ถูกลดความสำคัญลง มุขทิศที่เคยยื่นออกมาจากเรือนธาตุเริ่มหดเข้าหาเรือนธาตุจนอาจเรียกได้ว่าเป็นซุ้มทิศ ด้วยเหตุนี้หลังคาของซุ้มทิศจึงไม่มีเนื้อที่เพียงพอสำหรับประดับเจดีย์ยอดอีกต่อไป

เหนือเรือนธาตุที่เคยเป็นซุชฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่ เปลี่ยนไปโดยทำเป็นมาลัยเถา ส่วนบนเหนือ

ขึ้นไปจากนี้มีการเปลี่ยนแปลงน้อย กำหนดอายุของเจดีย์กลุ่มนี้ควรอยู่ในราวรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133-2148) ถึงราวรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172-2199)

กลุ่มที่สาม เจดีย์กลุ่มสุดท้ายของสายวิวัฒนาการแรก ได้เปลี่ยนแปลงอีกครั้งโดยมีแบบเป็นเจดีย์ย่อมุมอย่างแท้จริงเพราะไม่มีเรือนธาตุจึงไม่มีการเพิ่มมุม ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมเกิดจากการแตกมุมใหญ่ ออกเป็นมุมเล็กเท่า ๆ กัน หากแตกมุมใหญ่ 1 มุม ออกเป็นมุมเล็ก 3 มุม มุมทั้งหมดก็จะมีจำนวน 12 เรียกว่า เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ฐานของเจดีย์ตั้งอยู่บนลานประทักษิณ ทำเป็นฐานบัวประดับลูกแก้วออกโค้งที่คอช้อนขึ้นไป ด้วยมาลัยเถา เหนือมาลัยเถาเป็นบัวหงาย (บัวปากกระฆัง) รองรับองค์ระฆัง บัลลังก์ย่อมุมและเสาดานซึ่งรองรับ ปล้องไฉน ปลีและเม็ดน้ำค้างเป็นลำดับตามประเพณี ตั้งแต่ปล้องไฉนขึ้นไปถึงยอดได้ยัดสูงชันอันเป็นลักษณะทางวิวัฒนาการ

เจดีย์กลุ่มนี้ได้แก่เจดีย์ 2 องค์ที่วัดชัยวัฒนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้าง พ.ศ. 2173 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (รูปที่ 6) และอีก 2 องค์สร้างหลังจากนั้น 3 ปี ในรัชกาลเดียวกันที่วัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีที่สร้างวัดทั้งสอง ระบุอยู่ในพระราชพงศาวดาร ๑ (รูปที่ 7)

สายวิวัฒนาการที่สอง : เจดีย์ย่อมุม (ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการนี้มีผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม เป็นเจดีย์รายขนาดเล็กประดับด้วยลวดลายปูนปั้น จึงมักเรียกกันว่า “เจดีย์ทรงเครื่อง” ได้แก่เจดีย์หมายเลข 13 วัดพุทธไสยาสน์ (รูปที่ 8) เจดีย์รายวัดเขียน (รูปที่ 9) เจดีย์ที่วัดเชิงท่า เจดีย์หมายเลข 7 วัดภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ 10) และเจดีย์หมายเลข 13 ก ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เจดีย์ในสายวิวัฒนาการนี้ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแน่ชัดในเอกสารประวัติศาสตร์

ลักษณะเด่นที่ประการของเจดีย์ในสายวิวัฒนาการนี้ ประการแรกคือองค์เจดีย์ประดับด้วยลวดลายปูนปั้น ปรากฏอยู่ที่ฐานเจดีย์ซึ่งทำเป็นฐานสิงห์ซ้อนกัน 3 ชั้น ลักษณะเด่นประการที่สองคือทรงดอกบัวบาน 1 หรือ 2 ดอกซึ่งตั้งอยู่เหนือฐานสิงห์เรียกว่าบัวกลุ่ม ประการที่สามคือองค์ระฆังในผังกลม รอบองค์ระฆังทำริ้วแนวตั้งอยู่โดยรอบ ประการที่สี่ทำดอกบัวบานซ้อนลดขนาดกันขึ้นไปเรียกส่วนนี้ว่าบัวกลุ่มเถาซึ่งแทนที่ปล้องไฉน ลักษณะสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ปรากฏอยู่ในเจดีย์หมายเลข 13 ที่วัดพุทธไสยาสน์ และเจดีย์ที่วัดเขียน การพิจารณาลักษณะของลวดลายปูนปั้นประดับบางชนิดของเจดีย์ดังกล่าวประกอบกับลักษณะของเจดีย์ซึ่งมีทรงสอบเพียงเล็กน้อย มีฐานที่ยังไม่บานผายนัก บัวกลุ่มจึงมีขนาดใหญ่ ทำให้เชื่อว่าเจดีย์ทั้ง 2 องค์ควรมีกำหนดอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 และคงได้แรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมเจดีย์เช่นสถาปัตยกรรมหมายเลข 26 ที่วัดพระราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นก่อนเพราะมีบัวกลุ่มรองรับองค์ระฆังกลมที่เตี้ยและมีริ้วแนวตั้งเช่นกัน

ส่วนเจดีย์ของสายวิวัฒนาการนี้ อีก 3 องค์ คือที่วัดเชิงท่า ที่วัดภูเขาทอง และที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี มีฐานบานผาย บัวกลุ่มที่อยู่ส่วนบนของเจดีย์จึงมีขนาดเล็กลง 2 องค์แรกยังทำริ้วที่องค์ระฆัง อีก 1 องค์ องค์ระฆังทลายลงแล้วแต่มีร่องรอยเหลืออยู่ว่าเคยมีองค์ระฆังในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม อันควรเป็น

แบบปลายสุดของเจดีย์ในสายวิวัฒนาการนี้ ทั้งหมดมีฐานสิงห์และแข้งสิงห์ที่วิวัฒนาการมามากแล้วเทียบได้กับรูปแบบที่มีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 23 อันอาจอยู่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) ที่มีการสร้างปฏิสังขรณ์วัดภูเขาทองและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการที่สองนี้จะมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดรูปแบบของเจดีย์ย่อมุมในสมัยรัตนโกสินทร์

สายวิวัฒนาการที่สาม : เจดีย์ย่อมุม (ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการที่สามได้แก่เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ที่วัดพญาแมน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากหลักฐานพงศาวดาร ๑ ขวนให้เชื่อว่าสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ใน พ.ศ. 2233 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองที่วัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร สร้างใน พ.ศ. 2241 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (รูปที่ 11) เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองหมายเลข 27 ที่วัดพระราม เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองหมายเลข 6 ที่วัดภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ 12) เจดีย์จาก 2 แห่งหลังนี้จะสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ คังพระราชพงศาวดาร ๑ ได้ระบุการปฏิสังขรณ์วัดทั้งสองในรัชกาลนี้

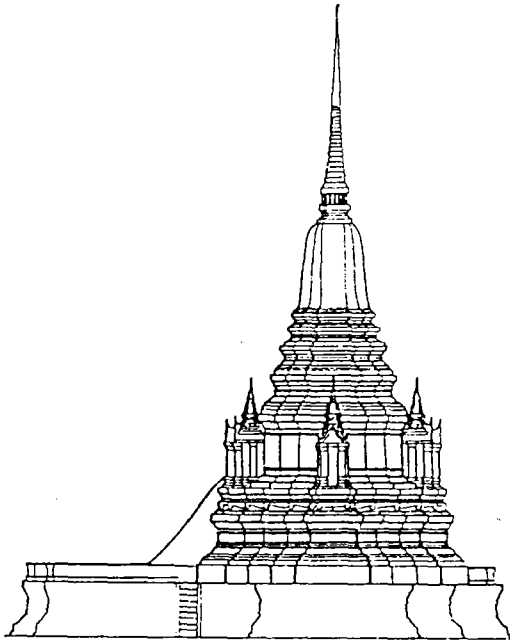
เจดีย์ในสายวิวัฒนาการสุดท้ายนี้สืบเนื่องจากแบบของเจดีย์ในสายวิวัฒนาการที่สอง ฐานสิงห์ 3 ชั้นยังคงอยู่ แต่องค์ประกอบสำคัญคือบัวกลุ่มได้หายไป ไม่ทำองค์ระฆังกลมเป็นริ้วแนวตั้ง แต่กลับทำองค์ระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมซึ่งทำกันอยู่ในเจดีย์ปลายสายวิวัฒนาการแรก เช่นเดียวกัน บัลลังก์ก็ทำย่อมุมโดยค่อขึ้นไปเป็นปล้องโฉมและไม่ทำแทนด้วยบัวกลุ่มเถา

ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้เชื่อว่า เจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวงสบสวรรค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ควรเป็นเจดีย์เพิ่มมุมที่สร้างขึ้นหลัง พ.ศ. 2091 เล็กน้อย ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เจดีย์เพิ่มมุมองค์นี้ได้รับแรงบันดาลใจจากรูปแบบของปราสาทของสลูปรองปราสาทยอดเจดีย์ที่ได้รับความนิยมมาก่อน และรวมทั้งรูปแบบสำคัญของเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจดีย์เพิ่มมุมมีวิวัฒนาการต่อมาระยะหนึ่งในกลุ่มที่สอง ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2133 ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนถึงราว พ.ศ. 2199 เป็นอย่างช้าในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในรัชกาลนี้เองที่มีการสร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองอย่างแท้จริงอันเป็นแบบของเจดีย์กลุ่มที่สาม ในสายวิวัฒนาการแรก

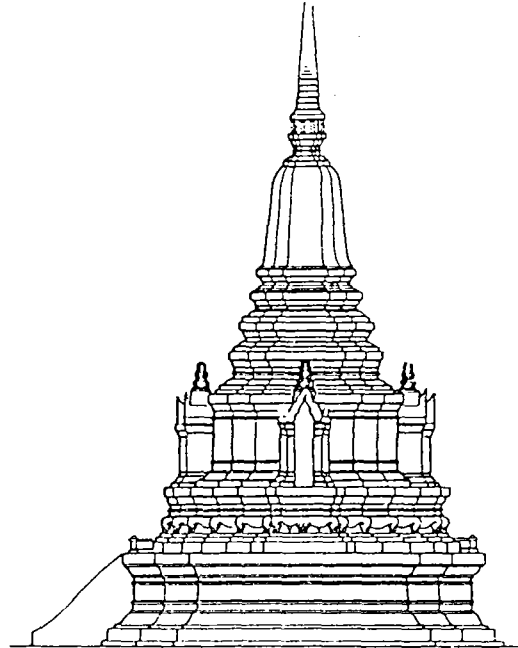
ระหว่างระยะเวลาที่มีการสร้างเจดีย์กลุ่มที่สอง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 มีการสร้างเจดีย์รายทรงเครื่อง เป็นเจดีย์ย่อมุม เช่นเจดีย์หมายเลข 13 วัดพุทธไสสวรรคย์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดอยู่ในสายวิวัฒนาการที่สอง เจดีย์ชนิดนี้ได้รับความนิยมบ้างประการที่สำคัญจากรูปแบบของสลูปรองปราสาทยอดเจดีย์ที่มีมาก่อน และจะเป็นที่นิยมผ่านสมัยกรุงศรีอยุธยาและเป็นแบบอย่างแก่เจดีย์ของสมัยรัตนโกสินทร์

เจดีย์ย่อมุมในสายวิวัฒนาการที่สาม ได้รับรูปแบบจากเจดีย์ย่อมุมในปลายสายวิวัฒนาการแรกและจากเจดีย์ย่อมุมหรือเจดีย์ทรงเครื่องของสายวิวัฒนาการที่สอง ปรากฏอยู่ในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษต่อมา เช่นเจดีย์ย่อมุมวัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

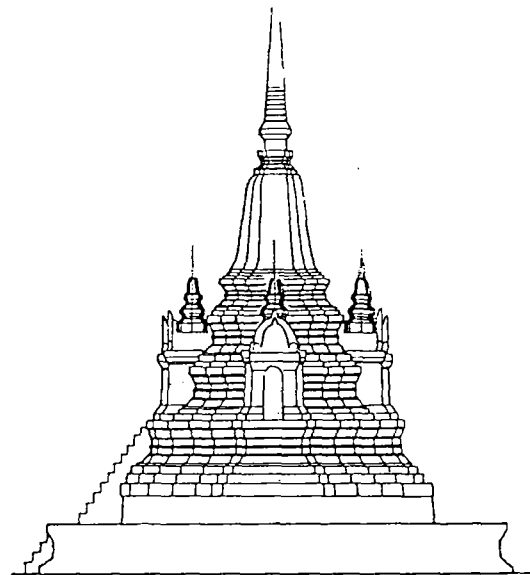
เจดีย์ในสายวิวัฒนาการแรก กลุ่มแรก

รูปที่ 1 เจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวงสบสวรรค์

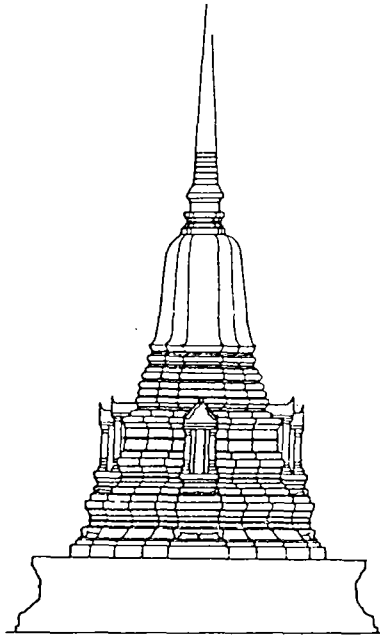

รูปที่ 2 เจดีย์หมายเลข 4/1 วัดพุทธาไสวรรรย์

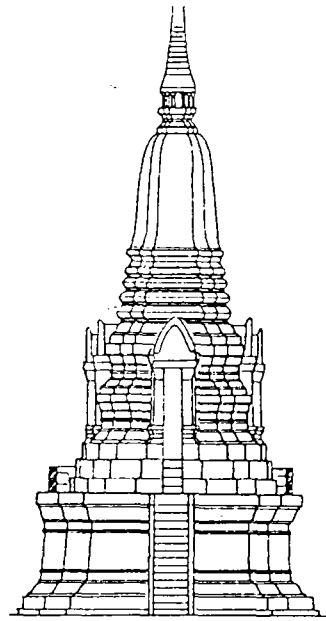

รูปที่ 3 เจดีย์ประธานวัดญาณเสน

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการแรก กลุ่มที่สอง

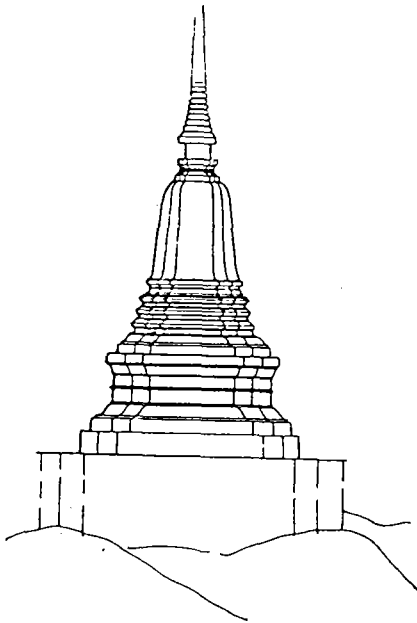

รูปที่ 4 เจดีย์หมายเลข 10/4 วัดภูเขาทอง

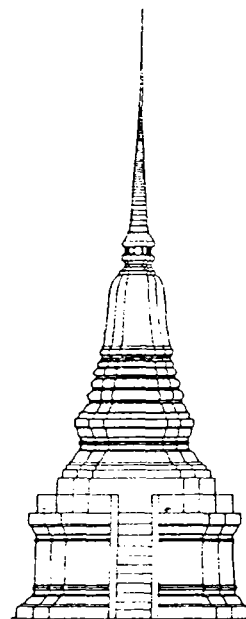

รูปที่ 5 เจดีย์ประธานวัดใหม่ประชุมพล

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการแรก กลุ่มที่สาม

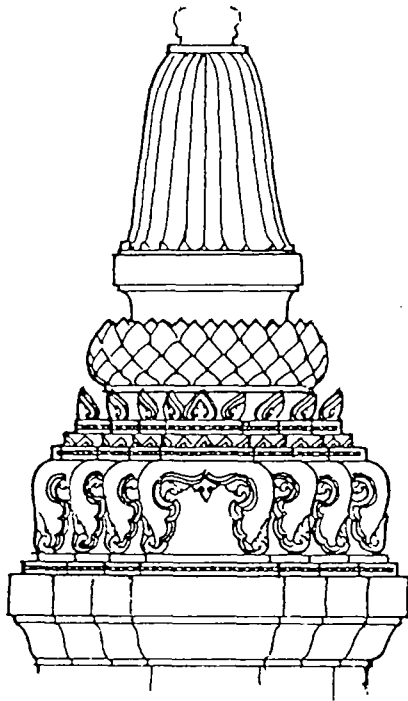

รูปที่ 6 เจดีย์วัดชัยวัฒนาราม

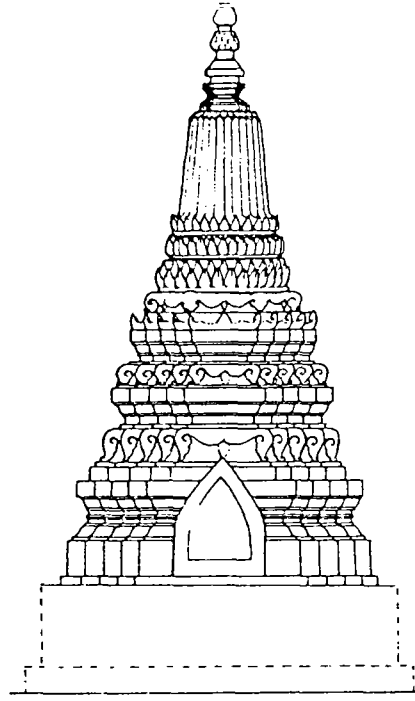

รูปที่ 7 เจดีย์วัดชุมพลนิกายาราม

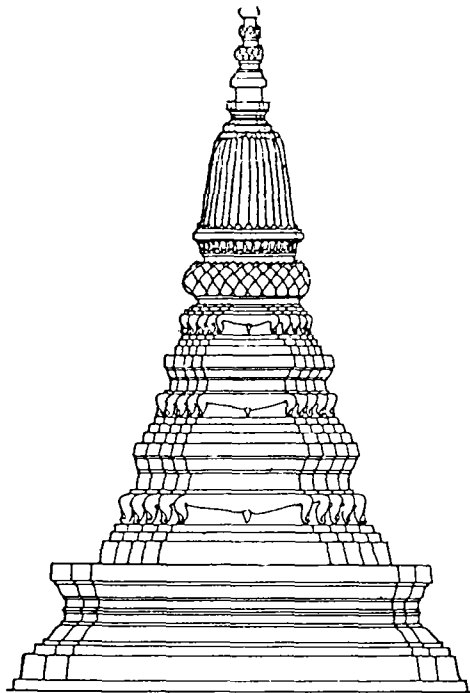
เจดีย์ในสายวิวัฒนาการที่สอง

รูปที่ 8 เจดีย์รายหมายเลข 13 วัดพุทธไสยาสน์

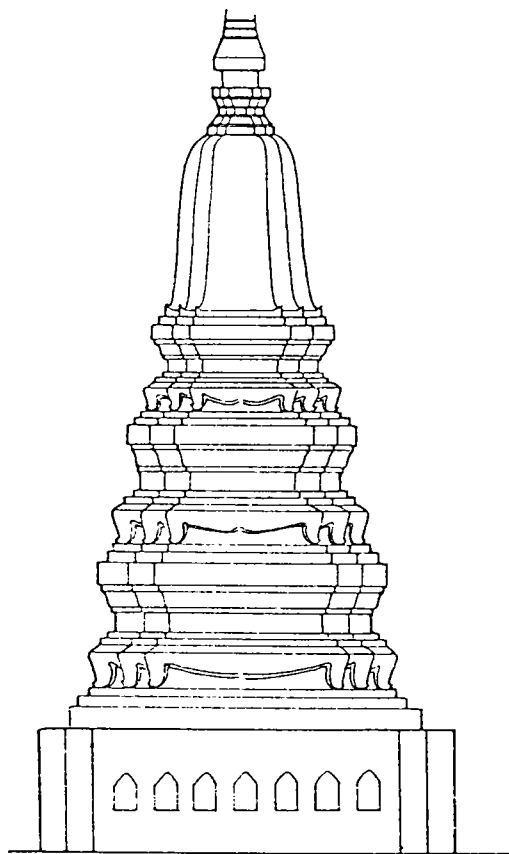

รูปที่ 9 เจดีย์รายวัดเขียน

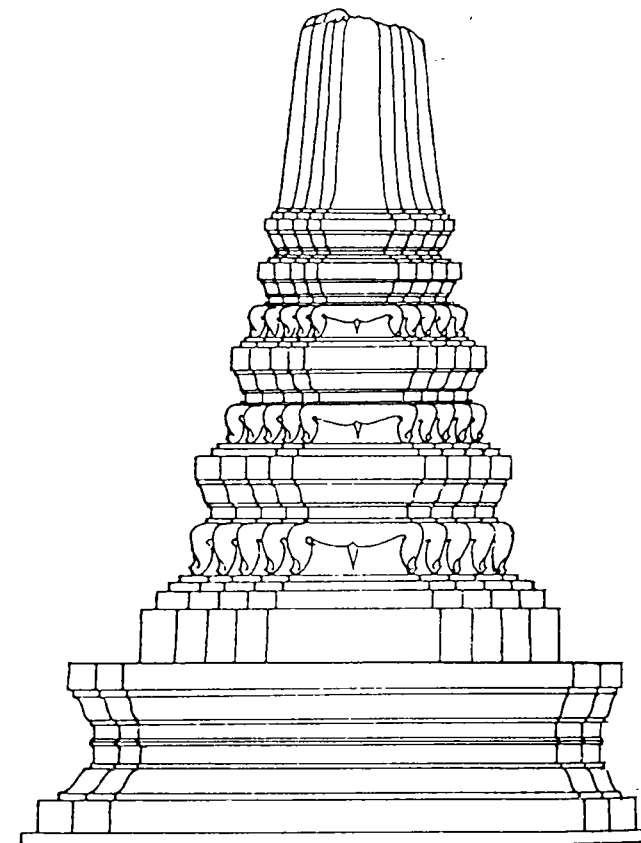

รูปที่ 10 เจดีย์หมายเลข 7 วัดกุเขาทอง

เจดีย์ในสายวิวัฒนาการที่สาม

รูปที่ 11 เจดีย์วัดโพธิ์ประทับช้าง

รูปที่ 12 เจดีย์หมายเลข ๘ วัดภูเขาทอง

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายชาญณรงค์ ชื่อสกุล คงโกคา
เกิดวันที่ 6 เดือน ธันวาคม พุทธศักราช 2498
สถานที่เกิด แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน 96/172 ซอย 16/2 หมู่ 6 ถนนตลิ่งชันสุพรรณบุรี
ตำบลบางรักพัฒนา อำเภอบางบัวทอง
จังหวัดนนทบุรี 11110
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน นักวิชาการช่างศิลป์
สถานที่ทำงานในปัจจุบัน กรมศิลปากร สำนักงานเลขาธิการกรม
ประวัติการศึกษา
พ.ศ. 2512 ประถมศึกษา โรงเรียนโสมสิตตโมสร
พ.ศ. 2515 มัธยมศึกษา โรงเรียนวัดนายโรง
พ.ศ. 2518 ป.ป.ช โรงเรียนช่างศิลป์
พ.ศ. 2526 ป.ว.ศ. (ประติมากรรม) โรงเรียนเพาะช่าง
พ.ศ. 2528 ศ.ษ.บ. (ประติมากรรม) วิทยาลัยเทคโนโลยีและ
อาชีวศึกษา วิทยาเขตเพาะช่าง
พ.ศ. 2541 ก.ศ.ม. (ศิลปศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะและ
สถาปัตยกรรมไทย : กรณีศึกษาการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

บทคัดย่อ
ของ
ชาญณรงค์ คงโกศา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกศิลปศึกษา
มีนาคม 2541

วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย : กรณีศึกษาการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เป็นปริญญา-นิพนธ์ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกศิลปศึกษา

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ในการวิจัยศิลปะ และสถาปัตยกรรมไทย โดยเลือกบทความเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา 2 บทความ ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารสยามอารยะของสยามสมาคมมาทำการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากบทความดังกล่าวเสนอแนวความคิดในการกำหนดอายุศิลปกรรมสมัยอยุธยาใหม่ ซึ่งถ้าเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับยุคสมัยนี้ จะมีผลต่อการกำหนดอายุศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นสมัยต่อเนื่องจากอยุธยาอย่างชัดเจน นอกจากนี้บทความทั้งสองเรื่อง ได้แสดงวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์อย่างเห็นได้ชัด

วิธีการวิจัยเพื่อทราบวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์จากบทความดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์โดยศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องตลอดจนภาพวาด แผนที่ร่วมสมัย นอกจากนี้ยังใช้วิธีการลงภาคสนาม เพื่อศึกษาโบราณสถานต่าง ๆ ที่พิริยะ ไกรฤกษ์อ้างอิงไว้ในบทความ ตลอดจนสัมภาษณ์นักวิชาการ ทั้งที่มีทัศนะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่อเนื้อหาและข้อมูลที่พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาใช้เพื่อเสนอให้มีการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมอยุธยาใหม่ โดยผู้วิจัยเรียบเรียงและนำเสนอเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลจากการวิจัยพบว่า วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งปรากฏอยู่ในบทความทั้งสองนั้นอาจสรุปได้ดังนี้

1. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ใช้วิธีศึกษาสถานภาพการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมที่กำหนดไว้แต่เดิม โดยจะตรวจสอบหลักฐานอ้างอิงจากข้อมูลก่อน แล้วจึงกำหนดประเด็นที่จะทำการศึกษา
2. พิริยะ ไกรฤกษ์ ศึกษาจากตัวงานศิลปกรรมเป็นสิ่งแรก โดยศึกษาลักษณะ รูปแบบ และส่วนประกอบต่าง ๆ ในตัวศิลปกรรมนั้น แล้วจึงศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์และข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเทียบเคียงก่อนที่จะกำหนดอายุเวลาต่อไป ซึ่งแตกต่างไปจากการศึกษาในอดีต ซึ่งศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์ แล้วจึงเอาโบราณสถานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเข้าไปเทียบเพื่อกำหนดอายุเวลาของโบราณสถานนั้น ๆ

3. พิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้ลักษณะรูปแบบของโบราณสถานเป็นตัวกำหนดอายุเวลาของศิลปสถาปัตยกรรม แต่การศึกษาในอดีตใช้ยุคสมัยของอาณาจักรเป็นเกณฑ์ในการกำหนดอายุเวลา

4. ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลป์ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนคือ การกำหนดปัญหา การค้นคว้ารวบรวมหลักฐาน การประเมินค่าของหลักฐาน การวิเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์ข้อมูล และการเรียบเรียง

5. จุดเด่นของวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะ ไกรฤกษ์ คือ การนำหลักฐานใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานของชาวต่างชาติ เช่น บันทึกการเดินทาง รูปวาด แผนที่ และแผนผังที่บันทึกเกี่ยวกับอยุธยา มาทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง

อย่างไรก็ตามยังมีจุดอ่อนเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่พิริยะ ไกรฤกษ์ นำมาศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมอยุธยา อาทิ การเลือกข้อมูลที่มาสนับสนุนข้อสมมุติฐาน และละเลยข้อมูลอื่นในบางประเด็น การประเมินค่าของเอกสารชั้นต้น และความครอบคลุมในการใช้เอกสาร วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของพิริยะไกรฤกษ์ ยังต้องมีการศึกษาตรวจสอบต่อไป เพื่อความเชื่อถือข้อมูลหลักฐานที่น่าเสนอของบทความดังกล่าวว่าสามารถตรวจสอบโดยนำข้อมูลหลักฐานจากแหล่งอื่น ๆ ค้นหาเพิ่มเติมมากขึ้น เช่น การบันทึกของชาวจีน ในสมัยอยุธยา หรือ บันทึกรายงานของชาวโปรตุเกส เป็นต้น

การศึกษาวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ของพิริยะ ไกรฤกษ์นั้น ทำให้ทราบว่าการศึกษาวิจัยโดยการใช้วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลป์อย่างเป็นระบบ สามารถที่จะค้นหาองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งมีคุณสมบัติที่มีเหตุผลของการนำเสนอแนวคิดใหม่ อันจะเป็นบรรทัดฐานของการศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ที่จะพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามระบบของการนำมาซึ่งข้อมูลหลักฐานที่หลากหลายมากขึ้น และจะได้ประโยชน์ในการกำหนดอายุเวลาของศิลปกรรมในอดีตได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และยังผลให้ระบบการศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์ศิลป์พัฒนาไปสู่ความเป็นมาตรฐานระดับสากลต่อไป

**PIRIYA KRAIRIKSH'S METHODOLOGICAL APPROACH
TO THE HISTORY OF THAI ARTS AND ARCHITECTURE :
A CHRONOLOGICAL STUDY OF AYUTTHAYA ARCHITECTURE**

AN ABSTRACT

BY

CHANNARONG KHONGPHOKHAR

**Presented in partial fulfillment of requirements for the
Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University**

March 1998

The study aimed to investigate Piriya Krairiksh's methodological approach to the history of Thai arts and architecture, especially chronological study of Ayuthaya architecture by selecting 2 articles concerned this kind of architecture, published in Siam Araya (Siam Civilization) journal. These articles illustrated the idea of new determination of Ayuthaya arts' age, resulting to determination of Ratanakosin arts' age that was the descent from Ayuthaya era. These two articles also clearly presented Piriya Krairiksh's methodological approach to the history of art.

This was a historical study, examining related historical documents, including drawings, contemporary maps, and field study at many antiquities cited in his articles. The researcher also interviewed some intellectuals who agreed and did not agree with Piriya's articles. This study was presented by descriptive analysis.

The results revealed that :

1. Piriya Krairiksh used the initial chronological study of architecture by inspecting cited evidences in documents before determining study topics.

2. Piriya Krairiksh investigated art's object through its characteristic, style and other elements. Then he paralleled with historical documents and other sources before chronological determination. This approach was far different from the part which paralleled with antiquities apparent in the present in order to determine those antiquities chronologies.

3. Piriya utilized the antiquities' style to determine the chronology of art and architecture. It was different from the past which used the era of the kingdom for chronological determination.

4. Methodological approach to the history of art used here included question determination, evidence study, evident evaluation, data analysis, data synthesis, and description.

5. The prominent point of this methodological approach was that Piriya used new evidences, especially foreign ones as memorandums, drawings, maps, and plans about Ayuthaya for parallel analysis.

However, there was a weak point of his methodology on chronological study of Ayuthaya architecture such as document selection for hypothesis support while ignoring other sources. Moreover, the evaluation of primary resources, and the cover of document used in his articles reliable and they could be investigated with other sources as Chinese memoire in Ayuthaya era or Portugese memorandums, etc.

Piriya Krairiksh's methodological approach indicated that this systematic research on history of art searched new body of knowledge which was reasonable for presenting the new idea and it would be norm of study on history of art. This would create the development of various systematic evidences' acquisition and be increasingly useful for determining chronological study of art in the past, including resulting standardized development of the study on history of art.